

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

DIPLOMSKO DELO
GEOGRAFIJA OBČINE ČRNOMELJ

Študijski program:
GEOGRAFIJA-D
SOCIOLOGIJA KULTURE-D

Mentor: dr. Franc Lovrenčak, redni prof.

LJUBLJANA, 2007

KAJTEZOVIČ ANITA

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo.

GEOGRAFIJA OBČINE ČRNOMELJ

Izvleček:

Diplomsko delo poskuša podati čim bolj kompleksno geografsko obravnavo omenjenega območja s poudarkom na razvojnih potencialih turistične dejavnosti. Gre za obmejno ozemlje in v zvezi s tem za gospodarsko zaostalo in prometno periferno območje, in zato je občina Črnomelj v odnosu do celotne Slovenije opredeljena kot depopulacijsko območje in območje rezerv delovne sile. Glede na naravne razmere pa obstajajo možnosti za razvoj turizma, in sicer z vzpostavitvijo in razvojem novih tematskih poti, razpoložljivi razvojni finančni viri za obnovo kulturnozgodovinske dediščine, prisotnost območij varstva narave, primernih za prezentacijo in obisk javnosti, razvoj naravoslovnega turizma in rekreacije na področju varstva narave in urejanja obkolpskega prostora. Obenem pa ohranjanje tradicionalnih oblik kmetovanja in kontroliran način pridelave hrane, omogočata povečanje turistične ponudbe. V okviru razširjene Evrope ponuja lega ob meji tudi nekaj priložnosti v okviru prekomejnega sodelovanja in s tem pridobitev denarja iz različnih evropskih programov.

Ključne besede: regionalna geografija, občina Črnomelj, Bela krajina

THE GEOGRAPHY OF MUNICIPALITY ČRNOMELJ

Abstract:

The aim of this final thesis is to give a complex geographic presentation of the mentioned area, emphasising development potentials of tourist activities. It is a border area and as such economically deprived as well as peripheral area as far as traffic connections are concerned. Therefore, the whole municipality Črnomelj is, when compared to the rest of Slovenia, regarded as a depopulation area and the area of work force reserves. According to the natural conditions, there are possibilities for development of tourism, especially in the way of establishing new theme paths, in the way of available financial resources used for renewal of cultural-historic heritage, originality of nature protection areas which are suitable for being presented and visited by public, development of science tourism and recreation in the field of protecting nature and organizing the Kolpa region. At the same time, preservation of traditional ways of farming and controlled food production both provide wider tourist offer. Within the frames of the enlarged Europe, the municipality's position near the border gives some opportunities for cross-border cooperation and consequently acquisition of funds from various European programmes.

Key words: regional geography, the municipality of Črnomelj, Bela krajina

KAZALO

1	UVOD	6
1.1	NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA	6
1.2	METODOLOGIJA DELA	6
2	GEOGRAFSKA PREDSTAVITEV OBČINE ČRNOMELJ	7
2.1	LEGA IN OBSEG	7
3	FIZIČNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI	9
3.1	GEOLOŠKA ZGRADBA IN TEKTONSKE ZNAČILNOSTI.....	9
3.1.1	Geološke lastnosti tal	9
3.1.2	Tektonika.....	11
3.2	RELIEFNE ZNAČILNOSTI.....	13
3.3	KLIMATSKE RAZMERE.....	15
3.3.1	Temperaturne razmere.....	15
3.3.2	Padavinske razmere.....	16
3.3.3	Veter	17
3.4	HIDROGRAFSKE ZNAČILNOSTI.....	18
3.4.1	Hidrografska mreža	18
3.4.2	Hidrološko zaledje.....	18
3.4.3	Izviri in reke	19
3.4.4	Območja talne vode.....	22
3.4.5	Onesnaženost vodnih virov	22
3.4.6	Oskrba in poraba vode.....	22
3.4.7	Ravnanje z odpadki	26
3.4.8	Okolje in prostor.....	28
3.5	PRST, VEGETACIJA in ŽIVALSTVO	29
3.5.1	Prsti.....	29
3.5.2	Vegetacija.....	30
3.5.3	Živalstvo.....	31
3.5.4	Krajinski park Lahinja.....	31
3.5.5	Krajinski park Kolpa	36
4	DRUŽBENOGEOGRAFSKE RAZMERE.....	38
4.1	POSELITEV IN PREBIVALSTVO	38
4.1.1	Zgodovinski oris Bele krajine	38
4.1.2	Uskoki	39
4.1.3	Morfologija vaških naselij.....	40
4.1.4	Število prebivalcev in njegovo spreminjanje	41
4.1.5	Starostna in spolna sestava	42
4.1.6	Izobrazbena sestava prebivalstva	44
4.1.7	Narodnostna in verska sestava prebivalstva.....	46
4.1.8	Zaposlitvena sestava prebivalstva	49
4.1.9	Migracije prebivalstva.....	50
4.2	GOSPODARSTVO	51
4.2.1	Kmetijstvo	52
4.2.2	Industrija.....	62
4.2.3	Turizem in turistična ponudba.....	66
4.2.4	Promet	77
4.3	Regionalni razvojni program JV Slovenije	79
4.3.1	Predstavitev regije	80

	4.3.2	Možnosti za razvoj Občine Črnomelj znotraj regionalnega razvojnega programa JV Slovenije	81
5		ZAKLJUČEK.....	85
6		SUMMARY	87
7		VIRI IN LITERATURA	89
8		SEZNAM PRILOG	92

1 UVOD

1.1 NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Namen diplomskega dela je prikazati naravnogeografske in družbenogeografske dejavnike, ugotoviti dosednji razvoj in orisati ter ovrednotiti razvojne načrte za prihodnost.

Diplomsko delo je razdeljeno na tri tematske sklope. V prvem sklopu so predstavljene naravnogeografske značilnosti občine Črnomelj. V drugem sklopu so orisane družbenogeografske značilnosti in vpliv naravnogeografskih dejavnikov na družbeno geografsko podobo občine. V drugem sklopu sem nekoliko natančneje opisala obstoječe stanje v turizmu, probleme, ki se pojavljajo in možne rešitve. Obmejna lega nudi občini tudi več možnosti črpanja denarja iz skladov EU ter številne možnosti čezmejnega sodelovanja, zato sem predstavila projekt, ki je na področju čezmejnega sodelovanja v turizmu trenutno aktualen. V zadnjem sklopu so predstavljeni razvojni načrti črnomaljske občine v okviru Strategije razvoja JV Slovenije.

Glavni cilji diplomskega dela so:

- prikazati naravnogeografske in družbenogeografske značilnosti in njihovo ovrednotenje z vidika primernosti za razvoj posameznih dejavnosti
- prikazati naravne dejavnike za razvoj kmetijstva in njegove nadaljnje načrte v kombinaciji s turizmom
- predstaviti razvojni potencial turizma na obravnavanem območju
- orisati priložnosti občine v okviru strategije razvoja JV Slovenije

1.2 METODOLOGIJA DELA

Diplomsko delo je bilo izdelano na osnovi študije obstoječe literature, ki se nanaša na obravnavano območje, na osnovi analize statističnih podatkov in izdelave grafov in tabel na podlagi le-teh, na osnovi raznih razgovorov z zaposlenimi v Občini Črnomelj, raznih društvih in zavodih. Nekoliko več težav je bilo s statističnimi podatki za popis prebivalstva, saj je do leta 1994 Semič spadal pod občino Črnomelj in je bilo zato poglavje o prebivalstvu precej zamudno na račun ročnega izračunavanja podatkov. Naletela sem tudi na težavo, ko sem skušala pridobiti pedološko karto za obravnavano območje, a je žal nisem dobila.

Da bi se poglobljeje seznanila s trenutnim stanjem v turizmu na obravnavanem območju sem se obrnila na Turistično informacijski in Razvojno informacijski center Bela krajina (v nadaljevanju TIC in RIC), ki so mi z vodenjem statistike turizma bili v veliko pomoč. Posebna zahvala velja zaposlenim v RIC/TIC-u, predvsem g. B. Klobučarju, ki mi je s svojim mnenjem kakorkoli pomagal in, ki mi je nesebično posodil razna gradiva.

2 GEOGRAFSKA PREDSTAVITEV OBČINE ČRNOMELJ

2.1 LEGA IN OBSEG

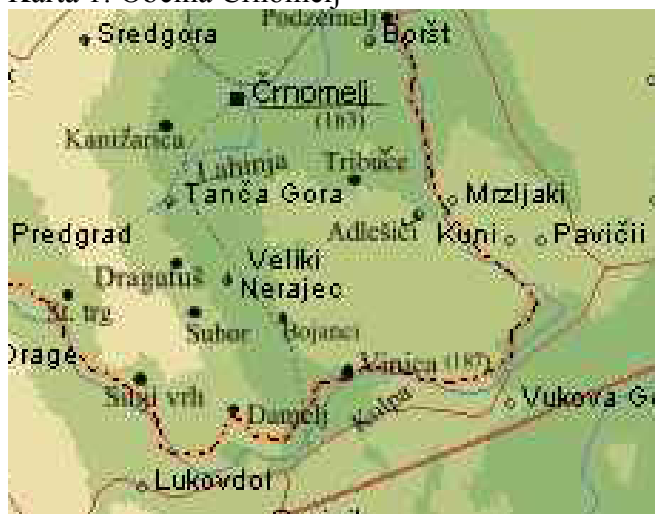
Bela krajina predstavlja s površino 594 km² manjšo regijo v okviru Slovenije. Razlage o izvoru imena so različne. Nekateri so mnenja, da pokrajina nosi ime po prevladujoči belini apnenca, ki daje osnovni pečat kamnitemu kraškemu površju, spet drugi trdijo, da bi lahko nosila ime po značilnih belih brezah, ki prevladujejo v belokranjskih steljnikih.

(Slovenija in pokrajine, 2000). Tretjo razlago je ponudil Janez Trdina, ko je rekel, da se Kranjci onstran Gorjancev razlikujejo od ostalih po beli narodni noši. (Trdina, 1953)

Bela krajina je pretežno kraška pokrajina med Gorjanci, Kočevskim Rogom in Kolpo in predstavlja najbolj proti jugovzhodu potisnjeno slovensko pokrajino, kjer se stikata panonski in dinarskokraški svet. Poseben pečat je pokrajini v poselitvi in gospodarstvu vtisnila reliefna zaprtost proti ostalim slovenskim pokrajinam in odprtost proti panonskemu svetu. (Slovenija in pokrajine, 2000) Njena lega je resnično na robu Panonske nižine (Karlovška kotlina), vendar je njeno osredje prostran ravnik nizkega krasa – severni del Slunjske plošče, ki ga na severu, zahodu in jugozahodu omejuje hriboviti rob višjih kraških enot Gorjancev, Roga in Poljanske gore. Na jugu in vzhodu pa jo omejuje Kolpa, ki je prerezala kraški ravnik, a kljub temu, da v pokrajinskem smislu njena južna in vzhodna meja ni tako markantna kot hriboviti rob na S, Z, JZ, pa reka predstavlja resnično mejo proti Hrvaški, predvsem v družbenogeografskem in historičnem smislu. (Ilešič, 1972; Gams, 1961)

Zaradi zgoraj naštetih dejavnikov predstavlja Bela krajina samosvojo geografsko individualnost, a znotraj nje so opredeljene tri belokranjske občine. Največjo med njimi predstavlja občina Črnomelj, ki s svojimi 360 km² in 14580 prebivalci predstavlja širše in bolj naseljeno območje Bele krajine. Njen obseg se je bistveno zmanjšal leta 1994, ko je bila ustanovljena tretja belokranjska občina, občina Semič.

Karta 1: Občina Črnomelj

Vir: Pokrajine in ljudje, 1999, str. 486

Občina Črnomelj obsega osrednji in južni del Bele krajine, ki je proti severu omejena z občino Semič, na severovzhodu z občino Metlika in na zahodu meji na občino Kočevje. Meji na jugu in vzhodu pa je določila reka Kolpa, ki predstavlja naravno ločnico s hrvaškimi občinami Vrbovsko, Duga Resa in Ozalj.

Osrednji ravninski del občine predstavljajo rodovitna polja okrog Gribelj ob Kolpi in Črnomlja, ki jih tu in tam prekinjajo brezovi steljniki. Proti jugu pa se odpira ravninski svet okrog Dragatuša vse do Vinice, na jugovzhodu pa leži gozdna planota Veliko Bukovje. (Dular, 1985)

Danes je gospodarsko, kulturno in politično središče občine mesto Črnomelj, ki s svojimi 5462 prebivalci predstavlja tudi neuradno središče Bele krajine.

Območje je v litostratigrafskem smislu zgrajeno iz apnencev in dolomitov jursko-kredne starosti. Ti so deloma pokriti s terciarnimi, točneje pontijskimi ter s pliokvartarnimi in različnimi kvartarnimi sedimenti. Po raziskavah Geološkega zavoda Slovenije so na območju občine naslednje kamnine:

Jurske kamnine so zastopane z apnenci, dolomitizirani apnenci in dolomiti zgornjejurske, točneje malmske starosti. Starejši litostratigrafski člen so apnenci z lečami dolomita, ki gradijo ozemlje na območju Stražnega vrha pri Črnomlju. To so temnosivi dobro plastoviti pretežno mikritni apnenci. Vsebujejo bogato mikrofosilno algno-foraminifersko združbo, kjer so posamezne vrste vodilne za spodnji malm. V apnencih so tanjše plasti in leče temnosivega zrnatega dolomita, ki so pozno diagenetskega značaja. Debelina skladovnice je ocenjena na 500 metrov.

Mlajši jurski litostratigrafski člen so dolomiti, dolomitizirani apnenci in podrejeno apnenci zgornjemalmske starosti. Gradijo osrednji del ozemlja, od Črnomlja na severu do Vinice na jugu. Apnenci so svetlosivi, debelo plastoviti do masivni. Prevladujejo različni sparitni tipi, ki se izmenjujejo z mikritnimi. Dolomiti so svetlosivi debelo plastoviti dolospariti. Maksimalna debelina celotne skladovnice je do 800 metrov.

Kredne kamnine so zastopane z več litostratigrafskimi členi spodnjekredne starosti.

Najstarejši člen so apnenci neokoma, ki ležijo normalno na zgornjejurskih dolomitih. Gradijo ozemlje med Vinico in Bojanci. Apnenci so svetlosivi do svetlorjavi in sicer zaradi precejšnje primesi limonita. Po teksturi so debelo plastoviti do masivni, po strukturi pa so različni tipi mikritov do sparitov. Pri Bojancih se pojavljajo tanjše leče in plasti zrnatega dolomita, ki je po nastanku poznodiagenetski dolomitizirani apnenec. Maksimalna debelina teh plasti znaša do 600 metrov.

Mlajši kredni člen so baremijsko-aptijski apnenci z redkimi lečami dolomita. V spodnjem delu skladovnice prevladujejo masivni do debelo plastoviti apnenci baremijske starosti, ki gradijo ponekod prave biolitite z velikimi školjkami. Barva teh apnencev je v vzhodnem delu pretežno svetlorjava, v zahodnem pa svetlosiva. Debelina celotne baremijsko-aptijske skladovnice znaša do 700 metrov.

Terciarni sedimenti zapolnjujejo Kanižarsko kadunjo. Sestojе se iz laporja ter gline s premogom. Starost jim je določena na podlagi makrofavne in peloda kot pontij. Debelina skladovnice variira, njena maksimalna debelina je v osrednjem delu kadunje, kjer znaša do 400 metrov.

Pliokvartarni sedimenti pokrivajo osrednji del obravnavanega terena. Na širšem območju Dragatuša so sestavljeni iz peska, melja in ilovice precejšnje debeline. Po genezi je ilovica delno koluvialna, delno pa predstavlja fosilna do recentna tla. V globljih delih serije nastopa lahko tudi prod. Debelina pliokvartarnih sedimentov pri Dragatušu je precejšnja, številni vodnjaki na tem območju so globlji od 10 metrov in niso dosegli kamninske podlage klastičnih sedimentov.

Kvartarni sedimenti se pojavljajo vzdolž reke Lahinje in Dobličice ter njunih pritokov. Sestavljeni so iz mešanih aluvialnih naplavin, točneje iz proda, peska, melja in gline. Posamezne suhe doline pa so zapolnjene s ti. proluvialnimi sedimenti približno iste sestave, ki se izmenjujejo s fosilnimi in recentnimi tlemi. Sem prištevamo tudi rezidualno in

presedimentno rdečo prst, ki zapolnjuje številne vrtače. Debelina kvartarnih sedimentov znaša v povprečju nekaj metrov. (Geološki zavod RS, 2005)

Na krednih apnencih je še nekaj otokov **zgornjepliocenske** rdečkaste peščene ilovice, ki se nahajajo:

- Med Suhorjem in Vinico,
- Severno od Tribuč, Pribincev in Bednja, zahodno od Gribelj do Podzemlja in Gradca;
- Severozahodno, zahodno in jugozahodno so tri zaplate;
- Največji otok je severno od Črnomlja med Lahinjo in progo Črnomelj-Semič, ki se pri Semiču zoži in zavije na zahod skoraj do Metlike

Ob Kolpi se nahaja akumulacijska terasa na 150 – 160 m nadmorske višine. Pri Gribljah jo sestavljata rjavkasta do sivorjava prhka ilovica, ki se menjava z vložki peska in proda. Terasa v povirju Lahinje in Dobličice je iz 5 metrov debele rjavkasto rdeče naplavljen ilovice. Holocenske naplavine ilovice so v dolinah ob močnejših vodotokih: Lahinje, Dobličice in Kolpe pri Vinici.

3.1.2 Tektonika

Strukturno tektonska zgradba ozemlja kaže značilen vzorec Zunanjih Dinaridov. Teren je torej v prvi vrsti naguban v niz antiklinal in sinklinal, ki se raztezajo v smeri NW-SE. Te so generalno narinjene proti jugozahodu ob reverznih prelomih in narivih istega raztezanja NW-SE. Značilno je tudi t.i. sekundarno povratno narivanje, točneje narivanje ob reverznih prelomih proti severovzhodu. Poleg longitudinalnih so na prisotni še transverzalni prelomi v smeri NE-SW. Ti imajo v zadnji fazi strukturnega razvoja ozemlja predvsem zmičen značaj.

Na Osnovni geološki karti 1:100.000, list Črnomelj (Bukovac in dr., 1985) so opredeljene in imenovane večje strukture, točneje gube ter longitudinalni prelomi in narivi kakor tudi transverzalni prelomi. Večina ozemlja leži po navedenih avtorjih na narivu Črnomelj - Bosiljevo, ki je zgrajen iz karbonatnih jursko-krednih kamnin, ki so narinjene na karbonatno-klastične paleozojsko-triasne kamnine. Znotraj navedenega regionalnega nariva so opredeljene še številne podrejene strukture. To je v prvi vrsti reverzni prelom Bosiljevo-Privis, ki se iz ozemlja Hrvaške nadaljuje tudi proti severozahodu na ozemlju Slovenije.. Tukaj ga sledimo od Vinice preko Nerajca do Tanče gore in Stražnega Vrha. Ob njem so zgornjejurski dolomiti in apnenci narinjeni proti jugozahodu na različne spodnjekredne člene. Položaj narivne ploskve izmerjen na Tanči gori je 110/50. Severovzhodni rob zgornjejurskih dolomitov in apnencev je omejen z regionalnim normalnim prelomom iste smeri NW-SE. Tudi ta ima značaj t.i. povratnega nariva.

Ozemlje proti jugozahodu je nagubano. V generalnem smislu predstavlja regionalno sinklinalo, ki ima jedro na območju Poljanske gore. Krila sinklinale so še sekundarno nagubana in razlomljena. Ozemlje proti severovzhodu je ravno tako nagubano, vendar v regionalno antiklinalo, katere os se razteza v smeri NW-SE od Zilj do Butoraja. Med Belčjim vrhom in Hrastom pri Vinici so znotraj dolomita lepo vidne narivne ploskve z vergenco proti jugovzhodu.

Transverzalne dinarske strukture so zastopane s prelomi, ki se raztezajo v smeri NE-SW. Nekateri od teh imajo regionalni značaj, torej se raztezajo na širšem ozemlju. Pomembnejši prelomi te skupine:

- Prelom po dolini Dobličice od Doblič do Črnomlja ima poleg zmičnega še normalni značaj; ob njem so pogreznjene kredne plasti v odnosu na jurske.
- Prelom od Tanče gore preko Kanižarice do Črnomlja. Ob njem je pogreznjen severozahodni rob Kanižarske premogovne kadunje.
- Prelom po dolini Podturnščice od Doblič do Butoraja je večinoma pokrit s kvartarnimi sedimenti, vendar predstavlja jugovzhodni rob Kanižarske kadunje, ki je pogreznjena tudi ob tem prelomu.
- Skupina prelomov na območju Velikega in Malega Nerajca. Eden od njih poteka ob severnem pobočju hribčka Čirnik preko kamnoloma v Velikem Nerajcu, kjer je dobro vidna zdrobljena prelomna cona. Ta prelom se nadaljuje proti izviru subtermalne vode Toplica pri Šipku ter naprej proti severovzhodu. Vzporedno temu poteka prelom po hribu Čirnik ter po dolini Nerajčice, kjer je naslednja skupina subtermalnih izvirov.
- Izrazita skupina regionalnih prelomov v smeri NE-SW poteka od Hrasta pri Vinici preko Bojancev do Pobrežja ob Kolpi. Ti prelomi imajo poleg horizontalne še močno vertikalno komponento in ob njem so v tektonskem stiku različni spodnjekredni litostratigrafski členi. (GeoZS, 2004)

Pliocenske plasti so močno premaknjene, prepočene in nagnjene, kar povzroča nemirna tla s pogostimi potresi. Pokrajina se uvršča med potresno razmeroma močno ogrožena območja. (Pokrajine in ljudje, 2000)

Poleg navedenih gub, prelomov in narivov je izrazita še struktura Kanižarske premogovne kadunje. Ta je zapolnjena s terciarnimi, točneje pontijskimi sedimenti, ki so odloženi na jursko-kredno podlago. Razteza se v generalni dinarski smeri NW-se, vendar je omejena z vseh strani z normalnimi prelomi. Večje pogreznitve roba kadunje so ob transverzalnih prelomih v smeri NE-SW. Znotraj kadunje so prisotni še številni manjši normalni prelomi. Dominantni so tisti v smeri NW-SE in NE-SW, medtem ko so v manjši meri prisotni še prelomi v smeri N-S in E-W. Kadunja naj bi nastala v depresiji, pogojeni z longitudinalnim dinarskim reliefom, torej je razpotegnjena v smeri NW-SE. V poznejših fazah strukturnega razvoja terena so pomembnejšo vlogo prevzeli transverzalni dinarski prelomi v smeri NE-SW, ob katerih je kadunja občutnejše pogreznjena. (Geološki zavod Slovenije, 2005)

V tem času se je v belokranjski kadunji, ki je segala v globino 112 m, pojavljalo 13 plasti premoga, ki so jih ločevale plasti lapornega apnenca in gline.

Vseh premogovnih slojev je 14, za odkopavanje pa so prišli v poštev le štirje sloji. Geološke rezerve celotnega nahajališča so bile ocenjene na 15 milijonov ton. V letu 1967 je bil letni izkop premoga prvič nad 100.000 t, največ premoga pa so izkopali leta 1969, in sicer 143.000 t. Sredi devetdesetih pa se je začelo zapiranje rudnika (Pokrajine in ljudje, 1999).

3.2 RELIEFNE ZNAČILNOSTI

Eden poglavitnih naravnogeografskih dejavnikov je nedvomno oblika površja, ki z drugimi prirodnimi faktorji oblikuje pokrajinsko sliko ali pejsaž. V Beli krajini se stikajo višje kraške planote z nizkimi kraškimi ravniki, ki so se razvili v krednih apnencih okrog nepropustnih sedimentov panonskega obrobja. Na S, Z in JZ je od ostale Slovenije omejena z do 1000 m visokim hribovjem (najvišji vrh je Mirna gora 1048 m). Severni rob, ki poteka v smeri Z-V tvorijo Gorjanci od katerih Beli krajini pripada samo južno prigorje. (Fortun, 1974)

Občina Črnomelj leži na skrajnem jugovzhodu Slovenije. Je robna, prehodna pokrajina, zaprta proti ostalim slovenskim pokrajinam in odprta proti Panonski kotlini. Geografsko jo od ostale Slovenije ločuje Poljanska gora, ki se drži Kočevskega Roga. Na hribovju prevladuje kraško površje z vertikalnim odtokom, razčlenjeno s številnimi grapami, žlebovi, doli, suhimi dolinami, ki visijo proti kraškemu ravniku. V ospredju je nizek kraški ravnik, katerega od hribovitega obrobja ločujejo tektonske prelomnice. Na jugovzhodnem delu se iz ravnika dviga Veliko Bukovje. Tektonski prelomi različnih sistemov so velikega pomena, saj so površje razkosali v številne grude. Zaradi teh v geomorfološkem smislu ločimo več nivojev v različnih višinah, kar daje videz rahlo valovite pokrajine. To potencira še kraški relief s svojimi pojavi. V okolici Dragatuša in Gribelj pa je nekoliko bolj ravninski del zaradi manjših nanosov in naplavin reke Podturnščice v Dragatuškem delu in reke Kolpe na Gribeljsko Krasinškem polju. Območje občine Črnomelj zaradi reliefnih in pedoloških značilnosti tal ni enovito. Razdelimo ga na manjša območja, in sicer:

- kraško območje obsega največji del občine in s tem tudi največ kmetijskih obdelovalnih površin. Na tem delu prevladujejo travnate površine zato je tu največ živinorejskih kmetij, ki redijo krave dojilje in drobnico. Površje kraškega ravnika je bolj razgibano in precej kamnito zaradi tega je njivskih površin manj oziroma so te površine manjše. Zaradi težje obdelave razgibanega in kamnitega terena je opazno opuščanje košnja košenic in posledično se zaradi tega večja zaraščanje možnih obdelovalnih površin.
- nižinski del obsega manjše območje v občini in je omejen predvsem na območje Dragatuša in Gribelj. Je kmetijsko najbolj razvit predel in zajema predvsem njivske površine, ki so osnova za intenzivno kmetovanje.
- hribovito obrobje se razteza od Ručetne gore do Poljanske doline in občino Črnomelj obrobja na njenem zahodnem delu. V nižjih legah Poljanskega hribovja prevladujejo kmetijske, zlasti vinogradniške površine v višjih legah pa gozdovi. (Strategija razvoja kmetijstva in podeželja občine Črnomelj, 2004)

Dno Bele krajine je obsežen, iz krednih apnencev zgrajen ravnik, v bistvu nadaljevanje Slunjske plošče. V geomorfološkem smislu ločimo več nivojev v različnih višinah, ki dajejo videz rahlo valovite pokrajine, kar potencira še kraški relief z vrtačami in drugimi pojavi.

Črnomaljski ravnik zavzema ves osrednji del Bele krajine v višinah 160 – 200 m.

Tektonsko delovanje in apnenčeva podlaga sta omogočila svojevrsten nastanek kraškega površja, ki je ponekod pred nadaljnjim zakrasevanjem zaščiteno z debelo odejo rdeče glin.

Z vidika vrednotenja primernosti prostora za kmetijstvo sta najbolj zanimiva Črnomaljski ravnik in Dragatuško polje. To omogoča nizka nadmorska višina, dobro osončenje, subpanonska klima in nenazadnje nadzemni in podzemni vodni tokovi. Črnomaljski ravnik je v nasprotju od Dragatuškega polja precej poraščen z gozdom, v katerega se zajedajo kmetijske površine. (Gams, 1961, Urbanistični načrt, 1976)

Bukovje je nizka, do 400 m visoka, zakrasela planota na JV, brez večjih vodnih virov. Tu so najvišje vzpetine izven obrobja. Bukovje se postopoma znižuje proti osredju pokrajine in je po Gamsu preveč razčlenjeno za ravniki in premalo za gričevje. Je slabo poseljen in kraško najbolj izrazit, saj izstopajo številne vrtače, uvale in suhe doline poraščene z gozdom in stelniki. (Gams, 1961)

Poljanska gora leži zahodno od Dragatuškega polja v smeri S – J. Najvišji vrhovi ne presegajo 800 m. Tla so zakrasela, polna vrtač, pokrita z nekvalitetnim gozdom. (Urbanistični načrt, 1976)

V črnomaljsko občino sega južni rob Gorjancev in vzhodni del Roškega pogorja. Oba višja dela sta zelo razgibana, z vrhovi nad 800 m nadmorske višine in porasla z gozdovi. Južna pobočja Semiške gore in vzhodna pobočja Dobliške gore so zaradi ugodne lege in klime primerna za vinogradništvo in s tem tudi za turizem (izletniški in vinogradniški turizem) (Urbanistični načrt, 1976).

Gorjanci in Rog imata zaradi svoje reliefne razgibanosti, vegetacije in klime ugodne pogoje za razvoj rekreacije in turizma. Obronki Gorjancev in Kočevskega Roga s Poljansko goro na zahodu tvorijo sklenjeno in težje prehodno obrobje, proti jugovzhodu pa se postopoma dviguje v manj zakraselo in gozdnato Veliko Bukovje (Pokrajine in ljudje, 1999).

Na stiku med Gorjanci in Roškim hribovjem, ki je tudi tektonsko predisponiran, je obrobje najnižje in izkoriščata ga tako cesta kot železnica. Izrazito dinarsko smer pa dobi šele s Poljansko goro, ki se proti jugu polagoma spušča do višin 350 – 400 m, kjer se naglo spusti v kanjon Kolpe. Tudi stik med Roškim hribovjem in Poljansko goro, ki je približno zahodno od Črnomlja, je ustvaril najnižjo zarezo po kateri poteka cesta proti Kočevju. Rog in Poljanska gora sta iz krednih in jurskih apnencev v ozkem pasu tudi triadnih (Fortun, 1975).

V pokrajinskem smislu je prehod iz osredja pokrajine v hribovito obrobje dokaj izrazit. Ni dvoma, da poteka po tektonskih prelomnicah, kar ugotavlja že Seidl.

Na nizkem kraškem ravniku prevladujejo strmine do 6°, v višjem obrobju pa pobočja z naklonom med 6° in 20° (Pokrajine in ljudje, 1999).

Razgiban relief opredeljujejo številne vrtače, suhe doline in pogosta skalnatost. Večji del ravnika prekriva rdeča kraška ilovica, ob reki Lahinji in njenih pritokih pa mlade rečne naplavine. Na zakraselem ravniku prevladuje podzemsko odtekanje voda. Na površju so ostali le bolj vodnati pritoki reke Lahinje in reka Kolpa, za nekdanjimi površinskimi tokovi pa so ostale suhe doline. Najbolj slikovita je pod Sinjim vrhom. Značilni vzorec ravnika predstavlja niz slikovitih vrtač pri Vrhovcih, ki so posebej varovane, zaradi tipične zgradbe in še danes ohranjene tradicionalne kmetijske rabe.

Podzemski tokovi so v procesu zakrasevanja plitvo pod površjem ustvarili številne vodne jame. Niz izvirnih jam se odpira ob reki Kolpi. Najdaljša med njimi je 360m dolga jama Kobiljača pod Špeharji. Kot vodna vira sta dobro znani krajši jami Dolenjski in Fučkovski zdenec, jamarje pa privlači težko dostopen podzemski tok 102m dolge Jame v kamnolomu pri Sečjem selu.

Več vodnih jam je raziskanih na zakraselem ravniku v porečju Lahinje, kjer so v stiku s podzemsko vodo številni kraški izviri in jamski vhodi. Najlepši vhodni jami sta dobrih 150 metrov dolgi ponorna jama Gadina pri Kanižarici in Jelenja jama pri Zastavi. Med najbolj zasigane jame pa spadata težko dostopni Djud pri Mali Lahinji in vodoravna suha jama

Lesina pri Novi Lipi. Plitvi podzemski tokovi so zaradi močno pretrtega površja pogosto ogroženi zaradi onesnaževanja, z njimi pa tudi ozko razširjene redke vrste podzemskih živali.

Na Poljanski gori, ki sodi k Visokemu dinarskemu krasu, prevladujejo globoka korozijska brezna in manjše udorne jame. Med množico raziskanih brezen je posebej zanimiva 116 m globoka Kaščica, ki slovi tudi po izredni zasiganosti. Domačinom so še posebej znane manjše udorne jame - zjoti, v katere so se skrivali, služile pa so tudi za zbiranje kapnice. Največja med njimi sta 92 metrov globoki Zjot na Sebetihu, ki ga odlikuje obsežen vhodni udor ter Veliki Zjot pri Bistrici.

Kontrast z ostalim, kraškim svetom pa tvori pokrajina ob Kolpi, od Adlešičev navzdol. Kolpa, ki do tu teče v »kanjonu«, je od tu navzdol ustvarila široko aluvialno ravnico, ki je intenzivno obdelana (okolica Gribelj). Vrtač ni ali pa so plitke, skledaste in razvlečene. Drugod v Beli krajini so glavni morfološki dejavnik (Fortun, 1975; Gams, 1961).

3.3 KLIMATSKE RAZMERE

Kot je bilo že napisano je Bela krajina robna slovenska pokrajina, reliefno zaprta proti ostalim slovenskim pokrajinam in odprta proti Panonski nižini oziroma proti severovzhodu od koder prihajajo klimatski vplivi panonskega podnebja. (Pokrajine in ljudje, 2000)

Tako črnomaljska občina leži v območju subpanonskega podnebja oziroma modificirane panonske klime. V višjih predelih Kočevskega Roga in Gorjancev se uveljavlja gorska klima, kar je posledica reliefa oziroma višjih nadmorskih višin. (Dolenjska in Bela krajina, 1983)

Podnebje občine Črnomelj uvrščamo v zmerno celinsko ali subpanonsko podnebje JV Slovenije oz. Bele krajine, kjer je povprečna aprilsko temperatura enaka oktobrski in, ki ima submediteranski padavinski režim s povprečno količino padavin od 1200 mm – 1300 mm (Geografski atlas, 1997)

3.3.1 Temperaturne razmere

V splošnem gledano so za Belo krajino oziroma za črnomaljsko občino značilna suha in vroča poletja ter zmerno mrzle in dokaj jasne zime. Iz preglednice 1 je razvidno, da je topla doba leta precej daljša od zimske mrzle dobe.

V obravnavanem obdobju (1961-1991) je julij najtoplejši mesec (srednja mesečna temperatura 20.1°C), najhladnejši pa januar (srednja mesečna temperatura -0.7°C). Najtoplejši letni čas je poletje (povprečna temperatura 19.1°C), najhladnejša zima (povprečna temperatura 0.6°C). Pomlad in jesen sta prehodna letna časa z enako povprečno temperaturo 10.4°C.

Maksimalne temperature zraka nad 30°C v poletnih mesecih niso redkost; doslej je bil najtoplejši dan v Črnomlju 28.07.1983, ko so namerili 36.2°C. Najnižja izmerjena temperatura zraka je znašala 24.2°C 12.01.1987. Povprečna letna temperatura znaša 10.1 °C, kar je nad slovenskim povprečjem. Na leto je v povprečju 10 dni z minimalno temperaturo -10 °C in v povprečju 14 dni z maksimalno temperaturo 30 °C. Pogosti temperaturni viški so posledica močnejših vplivov s panonske strani.

Nad dnem Bele krajine je izrazito topel vinogradniški pas, ki sega od nadmorske višine 400 – 450 m. Za gojenje kmetijskih kulturnih rastlin je ugodna razmeroma visoka srednja mesečna

temperatura v aprilu, saj omogoča zgoden začetek rasti. Dolžina vegetacijske dobe, ki jo označujejo dnevi s srednjo temperaturo nad 10°C je 182 dni, in sicer od 11.04. do 19.10. Vsota biotemperatur višjih od 10°C pa znaša 3094,3 h.

Preglednica 1: Temperaturne razmere za meteorološko postajo Dobliče v obdobju 1961-1991

	leto	jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	avg	sep	okt	nov	dec
Povprečna temp. zraka (°C)	10,1	-0,7	1,7	5,7	10,4	15,0	18,3	20,1	19,1	15,6	10,5	5,2	0,6
Povprečna maks temp. zraka (°C)	15,6	3,2	6,4	11,3	16,3	21,1	24,2	26,6	25,7	22,2	16,5	9,3	4,2
Povprečna min temp. zraka (°C)	5,1	-4,3	-2,5	0,5	4,7	8,7	12,3	13,6	13,1	10,1	5,7	1,3	-2,6

Vir: Klimatogeografija Slovenije, Temperatura zraka in količina padavin: 1961-1990, 1995

3.3.2 Padavinske razmere

Letna količina padavin se zmanjšuje od zahoda proti vzhodu oziroma jugovzhodu. Razlike se pojavljajo tudi v vertikalnem smislu, saj je hribovito obrobje bolj namočeno od osrednje pokrajine.

Povprečna letna količina padavin za obdobje 1961-1991 je znašala 1261 mm, medtem ko v obrobnihih višjih delih pade povprečno nad 1400 mm padavin. V tem obdobju je padlo najmanj padavin v mesecu februarju 73,3 mm, sledi mu mesec januar, medtem ko je najbolj namočen mesec november s 132,0 mm.

Največ padavin pade spomladi in jeseni, najmanj pa pozimi. Poleti se črnomaljski ravniki precej segreje in za osvežitev poskrbijo pogoste popoldanske nevihte in nalivi, zaradi katerih je tudi za poletne mesece značilna sorazmerno visoka količina padavin (360 mm).

Če gledamo z vidika vegetacije so poletni meseci dovolj namočeni, a so poletja kljub temu precej sušna. Zakaj? Predvsem se to kaže v veliki evapotranspiraciji, saj so temperature v poletnem času ene izmed najvišjih v Sloveniji. Poleg tega pa je za poletni čas značilna neenaka razporeditev padavin, saj jih večina pade v obliki neviht, kar je za vegetacijo neugodno. Ne gre spregledati še enega pomembnega dejavnika, ki ima vpliv na sušnost, in sicer karbonatne podlage zaradi katere se deževnica hitro izgublja v notranjost. (Furlan, 1961)

Snežnih padavin je v povprečju 20 cm na leto, in sicer od novembra do februarja. Število dni s snežno odejo je 52,1, medtem ko je povprečna višina snežne odeje 36,4 cm.

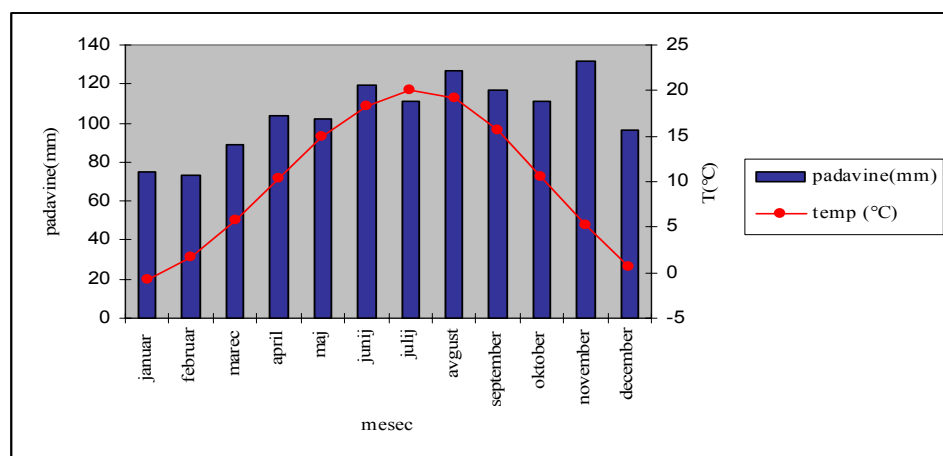
Bela krajina ima submediteranski padavinski režim s prvim padavinskim maksimumom v avgustu in drugim v novembru, medtem ko padavinski minimum nastopi v februarju.

Preglednica 2: Padavinske razmere za meteorološko postajo Dobliče (157 m.n.v.) v obdobju 1961-1991

	leto	jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	avg	sep	okt	nov	dec
Višina padavin (mm)	1261	75	73,3	89,3	104,0	102,3	119,8	111,5	126,6	116,8	111,0	132,0	96,0
Maks višina padavin (mm)	67,0	20,6	21,9	23,4	26,7	27,1	33,0	36,8	43,1	39,8	34,8	37,2	27,0
Maks višina snežnih padavin (mm)	36,4	25,6	19,9	13,4	2,1	0	0	0	0	0	0	10,6	17,1

Vir: Klimatogeografija Slovenije, Temperatura zraka in količina padavin: 1961-1990, 1995

Graf 1: Klimogram Črnomlja za obdobje 1961-1990

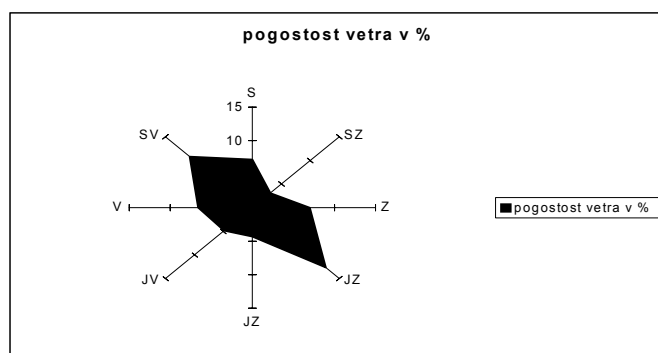

Vir: Klimatogeografija Slovenije, Temperatura zraka in količina padavin: 1961-1990, 1995
Izdelala: Anita Kajtezovič

3.3.3 Veter

Veter najpogosteje piha iz JZ smeri, kar je posledica GŠ oz. planetarnega kroženja zraka. Drugače pa je vetrovnost razmeroma majhna. Pogoste so kalme (43.5%), posebno poleti. Hitrost pa le redko preseže vrednost 6 Bf.

Graf 2: Prikaz pogostosti smeri vetra v občini Črnomelj za obdobje 1961-1991

Vir: Klimatogeografija Slovenije 1961-1991
Izdelala Anita Kajtezovič

3.4 HIDROGRAFSKE ZNAČILNOSTI

3.4.1 Hidrografska mreža

Rečna mreža Bele krajine je zaradi njenih kraških značilnosti redka. Površinsko je v celoti ohranjena le na terciarni kanižarski kadunji, kjer so le kratke, nestalne vode, ki ponikajo ob stiku s karbonatnimi kameninami. V Beli krajini je le nekaj bolj vodnatih tokov, ki so ostali na površju, saj se je večji del vodnega toka preložil v notranjost, dokler niso končno ostali na površju le nekateri maloštevilni vodotoki (Melik, 1959). Izven slovenskega primorja so v Beli krajini najnižje ležeče tekoče reke v Sloveniji (Melik, 1963).

Skoraj celotno območje Bele krajine sodi v porečje Kolpe z izjemo Črmošnjičice, ki teče po dolomitu v Krko in tako pripada njenemu porečju. Ostanki površinskih vodnih tokov so studenci ali nestalni potoki na začetku dolin. Vodnata Kolpa teče na obrobju, a poleg Lahinje dobiva površinsko vodo le iz kraških izvirov neposredno ob strugi (Plut, 1988).

Povsem avtohtono, belokranjsko vodo predstavlja reka Lahinja, ki je kljub manjši vodnatosti, a z večjim številom pritokov (Dobličice, Krupe, Nerajčice, Podturnščice) osrednja voda Bele krajine. Tako pravzaprav Belo krajino predstavlja porečje Lahinje. (Plut, 1988).

Vode se stekajo z zahodnega hribovitega obrobja v nižinski del v glavnem pod zemljo. Ponekod pridejo na dan kot kraški izviri in tečejo v ozkih dolinah vrezani v živo skalo in napravijo vtis kanjonov. Pomembnejši vodotoki v občini Črnomelj so tako: Lahinja, Dobličica in Kolpa. Robovi Bele krajine pa so suhi in podvrženi zakrasevanju. (Belokranjske vode, 1998)

3.4.2 Hidrološko zaledje

Največ vodnatih izvirov je ob neposrednem robu Kočevskega Roga, z zaledjem v visokem, gozdnatem in praktično nenaseljenem svetu. Najbolj vodnati so izviri ob vzhodnem robu Poljanske gore (Jezero pri Jelševniku, izviri Dobličice in Podturnščice, Obrha pri Dragatušu, Nerajčice in izvir Lahinje) To velja zlasti za zajeti izvir Dobličice, ki je trenutno najpomembnejša za vodno oskrbo Bele krajine, in izvir Podturnščice pri Obrhu. (Plut, 1988)

Regionalni kraški vodonosni sistem Poljanske gore se prazni ob vzhodnem vznožju Poljanske gore v številnih izviri od Nerajčice do Jezera pri Jelševniku. Izviri na vznožju Poljanske gore nastopajo zaradi spremembe konfiguracije terena in zaradi dolomitne bariere, ki poteka od Vinice na jugu do Tuševega dola na severu. Voda iz Poljanske gore se do izvirov pretaka v smeri prelomnih con transverzalnih dinarskih prelomov v smeri NE-SW in podrejeno longitudinalnim dinarskim prelomom v smeri NW-SE. Zgornjejurski dolomit tvori bariero preko katere se voda iz Poljanske gore (od zahoda) preliva proti vzhodu.

Drug regionalni kraški vodonosni sistem je razvit na območju Velikega Bukovja. Ta se drenira proti zahodu v izvire Lahinje in številne manjše izvire na desnem bregu reke Lahinje. Tudi tu predstavlja hidrogeološko bariero isti blok zgornjejurskega dolomita, vendar iz zahodne smeri. (GeoZS, 2005)

Med robom Poljanske gore in Kanižarsko premogovno kadunjo je izoblikovan planotast kras v katerem je podzemna voda blizu površja (dosežemo jo lahko v številnih izvirčkih in plitvih

vodokaznih breznic ter vrtačah, kjer gladina niha za več metrov). Po dežju gladina podzemne vode hitro naraste (npr. Ušivec - Prda jama), vode prestopijo robove izvirnih kotanj in odteka proti Dobličici in Lahinji skozi suhe doline. Tako obnašanje je značilno za t.i. »zajezeni kras« (Cvijič, 1960), ki naj bi obstajal zaradi dolomitne bariere na vzhodni strani.

Piezometrični nivo je blizu površja, zaradi navadno skromne debeline prepereline in pretrtosti kamenin je samočistilna sposobnost v belokranjskem ravniku najmanjša, razen tega je nejasen tudi točen obseg zaledja izvira. Za izvire, ki imajo zaledje v visokem krasu, je značilno, da je sicer debelina prsti tudi neenakomerna, vendar je zaradi večjega deleža dolomitov manj kamnitega površja.

Veliko Bukovje je zaledje obkolpskih izvirov od Vinice do Adlešičev in izvira Lahinje pri Knežini, ki pa izvira tik pod naseljema. (Plut, 1988)

Kolpa ima povirje v enem najbolj namočenih predelov v državi, v nepropustnih permokarbonskih kameninah Gorskega Kotarja, kjer so tudi poletne padavine pogoste in obilne (Fortun, 1976). Razvodnica med Kolpo in Krko poteka preko razvodnega hrbta pri Brezju (538 m).

3.4.3 Izviri in reke

Porečje Kolpe leži v jugovzhodnem obrobju Panonske nižine, na prehodu iz dinarskega v panonski svet. Ima obliko v sredi nekoliko prelomljenega enakostraničnega trikotnika. Ta nagel prehod iz Dinaridov v Panonsko nižino je omogočil izoblikovanje dveh izrazitih pokrajinskih enot: - spodnje, nižinske poplavno-močvirne, - zgornje, višje, kraške in gozdne

Skrajni zahodni (povirni) del porečja je le okoli 15 km oddaljen od Jadranskega morja, kar se kaže v klimatskih in vegetacijskih razmerah (Blaškovič, 1959).

Zaradi močnega globinskega vrezovanja v apneniške planote je Kolpa ostala na površju. Za razliko od večine drugih dinarskih rek teče Kolpa v celoti prečno čez dinarski gorski svet in je le v nekaterih odsekih podolžno usmerjena (Plut, 1988). Najprej teče od jugozahoda proti severovzhodu. Pri hrvaških Ladovičih dobi dinarsko smer, od Marindola do Metlike teče proti severu, naprej pa proti vzhodu (Pokrajine in ljudje, 1999).

Kolpa teče v globokem skalnatem dolu, ki ponekod, posebno v zgornjem toku (Stari trg), resnično spominja na pravi kanjon. Od Adlešičev navzdol je ustvarila večjo aluvialno ravnico, ki je dobro obdelana in poseljena. (Dular, 1960)

Ima snežno-dežni režim z zmerno mediteransko varianto, z maksimalnim pretokom 81,5 m³ in minimalnim 5.0 m³. Na močne oktobrske padavine reagira navadno šele v novembru (primarni višek), sekundarni višek pa nastopi med februarjem in marcem, ko se topi sneg v povirju. Minimalni pretok v poletnih mesecih se ujema s časom, ko je najtoplejša. V obdobju maj-september je pretok manjši avgusta (Radenci 7,4 m³, Metlika 9,7m³). Temperatura vode se dvigne tudi do 30°C, kar jo uvršča med najtoplejše reke v Sloveniji. Povprečno število dni s temperaturami nad 20°C je 39,7 (Metlika) oziroma 6,6 (Radenci). Minimalni pretoki se ujemajo z maksimalnimi temperaturami vode in zraka.

Reka Lahinja

Lahinja izvira pod Knežino, prvi večji pritok, Nerajški potok, pa dobi kmalu po izviru. V ozki, vendar ne globoki strugi teče Lahinja proti severu, pri Dragatušu se vanjo izliva Podturnščica, v Črnomlju pa Dobličica. Od izliva Podturnščice teče naprej po ozki in globoki strugi (19-20 m) s številnimi okljuki. Največja, v celoti belokranjska reka, ki na svoji 33,4 km dolgi poti zbira vode svojih pritokov Dobličice in Krupe in se izliva v Kolpo pri Primostku. Med Črnomljem in Gradacem nima površinskih pritokov, pod Gradacem pa se vanjo izliva vodnata in hitreje tekoča Krupa. Po sotočju s Krupo zavije Lahinja proti vzhodu in se izliva v Kolpo. Njena rečna mreža je nesimetrična, saj večino površinskih pritokov dobiva z desne strani.

Na svoji poti je ustvarila precej manjših okljukov, katere najbolj izrazit so pri Veliki Lahinji, Zorencih, Butoraju, Zastavi, Vranovičih in nenazadnje pri mestu Črnomelj, na katerem se je izoblikovalo glavno središče Bele krajine.

Po Gamsu naj bi bili okljuki najbolj zaviti prav tam, kjer voda teče v nasprotni smeri vpada kameninskih skladov, saj reka teži v smeri vpada (Plut, Gams, 1961, 1988).

Razen vodomerne postaje na Kolpi je v Beli krajini organizirano opazovanje Lahinje pri Gradcu pred izlivom Krupe. Njen srednji letni pretok pri Gradcu znaša 6,3 m³/s. Primarni višek je v zgodnji pomladi, saj je najbolj vodnat mesec marec (9,4 m³/s), sledita april in november (8,9 m³/s). Spomladanski višek v marcu in aprilu je posledica zgodnjega taljenja snega in deloma tudi uveljavljanja kontinentalne razporeditve padavin, ki je v Beli krajini bolj poudarjena od mediteranske.

Izrazit je primarni nižek Lahinje v poletnih mesecih. V juliju in juniju znaša srednji mesečni pretok 2,7 m³/s, značilna pa je skromna vodnatost v septembru. Sekundarnega nižka v januarju in februarju pravzaprav ni, saj ima v teh mesecih srednji pretok malo nad srednjim letnim pretokom. Ker so pozimi pogoste otoplitve je zmanjšana vloga snežne retinence, delno pa so razmeroma visoki pretoki odraz kraške retinence iz deževne jeseni.

Srednja letna temperatura Lahinje pri Gradcu znaša 11,7 °C, medtem ko je največja povprečna amplituda med najtoplejšim in najhladnejšim mesecem 13,1 °C. Najvišje povprečne mesečne temperature Lahinje nastopijo v mesecu avgustu (21,3 °C).

Preglednica 3: Prikaz nekaterih značilnosti Kolpe in Lahinje

	Dolžina km	Strmec %	Koeficient izvijug.	Sr. Letni pretok l/m3s	Pov. maks mese. pretok l/m3s	Pov. Min. m.pretok l/m3s	T- sr. Letne	T-mes. maks	Odt. Kol %
Kolpa	70,6	0,78	2,02	73,9	108,1	31,7	11,7	23,4	57-60
Lahinja	33,4	0,57	2,11	6,3	9,4	2,71	11,9	21,3	*

Vir: Belokranjske vode, 1988

*ni podatkov

- **strmec:** reki imata blag strmec. Razlike v strmcu med Lahinjo in Kolpo so po Gamsu tudi v grobosti in količini transportnega materiala. Lahinja ob povodju prenaša samo plavje (ilovico), Kolpa pa prod.
- **Izvijuganost:** velika izvijuganost Kolpe je posledica zlasti belokranjskega zavoja. Lahinja se odlikuje z gostimi, manjšimi okljuki. Gams poudarja, da so okljuki najbolj

zaviti tam, kjer teče voda v nasprotni smeri vpada kameninskih skladov, ker teži reka v smer vpada.

- **Temperatura:** za Lahinjo in belokranjsko Kolpo so značilne visoke poletne temperature (povprečne juliju in avgustu so okoli 19 °C), ki ju uvrščajo v najtoplejše slovenske reke. Kolpa je v povprečju nekoliko toplejša, čeprav izvira veliko višje. To pa zato, ker Lahinja teče v zelo ozki in dokaj globoki strugi, bregovi so poraščeni, zato se kljub počasnemu toku počasneje segreje.
- **Odtočni količnik:** razmeroma nizek odtočni količnik (manj kot 60 %) kraške Bele krajine je posledica izrazitejšega izhlapevanja (570 – 530 mm), zaradi visokih temperatur (srednja letna temperatura Črnomlja znaša 10,3 °C) in pokrajinskih značilnosti porečja (debelejša prst, manjša strmina) v nizkem krasu.

Bela krajina je kraška dežela, kjer se srečujeta plitvi in visoki kras, kar pomeni, da je v Beli krajini izredno malo površinskih voda. Kot najpomembnejši vodni viri so prav gotovo kraški izviri, ki jih je v Beli krajini okoli 200. Najizdatnejši kraški izvir je izvir Krupe (minimalni pretok znaša okoli 300 l/s, maksimalni pa nad 1000 l/s). V občini Črnomelj izdatnejši izvir predstavlja izvir zajete Dobličice (maksimalni pretok 150 l/s), poleg nje pa še izvir Jezero pri Jelševniku (50 l/s), izvir Lahinje (okoli 50 l/s). 90 % ostalih izvirov ima pretok 5 l/s. Podatek, da minimalni povprečni pretok izvira Krupe in Dobličice (550 l/s) predstavlja 69 % od vseh belokranjskih izvirov priča o skoposti belokranjskega krasa z izviri (Plut, 1988).

Okrog 700 m jugovzhodno od Doblič je v komaj izraženem zatrepu ob strmem vznožju Dobličke gore **kraški obrh Dobličica** širok 40 m in globok 11 m. Izvir Dobličica je močan kraški izvir v obliki obrha. Količina vode se spreminja med 110 in 4000 l/s. Glavni izviri izvirajo iz dveh večjih razpok na globini 11 m pod gladino. Struga Dobličice je poglobljena v Dobličko polje, ki je prekrito z rdečkastorjavo pliokvartarno ilovico. Obrh ima lijakasto obliko z dvema izrazitejšima kotanjama. Ob črpanju v letu 1986 se je izkazalo, da priteka voda tudi iz ožjega sifonskega brezna že v strugi tik ob obrhu Dobličice (Habič et al., 1986).

Nizek skalni hrbet med Kvasico in Tančo goro loči Dobličko kotlinico od Dragatuške, v kateri sta **izvira Podturnščice in Obrščice**. Izvir Podturnščice teče iz zatrepa zasutega z gruščem in ilovico 4 km južneje od izvira Dobličice. Ob visoki vodi preliva do 3 m³/s, ob nizkih vodah pa se izceja iz podzemlja skozi grušč komaj 2 l/s. Drugi izvorni krak potoka Podturnščica je komaj 500 m oddaljeni izvir Obrščica pri vasi Obrh. Tudi ta izvir daje ob suši komaj 3 l/s, ob visokih vodah pa nad 1000 l/s. Voda priteka iz odprtega sifonskega rova, ki strmo pada pod vznožje prepadne stene.

Okno je stalen izvir Nerajčice, ki podobno kot Podturnščica in Obrščica odteka v Lahinjo. V Okno se stekajo kraške vode, ki se pokažejo v estavelah pri Suhorju jugozahodno od Nerajca; v Gradnici, Ljubešnici, Suhorskem Bregu in Suhorskem Poniku za Cernikom (238m).

Največ izvirov je v vznožju Poljanske gore, kjer ob prelomnicah kraški ravniki prehaja v dinarski visoki kras. Veliko izvirov je nekoč služilo kot vir pitne vode, zato so številni obzidani ali prirejeni za zajem vode in napajanje.

Kraški izviri so imeli skupaj z vodnimi jamami pomembno vlogo za lokacijo posameznih naselij, ob nekaterih kraških izviri so bili tudi gradovi.

Po načinu pojavljanja vode sta v Beli krajini dve večji skupini izvirov: kraški in normalni. Med normalnimi je le nekaj izvirov (5), vsi ostali pa so kraški, in sicer v 96,6 % primerov (Plut, 1988).

Posebnost Bele krajine so vaški kali, ki so jih zaradi pomanjkanja vode v številnih vaseh uredili za napajanje živine. Med njimi velja omeniti kale Kršeljevec, Krivačo, kal v Miličih ter kal na Hrastu, ki je tudi največji ohranjeni kal v Beli krajini.

3.4.4 Območja talne vode

V Beli krajini so le skromni deleži kvartarnih naplavin. Njihova skupna površina znaša 20 km² kar predstavlja 3 % celotne površine Bele krajine. Gre zgolj za redke in pretrgane otoke. Kanižariško premogovno kadunjo sestavljajo za vodo neprepustni sedimenti, vendar v njej niso našli obsežnih in sklenjenih plasti talne vode, lahko pa jo najdemo v nevezanih kameninah v kvartarnih naplavinah ob Kolpi, Lahinji, Dobličici in Podturnščici. Obsežnejše območje talne vode je ob Podturnščici, in sicer ob celotnem toku. Obseg talne vode med Tančo goro, Breznikom, Obrhom, Dragatušem in Brdarci je okoli 6 km².

3.4.5 Onesnaženost vodnih virov

Kljub skromni industrializaciji in urbanizaciji so belokranjske vode zmerno, v spodnjem toku pa močnejše onesnažene. Razmeroma visoka onesnaženost nekaterih belokranjskih voda je posledica vodnoekološke občutljivosti kraškega površja.

Vsi belokranjski vodni tokovi (razen povirnega Pokolpja) imajo zelo majhen padec, kar zmanjšuje njihove samočistilne sposobnosti. Zaradi majhnega strmca sta spodnja Dobličica in Lahinja napol stoječi in za onesnaženje zlasti poleti vodnoekološko močno občutljivi.

Za onesnaženje je zlasti pomembno izrazito kolebanje Dobličice in Lahinje z dokaj pogostimi minimalnimi dnevnimi pretoki (pod 0,5 m³/s Lahinja oziroma 0,3 m³/s Dobličica).

Eden izmed razlogov večje onesnaženosti vodotokov je vsekakor večja zgostitev prebivalstva v neposredni bližini Kolpe, ob večjih vodah ter podoljih (Plut, 1988).

Razloge za razmeroma visoko onesnaženost voda torej ne moremo iskati v veliki gostoti poselitve ali intenzivne gospodarske razvitosti, visoki stopnji industrializacije ali urbanizacije. Visoka onesnaženost je posledica zlasti izredne vodnoekološke občutljivosti kraškega ravnika, za onesnaženost ugodna odtočna režima z izrazitim poletnim nižkom, nizkim strmcem in, na drugi strani, zgostitvijo prebivalstva in vodnoekološko obremenjujoča industrija v neposredni bližini rečnih strug, brez čiščenja odpadne vode.

3.4.6 Oskrba in poraba vode

V Beli krajini (projekt, ki poteka več let in še ni končan) se oskrba z vodo zagotavlja prek magistralnega vodovodnega sistema, ki napaja občine Semič, Črnomelj in Metlika. Glavna vodna vira zanj sta v občini Črnomelj in Semič, vendar je voda slabe kvalitete in jo je treba prečistiti (vodni vir Dobliče). Na obkolpskih območjih, z izjemo občine Metlika, delujejo lokalni vodovodi. Na območju regije prevladujejo kraški izviri s posameznimi kapacitetami do 10 l/s. Značilnost teh izvirov je, da nanje vplivajo površinske vode, zato se ob deževju voda kali, hkrati pa se ji močno poslabša bakteriološka slika. V preteklem desetletju je večje število kraških izvirov za uporabo javnega vodovoda nadomeščeno z zajemanjem vode iz vrtin, ki segajo v dolomitne vodonosnike z medzrnsko, razpoklinsko poroznostjo. Na te vode običajno ni direktnega vpliva površinskih voda, kvaliteta vode iz teh vodonosnikov je običajno konstantna.

Poraba vode v črnomaljski občini znaša 685000 m³/leto (za leto 2004) oziroma celotna letna prodana količina vode javnega podjetja Komunala Črnomelj doseže 928000 m³, kjer 243000 m³ prodane vode odpade na semiško občino. Za leto 2005 je vrednost porabljene vode dosegla 867 810 m³, pri čem se zmanjšanje pripisuje zmanjšanemu obratovanju nekaterih industrijskih obratov, predvsem Beti in Livar.

Od vse porabljene vode odpade samo na mesto Črnomelj (55%) pri čemer 72% porabljene vode odpade na gospodinjstva, 28% pa na industrijske obrate. Iz tega je tudi razvidno, kako slabo industrializirano je območje črnomaljske občine.

Občina Črnomelj se z vodo oskrbuje iz aktivnega zajetja na izviru Dobličice in iz aktivnega vodnega vira Kolpa pri Vinici. Ta dva zajetja v celoti oskrbujeta občino Črnomelj, medtem ko zajeti vodni vir Guče pri Srednji vasi ter štirje gravitacijski izviri na Blatniku pri Vrčicah v občini Semič le delno pokrivajo potrebe občine.

Iz omenjenih štirih gravitacijskih izvirov, Trije Gabri, Mlinarjev izvir, Zdravi izvir in Blatni izvir se je Črnomelj začel oskrbovati že leta 1897, vse dokler niso zajeli vodnega vira v Dobličah, ki je danes glavni oskrbovalec pitne vode v občini. Poleg zajetih vodnih virov najdemo tudi vaški vodovod v Sinjem vrhu, katerega razsežnosti niso znane.

Poleg zgoraj navedenih aktivnih vodnih virov pa imamo v občini tudi neaktivni vodni vir Vumole v Adlešičih, ki je nekoč pokrival potrebe krajevne skupnosti Adlešiči pa vse do Zilj. Danes ta vodni vir ohranjajo kot rezervni vodni vir, kar pomeni, da ga še niso zapustili. Krajevna skupnost Adlešiči pa se oskrbuje iz vodnega zajetja Dobličice, saj naj bi bila ta voda bolj kvalitetna.

Izdatnost vodnih virov oziroma maksimalna dovoljena količina odvzema je za posamezna zajetja naslednja:

Preglednica 4: Maksimalna dovoljena količina odvzema za posamezna zajetja

Vodno zajetje	Maksimalna dovoljena količina odvzema (l/s)	Odvzeta količina (l/s)
Dobliče	100	50
Kolpa-Vinica	10	*
Guče	10	5
Blatnik pri Vrčicah	6	*
Vumole -Adlešiči	9	*

Vir: Javno podjetje Komunala Črnomelj

**ni podatkov*

Vsa naštetja zajetja predstavljajo kraške izvire z določeno izdatnostjo, ki pa je odvisna od letnega časa. Spomladi in jeseni se izdatnost izvirov poveča na račun povečane količine padavin in taljenja snega spomladi, medtem ko se poleti izdatnost zmanjša zaradi pogostih sušnih obdobj.

Načrti

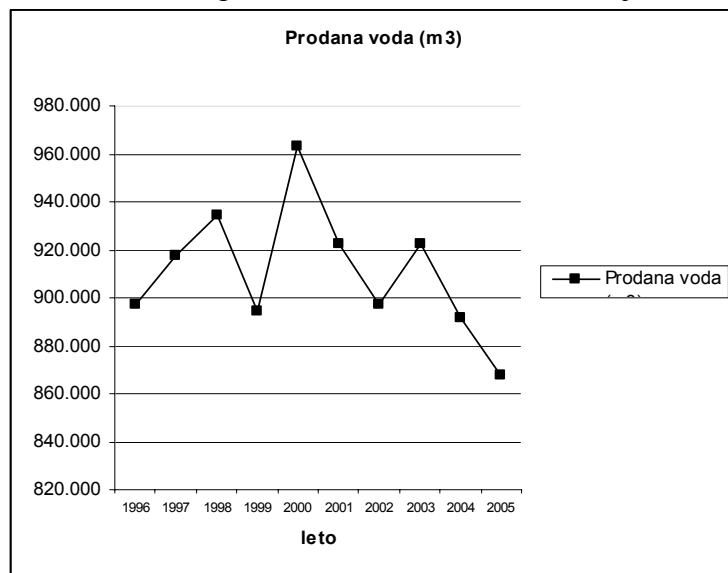
- V načrtu imajo opustiti vodno zajetje v Vinici oziroma ga povezati z vodnim zajetjem v Dobličah, pri čemer bi viniško zajetje postalo rezerva.
- Uporaba novih vrtin na Blatniku. Narejene so bile 3 vrtine v sklopu izgradnje magistralnega vodovoda, ki naj bi oskrboval občino Semič, del potreb občine Metlika in delno občine Črnomelj. Nove vrtine se nahajajo v dolomitnih plasteh, ki naj bi vplivalo predvsem na manjšo kalnost vode ob deževju in s tem na manjšo bakteriološko oporečnost vode. Ob zagonu teh vrtin bo prišlo do opustitve štirih gravitacijskih izvirov prav tako na Blatniku.

Preglednica 5: Poraba vode v zadnjih desetih letih

Leto	Prodana voda (m ³)
1996	897.296
1997	917.194
1998	934.718
1999	894.359
2000	963.090
2001	922.337
2002	896.868
2003	922.284
2004	891.919
2005	867.810

Vir: Javno podjetje Komunala Črnomelj

Graf 3: Količina prodane vode v občini Črnomelj v obdobju od 1996 - 2005

Vir: Javno podjetje Komunala Črnomelj

Izdelala: Anita Kajtezovič

Razlogi za letna nihanja v porabi vode so različna, in sicer:

- 1) manjša poraba oziroma propad nekaterih industrijskih obratov
- 2) varčevalni ukrepi
- 3) sušna oziroma bolj namočena poletja
- 4) kazni za potratno porabo vode v sušnih poletjih

Čeprav se je vodovodno omrežje v zadnjih desetih letih razširilo in s tem se je povečalo število gospodinjstev, ki so priključena na črnomaljski vodovod se je količina porabljene vode začela zmanjševati. Razlog za to vidijo predvsem v podražitvi cen na m³ porabljene vode in uvedbo cene na čiščenje za vsak m³ odpadne vode.

Največja poraba vode se zabeleži v poletnem času (30%), sledita ji pomlad in jesen s 25%. Najmanjša poraba vode odpade na zimski letni čas in sicer z 20% celotne porabe. Pri omenjenih podatkih gre le za ocene in ne dejansko stanje.

Kljub precejšnji razvejanosti vodovodnega omrežja je še vedno 6-7% prebivalcev v 22 naseljih občine, ki niso oskrbovana z javnim vodovodom.

Naselja so naslednja: Breg pri Sinjem vrhu, Bistrica, Črešnjevce pri Dragatušu, Dragoši, Doblička gora, Drežnik, Draga pri Sinjem vrhu, Damelj, Daljne njive, Gorica, Knežina, Mala sela, Mavrlen, Naklo, Nova lipa, Rožič vrh, Rodine, Sinji vrh, Stražnji vrh, Špeharji, Velika sela in Zapudje.

Največji porabnik vode je nedvomno mesto Črnomelj, najmanjši pa Pusti Gradec z manj kot 1000 m³/leto.

Povprečna poraba vode na prebivalca na leto znaša do 46,2m³ oziroma 126,3 l/dan/preb (za leto 2004).

Čiščenje odpadne vode

V mestu Črnomelj je zgrajenega približno 70% kanalizacijskega omrežja, ki se zaključuje s čistilno napravo, 30% pa je porabljene vode, ki se steka v podzemlje brez predhodnega čiščenja. Situacija naj bi se izboljšala, ko bodo začeli z izgradnjo kanalizacije in čistilne naprave za naselja Adlešiči, Vinica, Dragatuš in Stari trg.

Trenutno se v občini Črnomelj nahajajo 4 čistilne naprave, in sicer: CČN Vojna vas, ČN Radenci, BČN Majer in na novo zgrajena ČN Kanižarica, ki je v mesecu juliju 2006 pričela s poskusnim obratovanjem. Prvo zgrajena čistilna naprava je bila v Vojni vasi leta 1997.

Skladno z uredbo se opravljajo analize odpadne vode na dotoku in iztoku, in sicer se opravlja analiza glede KPK in BPK 5. Čistilne naprave naj bi dosegle izredno dobre rezultate čiščenja, saj po KPK dosegajo 96% čiščenje, po BPK 5 pa celo 99%

Projektirana zmogljivost čistilnih naprav je naslednja: CČN Vojna vas: 4500 PE

ČN Radenci: 150 PE

ČN Majer: 2 x 500 PE

ČN Kanižarica: 1000 PE

Glede na to, da v Kanižarici živi 550 ljudi je razlika namenjena obremenitvi iz območja poslovne cone TRIS Kanižarica. Zagotovljen je tudi prostor za širitev čistilne naprave še za 1000 enot, glede na širitev cone. Čistilna naprava je tipa Ekorol in ima fiksirano biomaso na treh rotirajočih bioloških kontraktorjih. Prečiščena voda se odvaja v Dobličico. (Belokranjec, julij, 2006).

3.4.7 Ravnanje z odpadki

Količina odpadkov iz leta v leto rahlo narašča, zato je pričakovati, da se bo stabilizirala med 250 in 350 kg/leto/prebivalca. Za potrebe odlaganja preostankov odpadkov trenutno poteka v sklopu projekta CeROD pri Leskovcu pri Novem mestu realizacija I. etape I. faze projekta, v okviru katerega bo na novem odlagališču nenevarnih odpadkov dolgoročno rešeno odlaganje preostankov odpadkov na območju nekdanje občine Novo mesto (Dolenjske), Bele krajine in Posavja (Spodnjeposavska regija). Projekt CeROD zajema ravnanje z odpadki za 160.000 prebivalcev z območja Dolenjske (brez občine Trebnje), Bele krajine in Posavja. V I. etapi I. faze projekta bo zagotovljeno odlaganje preostankov odpadkov na novem odlagališču s kapaciteto 1.000.000 m³, kar bo zadostovalo od 25-30 let, ob uvedbi novih tehnologij ravnanja z odpadki (energetska izraba odpadkov kot alternativno gorivo), pa lahko bistveno dlje od predvidenega časa. Istočasno z izgradnjo novega odlagališča poteka tudi sanacija in zapiranje obstoječega odlagališča nenevarnih odpadkov Leskovec.

V II. etapi I. faze projekta CeROD bo zgrajen sistem za mehansko-biološko obdelavo (MBO) odpadkov s strojno ročno sortirnico in pretovorne postaje s potrebno opremo v Beli krajini in Posavju. Po zagonu celotnega sistema naj bi se količina letno odloženih preostankov odpadkov na novem odlagališču gibala od 40.000-45.000 ton. Vse nadaljnje faze projekta obsegajo izgradnjo novih polj za odlaganje preostankov odpadkov. V sklopu projekta CeROD je predvidena izgradnja tudi sistema za energetska izrabo plina iz odlagališča, čistilne naprave za čiščenje izcedne vode iz odlagališča, obrat za predelavo gradbenih odpadkov in odlagališče za inertne odpadke s prioriteto možnostjo njihove uporabe za rekultivacijo zapolnjenih delov novega odlagališča.

V občini Črnomelj se na lokaciji Vranoviči v letu 2006 dokončno zapre deponija komunalnih odpadkov za občini Črnomelj in Semič. Zgrajena je prekladalna postaja in tehničnica za transport preostanka komunalnih odpadkov na CeROD iz občine Črnomelj in Semič in 1. faza deponije inertnih odpadkov. Zagotovljena so zemljišča za širitev deponije inertnih odpadkov in drugo ravnanje z odpadki. Glede ravnanja z odpadki se morajo občine Bele krajine še dogovoriti, saj lokacijski načrt za skupno lokacijo podcentra Bočka ni bil sprejet. (Razvojna strategija JV Slovenije, 2006)

Občini Črnomelj in Semič, ki poleg Metlike sestavljata Belo krajino, obsegata 176 naselij na površini 449 km². Skupno število prebivalcev obeh občin znaša 18.800. Komunalne storitve za obe občini, Črnomelj in Semič, opravlja javno podjetje Komunala Črnomelj.

V zadnjem času je v Beli krajini vse bolj prisoten razvoj turizma, predvsem enodnevnih izletnikov, katere privablja v poletnem času čista in topla reka Kolpa v zimskem času pa Bela krajina privablja smučarje v smučarski center Rog Črmošnjice. Vsekakor turiste poleg vrste naravnih lepot privablja tudi čista okolica. V ta namen imajo v obeh občinah organiziran in z odlokom opredeljen odvoz komunalnih odpadkov iz vseh gospodinjstev, obrti in drugih dejavnosti, ki ga opravlja Javno podjetje Komunala Črnomelj, kot izvajalec javne službe ravnanja s komunalnimi odpadki.

V Komunali Črnomelj letno zberejo in deponirajo kar 24.500 m³ ali 6.800 ton vseh komunalnih odpadkov. Letna količina komunalnih odpadkov, ki nastane v gospodinjstvu, pa na prebivalca znaša približno 215 kg. Največ komunalnih odpadkov proizvede mesto Črnomelj, natančneje blokovsko naselje Čardak.

Prva naloga in cilj je gospodarno ravnanje z odpadki. In kaj praktično pomeni gospodarno ravnanje? To pomeni v prvi vrsti zmanjšanje količin odpadkov na izvoru z ločenim zbiranjem odpadkov in ponovno uporabo le teh kot sekundarne surovine. Tako se odpadke zbira ločeno, skrbno in premišljeno. Z ločenim zbiranjem se neposredno vpliva na strošek ravnanja z odpadki in kar je najpomembnejše, varujemo okolje. Odnos do okolja je temelj vsake družbe in posameznika.

Država je v skladu z zakonom o varstvu okolja sprejela strategijo ravnanja z odpadki, na osnovi katere so tudi v občini Črnomelj in Semič s 1.9.2003 pričeli z ločenim zbiranjem komunalnih odpadkov na izvoru. Na zbiralnicah ločenih frakcij ali tako imenovanih ekoloških otokih, kamor je Komunala Črnomelj za potrebe gospodinjstev namestila tri namenske plastične posode, se ločeno zbira tiste odpadke, ki jih je možno ponovno uporabiti in sicer: steklo, papir in plastenke ter pločevinke skupaj.

Posode so locirane na dostopnih in vidnih mestih, v skladu z zakonodajo praviloma razporejene na 400 do 500 prebivalcev. Trenutno se nahaja v obeh občinah 149 zbiralnic ali ekoloških otokov.

Vsaka vrsta ločeno zbranih odpadkov se odlaga v namensko posodo, ki že z barvo pokrova opozarja na vsebino odpadka, kateremu je namenjena. Ločeno zbiranje odpadkov je zelo enostavno, od krajanov pa zahteva nekoliko spremenjene navade. Pomembno je, da se v namenske posode odlaga samo čiste frakcije, kajti v nasprotnem primeru odjemalci morajo odpadke dodatno prebirati, kar predstavlja dodatni strošek.

Državna strategija ravnanja z odpadki stremi po zmanjšanju odlagališč v državi, zato je za področje Dolenjske, Bele krajine in Posavja v fazi zgrajeno regijsko odlagališče v Leskovcu pri Novem mestu, kamor je tudi javno podjetje Komunala Črnomelj v letu 2005 pričela z odlaganjem preostanka komunalnih odpadkov. Do takrat pa se je preostanek odlagal na odlagališče pri Vranovičih, ki pa je s koncem leta 2004 začelo s fazo postopnega zapiranja.

K zmanjšanju količin odloženih odpadkov, vplivanju na strošek ravnanja z odpadki ter varovanju okolja lahko v veliki meri pripomoremo tudi z lastnim kompostiranjem biološko razgradljivih odpadkov. Navedeni odpadki predstavljajo kar 30 do 40% vseh nastalih komunalnih odpadkov. Po svoji sestavi so za odlaganje med najbolj zahtevnimi, saj so relativno slabo stisljivi in vsebujejo veliko vlage.

Med biološko razgradljive odpadke, ki nastajajo v slehernem gospodinjstvu spadajo razni kuhinjski odpadki (olupki, ostanki solate...), onesnažene papirne vrečke za sadje in zelenjavo, vrtni odpadki (cvetje, trava...) in drugi lesni odpadki kot so žagovina, lesni sekanci, lubje, grmovje in vejevje.

Vse našteje odpadke je vredno spremeniti v kompost, ki ga ni nikoli preveč. Z njim se lahko namreč zgodaj spomladi in jeseni prekrije tla ob mladih okrasnih grmičkah ali vrtnicah, med letom se gnoji zelenjavo in cvetlice, ravno tako se ga dodaja zemlji za izboljšanje zračnosti s tem pa se izboljša sposobnost zadrževanja vode in hranil in hkrati se izboljša sestava tal. Kot nadaljnje ukrepe za pozitiven odnos do okolja in sonaravni razvoj vidijo v javnem podjetju Komunala Črnomelj in tudi občini Črnomelj z začetkom kompostiranja. Ta projekt je še v pripravi.

3.4.8 Okolje in prostor

Za pretežni del občine je značilna dokaj visoka stopnja naravne ohranjenosti in veliko število naravnih kakovosti, zlasti ob vodotokih je zelo visoka stopnja biotske raznovrstnosti in veliko naravnih vrednot, ekološko pomembnih območij in habitatnih tipov.

V urbanem središču Črnomelj so po dosegljivih podatkih nekateri kazalci kakovosti življenja neustrezni; tako je npr. onesnaževanje tal, vode in lokalno zraka posledica neustreznih tehnologij in/ali lokacij proizvodnih dejavnosti, zlasti industrije, na podeželju pa neurejene oz. pomanjkljive komunalne infrastrukture in kmetijske dejavnosti. Sistematičnih meritev hrupa in onesnaženosti zraka ni. Hrupno preobremenjena območja so po oceni ob nekaterih večjih prometnicah in ob železniškem omrežju. (Strategija razvoja JV Slovenije, 2006)

Po podatkih Zavoda za zdravstveno varstvo Novo mesto (Bilten 2005, Strokovno poročilo za leto 2005) in podatkih Državnega monitoringa kakovosti voda (MOP ARSO, 2005) je stanje kakovosti kopalnih voda slabo, kar je predvsem posledica onesnaževanja z odpadnimi vodami zaradi pomanjkljive opremljenosti s sistemi za odvajanje in čiščenje odpadnih voda.

Preglednica 6: Ocena mikrobioloških in kemičnih rezultatov preiskanih vzorcev površinskih voda

Odvzemno mesto	Temperatura(°C)	Vidne nečistoče	Videz	Bakteriologija	Kemija	Nasičenost s kisikom
Lahinja (Primostek)	22.4	U	U	NU	U	95
Podzemelj (kamp)	14.0	U	U	NU	U	107

Vir: ZZ Novo mesto, Bilten 2005, Strokovno poročilo za leto 2005

V času odvzema vzorcev voda je bil vodostaj rek normalen, temperatura vode je bila normalna v vseh odvzemnih mestih, razen v avgustu v reki Kolpi v Podzemlju, ki je bila za ta čas bolj hladna. Rečne vode so bile na vseh odvzemnih mestih brez oz. za reko značilnega vonja, bistre, prosojne do dna.

Kemične preiskave so zajemale le osnovne parametre: barvo, nasičenost s kisikom, amonij, nitrate, orto fosfate, anionske detergente, mineralna olja in skupne fenolne snovi. V okviru mikrobioloških preiskav so določevali najverjetnejše število koliformnih bakterij, fekalnih koliformnih bakterij in enterokokov. (ZZ Novo mesto, Bilten 2005, Strokovno poročilo za leto 2005)

Reka Kolpa je po ocenah ZZ Novo mesto neprimerna za kopanje. Od štirih pregledanih vzorcev sta bila dva bakteriološko neprimerna oba zaradi enterokokov in eden zaradi fekalnih koliformnih bakterij. Kemično so bili vsi vzorci primerni. Res pa je, da so bili vsi vzorci zajeti na reki Kolpi izven občine Črnomelj. V spodnjem toku je reka Kolpa bolj čista (Radenci, Adlešiči).

Preglednica 7: Ocene skladnosti in primernosti vzorcev kopalne vode po merilnih mestih, kopalna sezona 2005

Odvzemno mesto	Št. skladnih vzorcev	Št. neskladnih vzorcev	Št. primernih vzorcev	Št. neprimernih vzorcev	Št. odvzetih vzorcev
Kolpa, Prelesje-avtokamp Madronič	7	6	10	3	13
Kolpa, Srednji Radenci-jez	4	3	6	1	7
Kolpa, Vinica-avtokamp Katra	6	7	11	2	13
Kolpa, Adlešiči-šotorišče	8	5	12	1	13
Kolpa, Griblje-rečni odbijač nad jezom	8	5	11	2	13

Vir: ZZ Novo mesto, Bilten 2005, Strokovno poročilo za leto 2005

V kopalni sezoni 2005 je bila reka Kolpa neprimerna za kopanje samo enkrat na merilnih mestih Srednji Radenci-jez in Adlešiči-šotorišče, dvakrat na merilnih mestih Griblje-rečni odbijač nad jezom in Vinica-avtokamp Katra ter trikrat na merilnem mestu Prelesje-avtokamp Madronič-jez. V času ostalih odvzemov je bila reka na vseh merilnih mestih primerna za kopanje.

Problematika onesnaževanja okolja je bistveno povezana z značilnostmi kraškega sveta in s posledično visoko stopnjo ranljivosti podzemnih voda. Zato je pomembno onesnaženje tal in podtalja ter voda kot posledica prekomerne uporabe zaščitnih sredstev in gnojil v kmetijstvu, na območjih naselij pa pomanjkljivi oz. neustrezni sistemi za odvajanje in čiščenje odpadnih voda.

3.5 PRST, VEGETACIJA in ŽIVALSTVO

3.5.1 Prsti

Največji vpliv na nastanek prsti na območju Bele krajine imajo prevladujoča karbonatna matična podlaga, višinska pasovitost ter splet kontinentalnih, panonskih in mediteranskih podnebnih vplivov.

Večina kraškega ravnika (ta je del Slunjske plošče) je v nadmorski višini od 170 do 200 m. Dno je predvsem iz krednih neskladovitih svetlo sivih apnencev, tudi dolomitov, ki so prekriti z različno debelo plastjo rdeče in rjave ilovice. Na tej karbonatni podlagi je nastalo izrazito kraško površje z vrtačami, suhimi dolinami, kamnitim površjem itd. Pokrajina je najbolj zakrasela v okolici Adlešičev, kjer je gostota vrtač največja. Ravnik v morfološkem smislu ni enoten saj je razčlenjen na številne terase, različne nivoje, ki počasi padajo proti rekam. Reke so v nadmorski višini 140 do 150 m, njihove aluvialne ravnice so ponekod močvirnate in poplavne (Lahinja, Dobličica, Podturnščica) Drugod zopet tečejo v izrazitih skalnih kanjonih (Kolpa). Zaradi globoko vrezane struge in nizke erozijske baze so tudi najnižji deli ravnika in obrečne terase že zakraseli s številnimi a plitvimi vrtačami. Vmesno obliko med ravnikom in gričevjem predstavlja Veliko Bukovje. Površje je močno zakraselo, manj kamnito, vrtače so globlje, pokriva pa ga gozd z nekaj vmesnimi travniki in pašniki. Pokrajina v okolici Gribelj je izjema v krasu, saj gre za raven svet z le redkimi plitvimi vrtačami. Reka Kolpa si je tukaj izoblikovala široko aluvialno ravnico. Obrobje občine sestavlja hribovje Poljanska gora, ki se bolj ali manj strmo spušča proti ravniku. Površje je zakraselo, saj je tu podlaga predvsem

apnenec, le najvišji vrhovi so iz dolomita. (Strategija razvoja kmetijstva in razvoja podeželja v občini Črnomelj za obdobje 2004 - 2009). Vsi zgoraj naštetih dejavniki imajo največji vpliv na nastanek prsti na njeno razporeditev in nenazadnje na diverzitetu.

V črnomaljski občini zasledimo naslednje tipe prsti:

- 1) Akrične steljniške prsti, ki so nastale na apnencu in dolomitu v subpanonskem podnebnju. So posebna oblika pokarbonatnih prsti. Na njih marsikje raste drugotni gozd navadne breze in orlove praproti (Geografski atlas, 1998). Ta tip prsti je v Beli krajini prevladujoč.
- 2) Pokarbonatne prsti in rendzine se prepletajo prav na kraških ravninah in podoljih južne Slovenije. Ker so apnenci in dolomiti različno globoko prepereli se globina in druge lastnosti prsti spreminjajo na kratke razdalje. Ker so prsti dovolj globoke so obdelane. Zlasti na položnih pobočjih kraških polj in vrtač. Na njih človek goji kulturne rastline. Razširjene so med Adlešiči in Gribljami ter med Starim trgom in Vinico (Geografski atlas, 1998).
- 3) Psevdooglejene prsti na glini in pesku se na obravnavanem območju pojavljajo najredkeje, le po posameznih otokih v okolici Tribuč, Bojancev in mesta Črnomelj (Geografski atlas, 1998).

3.5.2 Vegetacija

Različne rastiščne razmere sooblikuje prevladujoča karbonatna matična podlaga ter splet kontinentalnih, panonskih in mediteranskih podnebnih vplivov. Rastlinstvo je značilno srednjeevropsko. Večino osrednjega, nižinskega dela belokranjskega ravnika prekriva gozd hrasta gradna in belega gabra, ki na obrobjih preide v gozdove hrasta gradna z bukvi. Kopaste vrhove gričevnatega Velikega Bukovja preraščajo čisti bukovi gozdovi, planotast svet Poljanske gore pa ohranjeni jelovo-bukovi gozdovi kot podaljšek prostranstva mogočnih kočevskih gozdov.

Topoljubni gozdovi črnega gabra z gahorjem so zastopani v gozdnem rezervatu Dečinska stena ob reki Kolpi. Strma ostenja nad Kolpo med Starim trgom in Adlešiči pa varujejo pred erozijo gozdovi s submediteranskimi drevesnimi in grmovnimi vrstami kot so: mali jesen, črni gaber, topokrpi javor, mokovec, navadni ruj in bradavičasta trdoleska.

V podrasti in med skalnimi razpokami se skrivajo travnolistna perunika, navadna slatinka in bodeča lobodika, na senčnih traviščih pa se bohoti navadni jesenček.

Steljniki so ena najbolj prepoznanih krajinskih podob Bele krajine. Označujejo jih planjave orlove praproti, jesenske vrese, spomladanske rese in kijastega lisičjaka ter značilne osamele breze. Nastali so s krčenjem gozda na revnih kisljih tleh. Zaradi opuščanja steljarjenja se tradicionalni steljniki postopno zaraščajo v steljniki gozd, v katerem so tudi rdeči bor, graden, trepetlika, cer in brin. Lepi steljniki so se ohranili v okolici Vinice, Gribelj, Tribuč, Bojancev in Adlešičev, najbolj vzdrževani pa so Marindolski steljniki.

Velik floristični pomen imajo tudi poplavni travniki ob Podturnščici ter mokrišča ob Lahinji, saj je bilo tu popisanih več ogroženih in redkih rastlinskih vrst. Stalno poplavljenost in zaraščajoče travnike v lugih v Krajinskem parku Lahinja prerašča navadna rezika in navadni munec . Na košenih vlažnih travnikih srečamo barvito močvirsko kukavico, močvirskega

ušivca, na bolj suhih pa celo beloprasto kukavico in ilirski meček, jeseni pa se razcvetijo v celotnih lugih modri cvetovi močvirskega svišča. Floristična posebnost je tudi velika navadna zlatica, ki raste na brežinah Gornjega kala (Lugi in vlažni travniki, 2004).

3.5.3 Živalstvo

Različni podnebni vplivi in prostorska pestrost: kraški ravniki, dolina reke Kolpe, upočasnen tok Lahinje s pritoki ter gozdnata Poljanska gora, omogočajo habitatsko in vrstno pestrost.

Velik naravovarstveni pomen imajo podzemski kraški tokovi, saj so življenjski prostor številnih redkih, ogroženih in celo endemičnih vrst. Najbolj znan prebivalec podzemskih voda je največji jamski vretenčar na svetu, človeška ribica. Pravi posebnost je njen bližnji sorodnik črni močeril. Podzemске vode naseljujejo tudi druge specializirane in endemične jamske živali, še zlasti vodni polži in nižji vodni raki, prava posebnost je populacija jamskih kozic s še ohranjenimi ostanki očesa.

V jamah ob Kolpi so tudi pomembna zatočišča redkih netopirjev južnih podkovnjakov in dolgonogih netopirjev.

V Kolpi živi 26 vrst avtohtonih rib, posebej redke so: upiravec, zvezdogled in zlata nežica. Med ostalimi vrstami velja omeniti, piškurja v Kolpi, raka jelševca v enem od pritokov Lahinje ter občasna opažanja vidre v zgornjem toku Kolpe.

Svojske oaze življenja so tudi vaški kali. Z opuščanjem rabe je v njih zagospodarila narava in ustvarila zatočišča ogroženim vrstam kačjih pastirjev, dvoživk, pogosta pa je tudi želva močvirska sklednica.

Velika vrstna pestrost ptic je zgovoren dokaz ohranjene narave. Ob reki Kolpi je bilo popisanih preko 70 vrst ptic. Tradicionalna kmetijska krajina v okolici Starega trga, Vinice, Marindola in Adlešičev je zatočišče redkih vrst, kot so: smrdokavra, hribski škrlanec, mali slavec ter plotni in veliki strnad. Izjemna je kolonija sivih čapelj, ki gnezdi pri Miličih. Pestro je tudi na poplavnih travnikih ob Lahinji in Podturnščici, kjer se spreletavajo ogroženi mali deževniki, prepelice, močvirske trsnice in bele štoklje, ki gnezdi v bližnjih vaseh. (Naravna dediščina v občini Črnomelj, 2000)

Zveri so vezane na naravno zaledje bližnje Kočevske. Občasno so tu prisotne vse najpomembnejše vrste ogroženih zveri: rjavi medved, volk, ris in divja mačka. Prisotnost omenjenih zveri na območju Bele krajine kaže na zelo dobro ohranjenost belokranjskih gozdov.

3.5.4 Krajinski park Lahinja

Krajinski park Lahinja je območje Natura 2000. Obsega naravno ohranjeno pestro naravno in kulturno dediščino v povirju zgornjega toka reke Lahinje. Na razmeroma majhni površini zavarovanega območja (200 ha) se nahaja več izvirov in različnih kraških pojavov, značilnih za plitvi kras. Jamarsko je privlačna vodoravna kraška jama Zjot z manjšim podzemnim jezerom in zasigano dvorano.

Nedaleč stran je udorna vrtača Glušenka, ki prihaja v stik s podzemno vodo. Posebnost parka so Lugi in manjše močvirje Mlaka, kjer prebiva tudi želva močvirska sklednica.

(Krajinski park Lahinja, 2004)

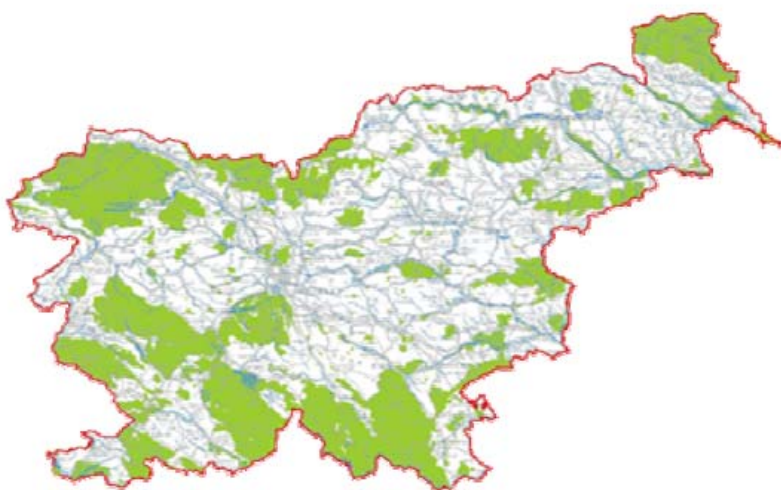
Park je zanimiv tudi v kulturno zgodovinskem pogledu. Okljuk reke Lahinje v Pustem Gradcu je bil poseljen že v prazgodovini. Pod masivno skalo, ki označuje lokacijo srednjeveškega gradu, še danes obratujeta Klepčev mlin in žaga venecijanka. Kot ostanek grajske kapele stoji danes še manjša cerkev Vseh svetnikov z vaškim pokopališčem. Ne daleč stran od okljuka proti Velikemu Nerajcu so sredi njiv še vidne družinsko rodovne halštatske gomile, ki pričajo o nekdanjem življenju in načinu pokopavanja umrlih.

Natura 2000

Natura 2000 je ekološko omrežje območij opredeljenih kot potrebnih za ohranjanje evropsko pomembnih vrst in habitatnih tipov v EU. Opredeljevanje območij Nature 2000 je ena od pridružitvenih obveznosti držav članic EU. Izhodišča za opredeljevanje območij so trajnostni razvoj, sonaravnost, biotska pestrost, kakovost bivanja, odgovoren odnos do okolja ob spoznanju o nujnosti varovanja določenih (najvrednejših) delov narave. Opredeljevanje območij temelji na izvajanju dveh direktiv: Direktive o ohranjanju prostoživečih ptic (SPA) in Direktive o ohranjanju naravnih habitatov ter prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst (SAC).

V zadnjih desetletjih se biotska raznovrstnost na stari celini izredno zmanjšuje-samo mokrišča v severni in zahodni Evropi so se v zadnjih desetletjih skrčila za približno 60%, ogroženih je 45% vrst metuljev in 38% ptic. Natura 2000 naj bi vsaj omilila, če ne ustavila, negativne vplive gospodarskega razvoja, zato opredeljuje približno 200 ogroženih habitatnih tipov ter 700 rastlinskih in živalskih vrst v nevarnosti (seznam se z novimi članicami daljša). Natura 2000 je tako omrežje območij, na katerih so ti habitatni in vrste v celoti zastopani, s čimer se zagotavlja njihova ohranitev.

Karta 3: Območja Nature 2000 v Sloveniji

Vir: Strategija razvoja JV Slovenije, 2006

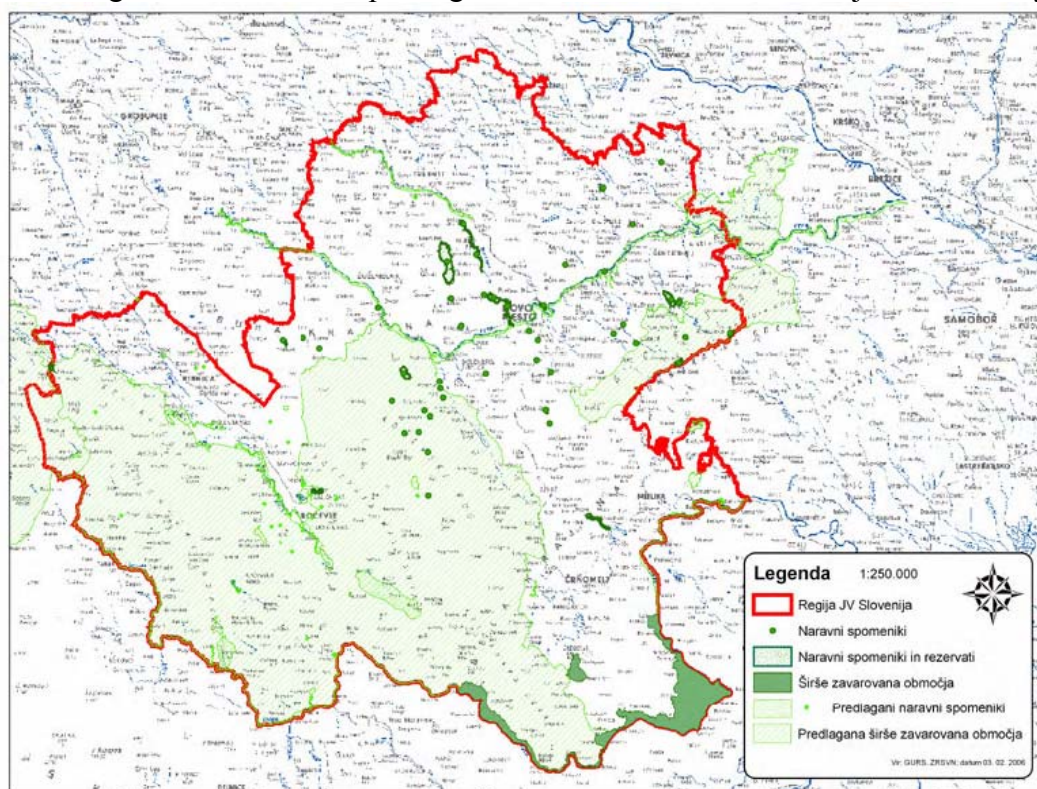
Območje Nature 2000 v Beli krajini

Na območju Bele krajine je 40 % površin (vključno z gozdom) opredeljenih kot območje Nature 2000. Na območju občine Črnomelj so v omrežje območij Nature 2000 zajeta naslednja območja:

- po SPA – Kočevsko Kolpa (skupna površina 97.855 ha – samo del v občini Črnomelj)
- po pSCI - Dobličica (382 ha)
- Stobe-Breg (102 ha)
- Kolpa (850 ha)
- Veliko Bukovje (1.301 ha)
- Lahinja (824 ha)
- Gornji Kal (19 ha)
- Petrušina jama (134 ha)

Že obstoječa regijska parka Kolpa in Lahinja sta vključena v omrežje Nature 2000.

Karta 4: Pregled zavarovanih in predlaganih širše zavarovanih območij v JV Sloveniji

Vir: Strategija razvoja JV Slovenije, 2006

3.5.4.1 Raziskave na ozemlju Krajinskega parka Lahinja s ciljem zajetja subtermalne/termalne vode

V letu 2005 je bila izvedena 2. faza geoloških, hidrogeoloških in geotermičnih raziskav subtermalnih izvirov na območju Krajinskega parka Lahinja, kar predstavlja nadaljevanje istovrstnih raziskav iz leta 2004 (Poljak in drugi, 2004). V tem okviru so bile izvedene še geofizikalne raziskave ter izvrtana nova raziskovalna vrtina do globine 150 metrov. Raziskave so zajele območje subtermalnega izvira Toplica pri vasi Pusti Gradac. Raziskave omogočajo izdelavo projekta za izvedbo globokih vrtin s ciljem zajema globinske subtermalne ali termalne vode, na širšem območju izvira Toplica.

Izhodišče raziskav so pojavi subtermalne vode, ki se pojavlja v nekaj izvirih ob reki Lahinji in njenih pritokih pri Malem Nerajcu in Šipku. Temperatura vode v teh izvirih je od 17.5° C do

18.5°C, kar je občutno več kot v bližnjih kraških izviri, kjer je temperatura vode od 11° do 14°C. Izviri subtermalne vode se v litološkem in strukturnem smislu pojavljajo ob dolomitih v menjavanju z apnenci zgornjejurske starosti, ki so dvignjeni na površino ob regionalnem narivu raztezanja NW-SE. Enaka strukturna zgradba je tudi na območju Generalnega Stola približno 20 km od Lahinje v sosednji Hrvaški, kjer ležijo toplice Lešče. Tukaj se termalna voda s temperaturo 34° C pojavlja v več izviri, ki imajo temperaturo do 34°C, in sicer ravno tako ob zgornjejurskem dolomitu in ob istem regionalnem narivu kot v krajinskem parku Lahinja. Poleg longitudinalnih so v obeh primerih prisotne še regionalne transverzalne strukture, točneje regionalni prelomi, ki se raztezajo v smeri NE-SW. Na sečišču obeh ležijo kakor subtermalni izviri ob Lahinji, kot tudi termalni izviri v toplicah Lešče pri Generalskem Stolu.

Geologija

Na raziskanem ozemlju izdanjajo na površino zgornjejurske in spodnjekvartarne kamnine. Te so večinoma pokrite s fosilnimi in recentnimi tlemi ter z različnimi litološkimi členi. Do globine 1000 metrov, do katere so izdelali prognozne geološke profile, pa je ozemlje domnevno zgrajeno iz starejših litostratigrafskih členov zgornje jure in spodnje krede.

Tektonika

Raziskano ozemlje leži v strukturnem smislu na območju velikih »dinarskih« gub, ki se raztezajo v smeri NW-SE. Prva je sinklinala Nerajskega Cirnika, kjer ležijo v jedru gube aptijski, v krilih pa barremijski apnenci. Sinklinala se proti severovzhodu nadaljuje v antiklinalo, ki je zgrajena v celoti iz zgornjejurskih dolomitov in podrejeno apnencev. Pri tem so jurske kamnine v tektonskem kontaktu s krednimi. Severovzhodni del terena je v strukturnem smislu antiklinala, ki jo gradijo aptijsko-albijski skladi. Ti so ravno tako v prelomnem kontaktu z jurskimi. Oba navedena kontakta sta prelomna, pri čemer je jugozahodni prelom reverzen, severovzhodni pa normalen. Ob obeh so jurske kamnine izrinjene na površino v odnosu na kredne za približno 1000 metrov. Preloma se raztezata v smeri NW-SE in sta v celoti prekrita. O njihovem položaju v globini sklepamo na podlagi splošne tektonske zgradbe Zunanjih Dinaridov, kjer kažejo »longitudinalni« reverzni prelomi splošno smer narivanja od severovzhoda proti jugozahodu.

Hidrogeologija

Raziskano območje se razteza med opuščenimi peskokopi pri Velikem Nerajcu na jugozahodu in Brdarci na severovzhodu. Hidrološko pripada območje porečju Lahinje. Ozemlje je pretežno sestavljeno iz mezozojskih karbonatnih kamnin, ki so v veliki meri prekrите s fosilnimi in recentnimi tlemi. V grobem lahko ločimo na tem območju tri tipe izvirov:

1. kraški izviri, ki se izlivajo iz spodnjekrednih zakraselih apnencev in se drenirajo v Lahinjo.
2. prelomno- razpoklinski izviri iz zgornjejurskega dolomita
3. segreti izviri, ki izvirajo iz apnencev spodnjekredne starosti ob stiku transverzalnih dinarskih prelomov in bloka zgornjejurskega dolomita pri Šipku.

Pri terenskem rekognosciranju so bili pri Šipku ob Lahinji evidentirani štirje izviri s povišano temperaturo. Nekaj tople vode izvira v sami strugi Lahinje pri Klepčevem mlinu. Zagotovo se segreta voda izliva tudi drugje neposredno v strugi Lahinje, kjer le te prečkajo razpoklinske

sisteme, po katerih teče segreta voda. Ti topli izviri so v neposredni bližini kraških hladnih izvirov, verjetno pa se segreta voda delno tudi meša s hladno podzemno vodo.

Opis izvirov

Na obravnavanem območju, od Velikega Nerajca pa do Podloga, je bilo v letu 2004 ugotovljenih 12 izvirov, od katerih so 4 izviri subtermalni, en izvir je vezan na lokalni iztok iz zgornjejurskega dolomita, 7 izvirov pa je kraških, ki se izlivajo iz spodnjekrednih zakraselih apnencev in se drenirajo v Lahinjo.

Geokemija

Na osnovi ugotovitev hidrogeološkega kartiranja in izvedbe raziskovalne vrtine To-2/04 so na ožjem območju Krajinskega parka Lahinja v I. fazi raziskav odvzeli 6 vzorcev za določitev kemijskih lastnosti. Vzorčevali so segrete izvire Panjanovec, Toplica in izvir pri Krnici, kraška izvira Pod Lipo, in Krnica ter izvir iz vrtine To-2/04. Iz pridobljenih analiz so izračunali geotermometre, ki so zelo dobro orodje za razločevanje izvora podzemne vode.

Preglednica 8: Primerjalni vzorci in izračunani geotermometri

Lokacija	Vodonosnik	Na-K-Ca temp. °C	SiO ₂ temp. °C	Merjena temperatura
Izvir Panjanovec	Spodnjekredni apnenec	-29.6 $\beta=4/3$	24.5	18.0
Izvir Toplica	Spodnjekredni apnenec	-26.3 $\beta=4/3$	23.1	18.5
Izvir pri Krnici	Spodnjekredni apnenec	-18.4 $\beta=4/3$	27.3	17.9
Izvir Krnica	Spodnjekredni apnenec	26.0 $\beta=4/3$	21.6	12.0
Izvir pod Lipo	Spodnjekredni apnenec	17.2 $\beta=4/3$	30.3	12.1
Vrtina To-2/04	Zgornjejurski dolomit	-29.2 $\beta=4/3$	23.6	13.0
Vrtina To-1/93	Spodnjekredni apnenec	-23.0 $\beta=4/3$	25.9	18.5

Vir: Geološki zavod Slovenije, 2005

Segreti izviri v Krajinskem parku Lahinja so vezani na sečišču dveh strukturnih elementov: transverzalnih dinarskih in longitudinalnih dinarskih in reverznih prelomov, ob katerih je zgornjejurski dolomit narinjen na spodnjekredne apnence. Segreti izviri tvorijo homogeno geokemijsko skupino, ki se razlikuje od kraških voda. Strokovnjaki sodijo, da so izviri segrete vode genetsko vezani na bližino nariva zgornjejurskega dolomita s spodnjekrednimi kamninami in prečno dinarsko usmerjeno prelomno cono. Segreta voda doteka po presečnici teh dveh strukturnih elementov.

V strukturnem smislu so ti izviri podobni termalni vodi iz toplic Lešče, geokemijsko pa se od nje močno razlikujejo. Prav tako je bistveno drugačna tudi temperatura (34°C napram 16 do 18.5°C).

Hidrogeološke raziskave so pokazale naslednje:

- a) ozemlje gradijo mezozojske karbonatne kamnine, ki tvorijo kraško-razpoklinski (apnenci) in prelomno-razpoklinski tip vodonosnika. Kanižarsko kadunjo in Dobličko ter Dragatuško polje zapolnjujejo terciarno-kvartarni klastični sedimenti zelo slabe vodoprepustnosti.
- b) kraški in subtermalni izviri se pojavljajo večinoma ob robovih zgoraj navedenega dolomitnega tektonskega bloka, ki predstavljajo hidrogeološko bariero.
- c) po genezi in kemizmu ločimo dva osnovna tipa vode, ki sovpadata s kraško in subtermalnim tipom vode. Slednja se pojavlja na kontaktu jurskih dolomitov in krednih apnencev vzdolž reke Lahinje in potoka Nerajčice ob sečišču longitudinalnih in transverzalnih dinarskih prelomih.
- d) termalna voda v toplicah Lešče na Hrvaškem je vezana na isto strukturo, ki se razteza na slovensko ozemlje, vendar se po kemizmu razlikuje od subtermalnih voda v Krajinskem parku Lahinja, kar je verjetno posledica različne litološke sestave globokega vodonosnika.

Geotermalne raziskave so pokazale naslednje:

- a) območja subtermalnih izvirov v Krajinskem parku Lahinja je atipičen geotermalni sistem, ki ni vezan za globoki geotermalni rezervoar ter za njegove pokrovne plasti nizke toplotne prevodnosti.
- b) meritve temperature v vrtini To-1/93, torej v apnencih, s pokazale povečane vrednosti in sicer 18.5°C na globini 152 metrov, medtem ko temperaturne vrednosti v novi vrtini To-2/04 niso anomalne in znašajo v globini 150 m 13.5°C. To kaže, da cirkulacija globinske segrete vode poteka po ozki tektonski coni, točneje po prelomu ali narivu, kjer je apnenec vodonosnik segrete vode, dolomit pa je hidrogeološka bariera.
- c) na podlagi navedenih meritev in ob upoštevanju ostalih empiričnih in teoretičnih podatkov je mogoče podati več variant globinskega geotermičnega gradienta; na globini 1000 m so torej možne temperature v razponu od 20 do 28°C.

3.5.5 Krajinski park Kolpa

Krajinski park Kolpa obsega okoli 6500 hektarjev veliko območje ob reki Kolpi vse od Starega trga do Fučkovcev. Glavna naravna znamenitost parka je reka Kolpa s številnimi izviri, jamami in biološko pestrim obvodnim svetom. Posebnost parka je značilna kulturna krajina, ki jo oblikujejo stelniki in skrbno obdelan vrtačast kraški svet. Floristično in favnistično so zanimiva topla strma pobočja ob reki nad Radenci, Sodevci ter pod Preloko in Pobrežjem.

Na reki je nekoč klopotalo več mlinov in žag. Jezovi z značilno kamnito zgradbo so žal v večini razdrti. O kulturno bogatem življenju v preteklosti na tem območju pričajo: arheološko bogata območja v okolici Radencev, Vinice in Preloke ter gradova na Vinici in v Pobrežju. Skromne, vendar etnološko zanimive so vasi ob reki, kjer se še danes ukvarjajo z domačo obrtjo: pletarstvom, krašenjem pisanic, vezenjem, v okolici Adlešičev pa s tkanjem domačega lanenega platna.

Na tem mestu posebej izpostavljamo domačo obrt, ki jo lahko obiskovalci območja spoznajo na dveh domačijah (v Adlešičih in Jankovičih). V Žuničih je urejen Šokčev dvor, ki ga je tudi

možno vključevati v turistično ponudbo (npr. za prezentacijo parka, domače obrti in druge oblike doživljajskega turizma). Na območju Krajinskega parka sta urejeni dve poti ob reki Kolpi in sicer »Najjužnejša slovenska pešpot od Radencev do Damlja« in »Sejemska pešpot od Vinice do Žuničev«.

Eden temeljnih problemov varstva narave izhaja iz dejstva, da je s cilji in problematiko ohranjanja narave javnost premalo seznanjena. Zato se varstvo prepogosto dojema kot omejevalec razvojnih možnosti, kar še zlasti velja za parkovna območja in območja Natura 2000. Prav ustrezno upravljanje in predstavljanje območij ohranjanja narave ter njihovo premišljeno vključevanje v primerno turistično ponudbo, lahko pomembno pripomore tudi k novemu pogledu na naravo. Pomembno poslanstvo večine varovanih območij so vzpodbude za trajnostni razvoj, ki lahko prispevajo k večji kakovosti bivanja lokalnega prebivalstva. Ohranjanje narave je neločljivo povezano z obstojem in razvojem drugih dejavnosti v prostoru. Ključno vlogo pri tem imata predvsem gozdarstvo z zagotavljanjem večnamenske rabe gozdov ter ekstenzivno kmetijstvo, saj ohranjata značilno podobo kulturne krajine in z njo povezane biotske raznovrstnosti.

4 DRUŽBENO GEOGRAFSKE RAZMERE

4.1 POSELITEV IN PREBIVALSTVO

4.1.1 Zgodovinski oris Bele krajine

Številna odkritja in izkopanine na območju Bele krajine kažejo, da je bila pokrajina zanimiva že za naše prednike. Prazgodovinska grobišča v Črnomlju pričajo o izjemno urejeni naselbini, ki je imela trgovske stike celo z Orientom. Rimski nagrobniki, Mitrov tempelj, izkopanine na Kučarju, Vinomeru in druge priče prastare kulture nam dokazujejo da je bila dežela vedno na prepihu.

Prve slovanske prebivalce je dobila v 6. stoletju z današnje Hrvaške, na katero je bila do 12. stoletja tudi kulturno in politično navezana. Proti koncu 12. stoletja so jo višnjegorski gospodje priključili k svojim dolenskim posestvom. Tako je Kolpa postala okoli leta 1200 mejna reka med Slovenijo in Hrvaško. Sledila je tudi cerkvena priključitev Bele krajine k slovenskim deželam. V času višnjegorske vladavine so na območje Črnomlja prišli gospodje, pozneje imenovani Črnomaljski.

V 14. stoletju so Habsburžani od istrsko-goriških grofov podedovali Belo krajino in jo združili s Kranjsko. V tem času sta Črnomelj in Metlika dobila mestne pravice. To je pomenilo široko avtonomijo, pravico do mestne samouprave, do obzidja in sejmov, kar je prispevalo k rasti obeh mest. Kot obmejni vojaški postojanki sta mesti pritegovali številne obrtnike in trgovce, zato je bila to doba blaginje. Po drugi strani pa je Bela krajina v 15. in 16. stoletju pretrpela številne turške napade, nato pa še hajduške roparske pohode, požare, kugo in druge nesreče. Z odhodom vojakov v novo zgrajeno trdnjavo Karlovac leta 1579 začneta obe mesti, Črnomelj in Metlika, in Bela krajina sploh gospodarsko nazadovati. Ljudje so se začeli izseljevati, dežela pa je postajala vse bolj obubožana in zapuščena.

Belokranjci so se preživljali v glavnem s tremi gospodarskimi dejavnostmi: poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. V 19. stoletju se zlasti v mestih znova začne razvijati obrt: gostilničarstvo, čevljarstvo, mizarstvo, krojaštvo in druge obrti.

V drugi polovici 19. stoletja se je začelo množično izseljevanje, ki je trajalo do prve svetovne vojne. Takrat je na stotine Belokranjcev umrlo na raznih bojiščih od Soče do Galicije. Dežela pa je zaradi tegob, ki jih je prinesla vojna, postala še bolj revna.

Leta 1941 preide Bela krajina v območje italijanske zasedbe. Po italijanski okupaciji pa nastane v Beli krajini osvobojeno ozemlje, kjer so delovale vse glavne partizanske politične in kulturne ustanove. Takrat je bila Bela krajina politično in kulturno središče Slovenije. Tega po končani vojni ni znala najbolje izkoristiti, čeprav so številni tedanji voditelji na gostoljubno deželo ohranili najlepše spomine.

(Kure, 2004)

4.1.2 Uskoki

Bela krajina je bila v zgodovini mnogo bolj kot druge slovenske pokrajine izpostavljena migracijskim tokovom. Bela krajina in Žumberk, ki sta do 12. stoletja pripadala ogrsko-hrvaškemu kraljestvu, sta takrat prišla pod nemške plemiče (Kos, 1991,35).

Med tem ko so severno stran Gorjancev Slovenci naseljevali že od 7. in 8. stoletja, je bila Bela krajina med naseljevanjem Slovanov deležna predvsem maloštevilne hrvaške kolonizacije (Kos, 1987).

Slovenci so se v te kraje v posameznih valovih naseljevali od 9. do 13. stoletja in kasneje. Največji val kolonizacije je v Belo krajino pljusnil po 13. stoletju. Število ljudi je bilo glede na kakovost obdelovalne zemlje majhno. Meja med Kranjsko in ogrsko-hrvaškim kraljestvom se je v 14. stoletju utrdila na Kolpi, ki je bila tedaj že tudi etnična meja.

Ne glede na versko pripadnost se danes v Sloveniji za begunce pred Turki uporablja ime Uskoki, ki pa je razširjeno tudi na Hrvaškem – predvsem na kajkavskem področju. Pogosto so jih imenovali tudi Pribegi ali Prebegi. Ti imeni naj bi nastali, ker so »uskočili« Turkom in pribežali k Hrvatom in Slovencem (Gruden, 1992, 586).

Za begunce se je pogosto uporabljalo tudi ime Vlahi. To ime so pred 15. stoletjem na Balkanu uporabljali pretežno za nomade romanskega izvora, šele kasneje se je izraz razširil tudi na slovenska pastirska ljudstva pravoslavne vere in celo na pastirje katolike (Tersegla, 1996,11).

Uskoki so se začeli naseljevati na območje današnje Slovenije že vsaj v 15. stoletju, ko so Turki začeli resneje ogrožati takratne balkanske države. Pred turško zasedbo ali zaradi nje so bežali številni prebivalci napadenih držav. Dokler Turki niso predstavljali neposredne grožnje takratnim avstrijskim deželam, je bilo naseljevanje beguncev neorganizirano. Ko pa so turški vpadi začeli resneje pretresati habsburške dežele, so na pobudo cesarja Ferdinanda I. Habsburškega leta 1535 ustanovili Vojno krajino z namenom obrambe habsburških dežel pred osmansko nevarnostjo.

Za začetek naseljevanja Uskokov na območje Bele krajine je pomembno leto 1546. Tega leta je poveljstvo nad uskoškimi četami prevzel hrvaški general Ivan Lenkovič in začel sistematično skrbeti za begunce. Med leti 1549 in 1555 utrdi grad Pobrežje in zaokroži ozemlje okrog njega. S tem izpolni pogoje za naselitev prvih večjih skupin Uskokov v Beli krajini.

Danes Uskoki živijo v vaseh Paunoviči, Bojanci, Marindol, Miliči, Žuniči (zaselek Vukobrat) in Perudina. Iz preglednice 9 je razvidno, da je število prebivalstva od leta 1869 samo še upadalo, in sicer od 686 prebivalcev jih je leta 2002 živelo le še 243.

Preglednica 9: Gibanje števila uskoških prebivalcev v obravnavanih vaseh po popisih prebivalstva 1869-2002

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1966	1981	1991	2002
Št. Preb.	686	627	688	550	503	492	452	471	398	361	304	285	243

Vir: Angelovski, Petric, Simčič, 2000; spletni vir

V obravnavanih vaseh so se prebivalci ukvarjali predvsem s kmetijstvom. Preprodajali so živino in žito, a to v 2/2 19. stoletja ni več zadostovalo za dostojno življenje. V 80ih letih 19. stoletja so se nekateri podali v BiH na izgradnjo železniških prog, nekateri pa v Ameriko.

Po II. svetovni vojni pa je bilo značilno izseljevanje predvsem v Banat, kjer so se v vasi Gudurica naselili na domove, ki so jih zapustili pregnani vojvodinski Nemci. Mnogi so se izselili v Črnomelj, Novo mesto, Maribor (Tomažin, 2005).

4.1.3 Morfologija vaških naselij

Za Belo krajino je značilen zelo razpršen poselitveni vzorec. Prevladujejo gručasta naselja, razložena naselja z gručastim jedrom in raztresena naselja. Obcestne vasi najdemo v obkolpskem delu. Črnomelj je mesto z gručastim starim jedrom. (Pokrajine in ljudje, 2000)

4.1.3.1 Tip hiše

Ob koncu 19. stoletja so bile hiše po vaseh lesene. V ravninskih podeželskih naseljih prevladuje tradicionalni tip domačije, t.i. zaprti dvor, v gričevnatih območjih pa tip vrhhlevnega in vrhkletnega doma, v glavnem z odprtim dvorom. Vrhhlavne hiše imajo stanovanjske prostore nad hlevom in kletjo. Hodnik imenovan »gank«, je običajen na eni od podolžnih strani hiše. Klet in hlev sta bila pri teh hišah zidana iz kamna, stanovanjski prostori nad njimi so bili leseni, narejeni iz debel ali desk, znotraj ometani in belo pobeljeni. Za strešno kritino so navadno uporabljali slamo. Vhod v hišo je navadno po stopnicah.

Ta dva tipa panonske arhitekture sta se po 2. svetovni vojni precej spremenila in marsikje izginila. Pred novjšimi predelavami so bile belokranjske hiše v tlorisu navadno simetrično triprostorne: v sredi z vežo in kuhinjo, desno in levo od nje pa s »prvo« in »zadnjo« hišo.

V vinorodnih področjih so bile postavljene lesene ali zidane kleti – zidanice, v katerih so shranjevali vino in vinsko posodo. Zidanice so imele klet iz kamna, zgornji del pa je bil lesen. Krite pa so bile večinoma s slamo.

Spremembe v stavbarstvu kmečkih domačij so nastajale že med svetovnima vojnama. Z denarjem, ki so ga pošiljali svojci iz Amerike, so zamenjali slamnato kritino z opečnato. Bistvene spremembe v gradnji pa so nastale po 2. svetovni vojni. Črne kuhinje so po vojni hitro izginjale zaradi zidanih štedilnikov. Nove, takoj po vojni zgrajene hiše, so v veliki meri posnemale tlorisne zasnove starejših hiš.

Novi val novogradenj se je začel ob koncu šestdesetih let in v začetku sedemdesetih let. Nove tipizirane hiše so večinoma zanemarile stavbno izročilo in so v vasi prinesle nov videz. Bile so nadstropne, grajene z novimi in kvalitetnejšimi materiali.

V sedemdesetih so začeli zidanice vse bolj opremljati in spreminjati v počitniška bivališča.

4.1.4 Število prebivalcev in njegovo spreminjanje

Občina Črnomelj zavzema večino območja Bele krajine, ki je tako v odnosu do celotnega slovenskega prostora kot v odnosu do ožje dolenjske regije največkrat opredeljena kot depopulacijsko območje in območje rezerv delovne sile. Črnomaljska občina obsega območje 360 km², kar predstavlja 1,8% površine Slovenije.

Ob popisu leta 1869 so v občini Črnomelj našli 14564 prebivalcev. Do leta 1880 se število prebivalstva zmanjša za 49 ljudi - 14613 prebivalcev. Število prebivalstva do I. svetovne vojne močno pada (indeks 1869-1910 je 81). Leta 1910 šteje občina Črnomelj 11785 prebivalcev in se do leta 1931 poveča na 12432. Razlog za upad prebivalstva do I. svetovne vojne gre iskati v agrarni usmerjenosti prebivalstva, ki zaradi manj rodovitne kraške prsti in zastarelih obdelovalnih načinov ni moglo preskrbeti številnih velikih družin. Tu ne gre pozabiti vinogradniške problematike, ki v tem obdobju pesti Belokranjce. Trtna uš je povzročila propadanje vinogradov in s tem v zvezi močno izseljevanje v Ameriko (ZDA, Kanado, Argentino), ki pa se po I. svetovni vojni preusmeri v Zahodno Evropo.

Po drugi svetovni vojni sledi ponovni skok, saj se med popisoma leta 1948 in 1953 število prebivalcev poveča iz 12741 na 13539, tako je bilo ob popisu leta 1953 798 prebivalcev več (5,9%). Število prebivalstva od leta 1948 do leta 1991 počasi narašča z manjšo anomalijo leta 1961, ko število prebivalcev upade za 216. V tem času se je izgubljal skoraj celoten naravni prirast, ki se sicer v tem obdobju ustavlja v Novem mestu, medtem ko je v prejšnjih obdobjih odhajalo v druga slovenska in izvenslovenska območja. Medtem ko je gostota poselitve v Republiki Sloveniji porasla v povojnem obdobju za 18% ali od 71,8 preb/km² na 85,2 preb/km², je v občini Črnomelj ostala znatno nižja in porasla komaj za 5.8%. Tako je leta 1948 gostota poselitve v občini znašala 35.4 preb/km², leta 1953 pa 37.6 preb/km².

V osemdesetih letih je črnomaljska občina štela 13984 prebivalcev, 406 več kot leta 1971 (porast za 3%). V naslednjih desetih letih sledi povečanje za 690 prebivalcev (4,7 %). Ob zadnjem popisu leta 2002 so našli 14580 prebivalcev, kar je za 0,65 % manj kot leta 1991. Gostota poselitve ob zadnjem popisu je bila 40.5 preb/km².

Porast števila prebivalstva od sedemdesetih let naprej je posledica razvoja novih industrijskih obratov in tovarne kondenzatorjev Iskra Semič. Na ta račun Bela krajina zadrži svojo domačo delovno silo in privabi številne delavce iz bivših republik Jugoslavije, predvsem iz BiH in Hrvaške. Rast števila prebivalcev je omogočilo tudi posodobljeno kmetijstvo, zlasti uvajanje posodobljene mehanizacije.

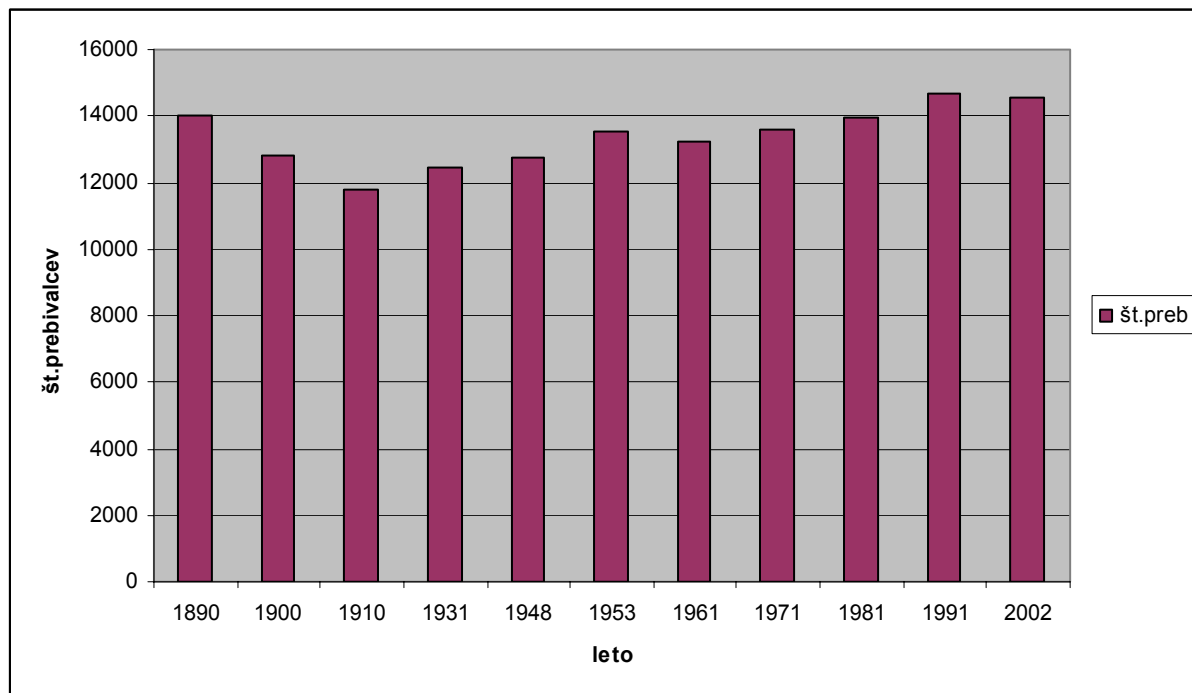
Preglednica 10 : Gibanje števila prebivalstva med leti 1869- 2002

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
št. preb.	14564	14613	14034	12824	11785	12432	12741	13539	13323	13578	13984	14674	14580

Vir: Popisi prebivalstva 1971, 1981, 1991, 2002

Leta 1981 je bilo naselje z največ prebivalstva mesto Črnomelj (4731), sledita mu Kanižarica (468) in Griblje(393). Kot vidimo sta obe naselji imeli pod petsto prebivalcev. Za celo Belo krajino je značilna velika razpršenost prebivalstva in majhnost naselij. Kanižarica je imela več prebivalcev kot ostala naselja predvsem na račun rudnika Kanižarica in neposredne bližine Črnomlja. Griblje pa so naselje, ki leži ob Kolpi in spada med kmetijsko najboljše predele Bele krajine. Največ ljudi živi v manjših naseljih, ki štejejo do 200 prebivalcev.

Graf 4: Gibanje števila prebivalstva v občini Črnomelj od leta 1869 do 2002

Vir: Popis prebivalstva 1869-2002

Izdelala: Anita Kajtezovič

Preglednica 11: Število prebivalcev na dan 31.12.1999 - 31.12.2004

	31.12.1999	31.12.2000	31.12.2001	31.12.2002	31.12.2003	31.12.2004	I2004/1999	Irasti pr
Občina Črnomelj	14960	14953	14888	14829	14781	14708	98.3	-1.7

Vir: Statistični urad RS, Ministrstvo za notranje zadeve- Centralni register prebivalstva

V obdobju od 31.12.1999 do 31.12.2004 se je po podatkih Statističnega urada RS število prebivalcev zmanjšalo za 1,7%.

Preglednica 12: Živorojeni, umrli in naravni prirast za leti 2003 in 2004.

	LETO 2003			LETO 2004		
	Živorojeni	Umrli	NP	Živorojeni	Umrli	NP
Občina Črnomelj	107	161	-54	122	154	-32

Vir: Statistični urad RS, Ministrstvo za notranje zadeve- Centralni register prebivalstva

Na gibanje števila prebivalcev vpliva naravni prirast in selitveni prirast. Naravni prirast je bil v letih 2003 in 2004 po podatkih Statističnega urada RS v Občini Črnomelj negativen.

V letu 2004 se je v primerjavi z letom 2003 število živorojenih povečalo in zmanjšalo število umrlih.

4.1.5 Starostna in spolna sestava

Obravnavana občina spada med demografsko bolj ogrožena območja Slovenije. Indeks staranja prebivalstva, ki predstavlja razmerje med številom prebivalstva starejšega od 65 let in številom prebivalstva mlajšega od 14 let, je v občini Črnomelj leta 2002 znašal 102,8, kar je nad slovenskim povprečjem (94,5) (Statistični urad Republike Slovenije, 2006) in kaže na velik delež starejše populacije v občini (16,3%).

Preglednica 13: Prikaz starostne strukture prebivalstva občine Črnomelj za leto 2002

Starostni razredi									
Skupaj	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44
14580	652	731	925	1108	1140	1055	911	1033	1209

Starostni razredi									
Skupaj	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-85	+85
14580	1176	987	639	642	757	671	527	223	194

Vir: Popis prebivalstva 2002

Leta 2002 je v občini Črnomelj prevladovalo prebivalstvo v starostni skupini od 40-44 let, kar je predstavljalo 1209 ljudi (8,3% prebivalstva), takoj za to skupino pa najdemo starostni razred 45-49 let, ki je v celotni populaciji zastopan z 8 %.

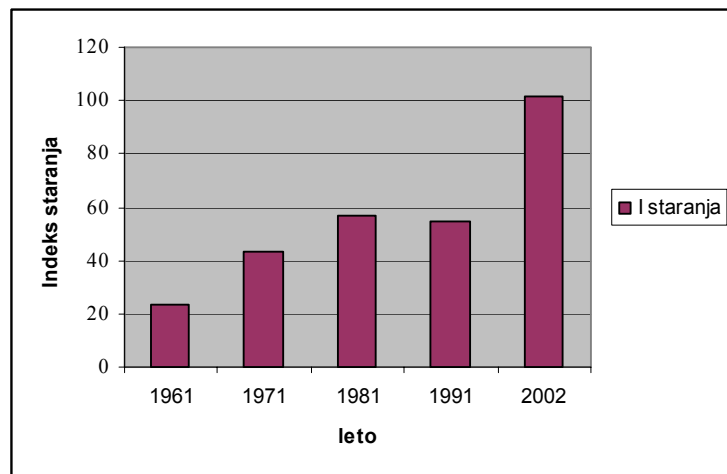
Število mladih do 15 let je v primerjavi z letom 1991 upadlo. Omenjenega leta je število otrok med 10-14 let predstavljalo 1148 ljudi (7,8 %) od celotne populacije, medtem ko je leta 2002 ta starostni razred zastopan s številom 925 oz. 6,3%. Najmanj mladih je v starostnem razredu od 0-4 leta - 652 otrok (4,4% - hkrati povprečje v RS). Ta številka nam kaže, da število rojstev v občini Črnomelj upada, kar je tudi splošni trend v Sloveniji. Naravni prirastek je bil v letih 2003 in 2004 negativen (glej preglednico 12).

Preglednica 14: Mlado in staro prebivalstvo v občini od leta 1961- 2002

leto	Št. preb. starih 15 let in manj	%	Št. preb. starih 65 let in več	%
1961	4021	30,1	943	7,0
1971	3291	24,2	1424	10,5
1981	3044	21,7	1740	12,4
1991	3237	22,0	1782	12,1
2002	2335	16,0	2372	16,3

Vir: Statistični popisi prebivalstva 1961-2002

Graf 5: Spreminjanje indeksa staranja prebivalstva med leti 1961 - 2002

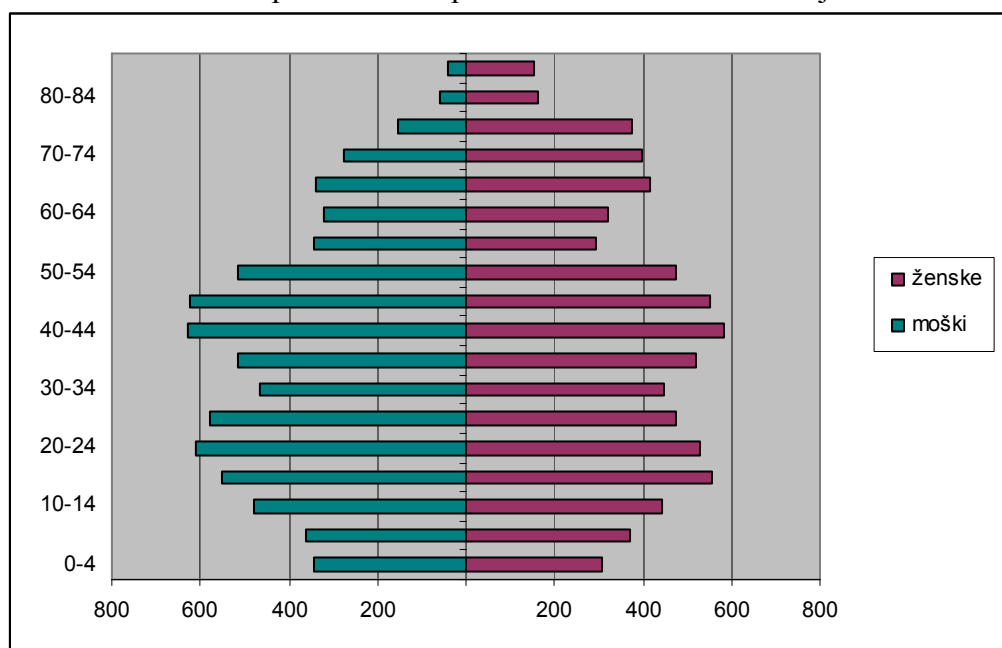
Vir: Statistični urad RS

Izdelala: Anita Kajtezovič

Indeks staranja predstavlja razmerje med številom prebivalcev, starih 65 let in več, ter številom otrok do 14. leta starosti, pomnoženo s sto. Normalni indeks staranja je med 30 in 40. Slovensko povprečje za leto 2002 znaša 94.5. Tudi v občini Črnomelj je indeks precej visok, in sicer 102. Vse od leta 1961 ta strmo narašča. Leta 1961 je znašal indeks staranja 23.5. Leta 1971 je bil nekoliko višji, in sicer 43.3. Leta 1981 57.1, leta 1991 55. 2002 pa se skoraj podvoji in znaša 102.8. (Statistični urad RS, 2006)

Števili obeh starostnih skupin sta v letu 2002 precej izenačeni, čeprav je starega prebivalstva nekoliko več. Indeks, ki je večji od 72,0 predstavlja po empiričnih ugotovitvah demografski prag. Ko je ta prag presežen lahko računamo (brez doseljevanja) le na zmanjševanje števila prebivalcev, četudi se mladi prebivalci ne bi odseljevali, kar pa je vse prej kot realnost.

Graf 6: Starostna in spolna sestava prebivalstva občine Črnomelj leta 2002

Vir: *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002*

Izdelala: Anita Kajtezovič

4.1.6 Izobrazbena sestava prebivalstva

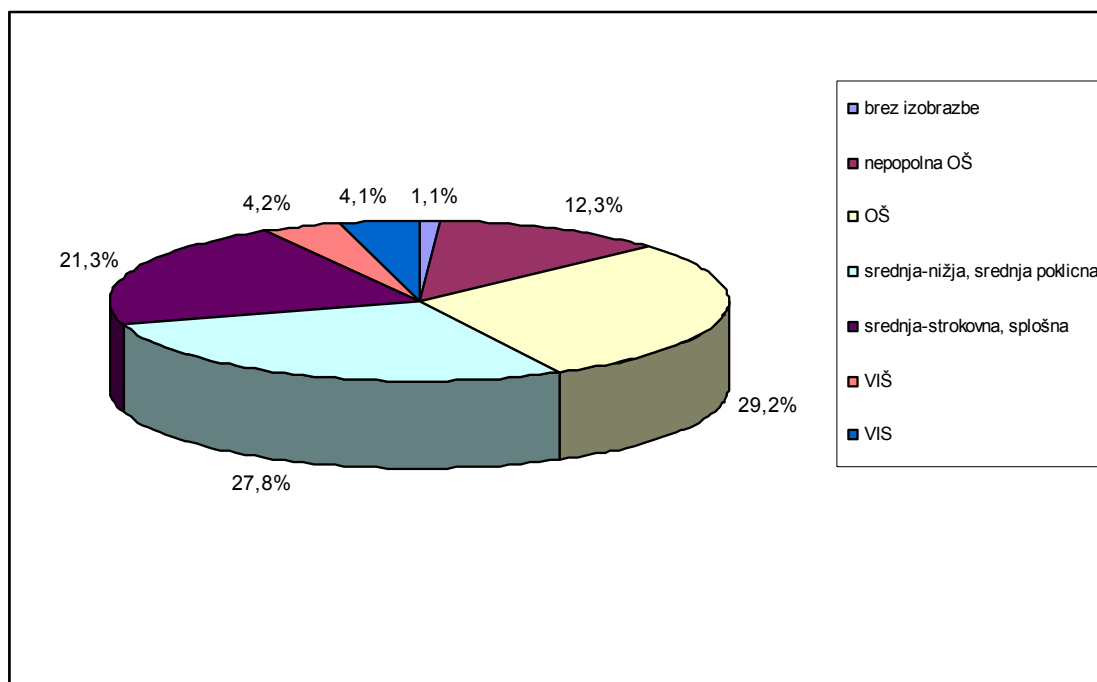
Za črnomaljsko občino je v primerjavi s Slovenijo značilna podpovprečna izobrazbena sestava. Največ prebivalcev, 3578 oz. 29,2%, ima dokončano osnovno šolo (Slovenija 26,1%), 3409 oseb oz. 27,8% ima nižjo ali srednjo poklicno šolo, 2622 oseb ali 21,3% ima dokončano strokovno ali splošno srednjo šolo, kar 13,4% oz. 1638 oseb ima nedokončano osnovno šolo ali je brez izobrazbe (Slovenija 7%). Samo 4,2% oz. 520 oseb ima dokončano višjo šolo (Slovenija 5%), 4,1% oz. 505 oseb pa visoko izobrazbo (Slovenija 9%).

Preglednica 15: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po izobrazbi leta 2002

Občina	Skupaj	Izobrazba								
		brez izobrazbe	nepopolna osnovna	osnovna	srednja			višja	visoka	
					skupaj	nižja in srednja poklicna	strokovna in splošna		dodiplomska	podiplomska
Slovenija	1663869	11337	104219	433910	899341	452292	447049	84044	114630	16388
Črnomelj	12272	134	1504	3578	6031	3409	2622	520	470	35

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002

Graf 7: Izobrazbena sestava prebivalstva občine Črnomelj leta 2002

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002

Izdelala: Anita Kajtezovič

V Beli krajini se nahaja Srednja šola Črnomelj, ki vključuje tako gimnazijo kot tudi srednjo poklicno in strokovno šolo. V srednjih šolah se kljub razmeroma visoki vključenosti populacije v izobraževanje pojavlja težava s prevelikim osipom, kar povzroča težave na trgu dela zaradi priliva neizobraženih iskalcev prve zaposlitve.

Zaradi centralizacije univerzitetnega izobraževanja v nekaj velikih središčih se opaža odliv študirajočih in posledično tudi zaposlovanje izven domačega kraja oziroma regije. Prihaja do internega bega možganov, ki je posledica pomanjkljivih zaposlitvenih možnosti na lokalnem ali regijskem trgu dela.

Razvoj visokega šolstva v JV Sloveniji pomembna razvojna priložnost in ob zanimivi pestri ponudbi študijskih programov bi lahko zagotovili zadostno število študentov. Prav tako se lahko kot priložnost izpostavi strateško usmeritev v decentralizacijo visokega šolstva.

Na Zavodu za izobraževanje in kulturo v Črnomlju se izvaja višje strokovno izobraževanje v sodelovanju z Višjo strokovno šolo za komercialiste iz Ljubljane in Šolskim centrom Velenje, v kratkem pa bo v Črnomlju začela delovati še dislocirana enota Turistice – Visoke šole za turizem iz Portoroža.

Ljudske univerze so javni zavodi za izobraževanje odraslih, ki so jih ustanovile lokalne skupnosti in imajo pomembno izobraževalno funkcijo, ter se zelo dobro prilagajajo izobraževalnim potrebam v okolju. Na tem področju deluje Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj. Pomembno vlogo na tem področju igrajo tudi velika podjetja kot sto Begrad d.o.o. in Danfoss Compressors, ki skrbijo za organizacijo izobraževanja zaposlenih in za njihovo napredovanje. V večini podjetij pa ni opaziti sistematične skrbi za organizacijo in spodbujanje vseživljenjskega učenja.

Stopnja brezposelnosti je v občini Črnomelj za mesec marec 2006 znašala 13.1%, kar uvršča občino med občine z najvišjo stopnjo brezposelnih oseb. Maksimalna stopnja je bila zabeležena septembra 2005, ko je Beti odpustil delavce in prenehal z obratovanjem (20.5%).

Preglednica 16: Delež brezposelnih po stopnji izobrazbe v občini Črnomelj

St. izobrazbe	I. in II.	III. in IV.	V.	VI.	VII. in VIII.
Delež brezposelnih	54.5%	23.2 %	17.3%	1.6%	3.5%

Iz preglednice 16 je razvidno, da je največ brezposelnih oseb s prvo in drugo stopnjo izobrazbe, tj. več kot 54% najmanj pa s VI. stopnjo. 31.3.2006 je bilo na Zavodu za zaposlovanje Črnomelj prijavljenih 863 brezposelnih oseb, od tega je bilo 536 žensk.

4.1.7 Narodnostna in verska sestava prebivalstva

Preglednica 17: Narodnostna sestava v občini Črnomelj v letu 2002

	Skupaj	Narodno opredeljeni			Narodno neopredeljeni	Niso želeli odgovoriti	Neznano
Občina		Skupaj	Slovenci	Drugi			
Črnomelj	14580	12960	11857	1103	151	345	1124

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002

Kot je iz preglednice 18 razvidno se je ob zadnjem popisu v občini Črnomelj narodnostno opredelilo 12960 prebivalcev ali 88.8% vseh popisanih. Od tega je bilo 11857 Slovencev (81.3%) in 1103 narodno opredeljenih kot drugi, oz. 7.6% vseh prebivalcev v občini. Neopredeljenih je bilo 151 prebivalcev ali 1% vseh popisanih, medtem ko je bilo 345 (2.4%) takih, ki niso želeli odgovoriti na vprašanje in 1124 oseb (7.7%), ki so vpisane pod rubriko neznano.

4.1.7.1 Romi in romska problematika

Romi so eno zadnjih ljudstev v Evropskem prostoru, ki v vsakdanjem življenju še deloma živi na nomadski način. Omenjena populacija v našem okolju živi na robu družbe in so v veliki meri marginirana ter diskriminirana skupina prebivalcev.

Število in socialna problematika

Center za socialno delo Črnomelj (CSD) je krajevno pristojen za območje občine Črnomelj in občine Semič. V občini Črnomelj se je za Rome po zadnjem popisu prebivalstva leta 2002 opredelilo 85 prebivalcev, vendar je po neuradnih podatkih številka nekoliko višja, 546. CSD Črnomelj ne vodi evidence posebej za pripadnike romske skupnosti, saj ni nekih objektivnih kriterijev po katerih se določi kdo je Rom in kdo ne.

Romi imajo po slovenski ustavi status etnične skupnosti, vendar so v primerjavi z ostalimi manjšinami še vedno socialno izključeni; največja izključenost pa je razvidna na področjih izobraževanja, zaposlovanja, dostopa do stanovanj, vključevanja v javno življenje in medije.

CSD na podlagi Zakona o socialnem varstvu dodeljuje osebam v stiski pomoč v obliki socialno varstvene dajatve, to je denarna socialna pomoč, ki mnogim predstavlja edino sredstvo za preživetje. Med temi osebami predstavlja večino romska populacija. Iz podatkov CSD je razvidno, da med prejemniki denarne socialne pomoči (DSP) Romi predstavljajo 35% vseh vlagateljev, medtem ko je dejansko število vseh upravičencev (Romov) do DSP približno 600. Starša imata praviloma veliko otrok in nimajo nobenih dohodkov in premoženja, tako da so vsi upravičeni do polnih zneskov. Dejanska izplačila DSP Romom predstavljajo več kot 50% vseh izplačil.

V tem letu se je 12 vlagateljem mesečno dodelila DSP v funkcionalni obliki, predvsem v obliki naročilnice v trgovini za prehrano, zaradi neracionalne porabe (zabava, alkohol, nakupi avtomobilov, orožja,...). Na podlagi 32. člena Zakona o socialnem varstvu CSD sklepa z Romi pogodbo o aktivnem reševanju socialne problematike, ki vsebuje naslednje aktivnosti; redno obiskovanje priprave na šolo (cicibanove urice), redno obiskovanje OŠ, vključevanje odraslih v izobraževanje, aktivnejše iskanje zaposlitve. Te pogodbe se praviloma sklepa z vsemi vlagatelji, razen s starejšimi. Rome se zavezuje s pogodbami, saj se v nasprotnem primeru velikokrat dogaja, da opustijo še tako redke aktivnosti, ki bi lahko pripomogle k izboljšanju njihovega položaja.

Na CSD so ugotovili, da Romi prodajajo svoje naročilnice za prehrano oz. z njimi plačujejo svoje dolgove. Pri zadolževanju se pojavlja vse večji problem, saj nekaj »boljše stoječih« Romov posoja denar po obrestni meri 100%. Ker se s časoma obresti večajo, so dolgovi vse večji in tako »upniki« vzamejo »dolžnikom« njihove bančne kartice in potem oni razpolagajo s prispelimi prihodki.

Vse bolj prihaja v ospredje stanovanjska problematika, zaradi vse večjega števila mladih družin in otrok, ki ostajajo znotraj matičnih družin. Posledično prihaja do raznih nesoglasij in sporov, tako da v družini kot tudi v medsosedskih odnosih. Nekateri se potem odselijo in se ustalijo v »na črno« postavljenih kolibah na gozdnem zemljišču, brez tekoče vode, elektrike in v nemogočih higienskih razmerah. Tak zaselek je nastal ne daleč od Ručetne vasi, ki so ga domačini imenovali Belečnik. Električne napeljave za enkrat še ni, a si pri tem pomagajo z agregati. Vodo jim pripeljejo iz Komunale Črnomelj v večjih rezervoarjih.

Pri tem se je treba zavedati, da je zagotavljanje elementarnih bivalnih pogojev osnova za vse druge oblike socializacije – zaposlitev, izobraževanje, zdravstvene in higienske razmere, zato brez ureditve romskih naselij ne moremo pričakovati premikov na drugih področjih.

Izobraževanje in zaposlovanje Romov

Ob začetku vključevanja romskih otrok v izobraževanje obstajajo velike težave, a jih na podlagi zakonske določbe s pogodbo zavežejo k aktivnem reševanju socialne problematike. Romi navajajo različne vzroke o ne vključevanju oziroma izostajanju otrok od institucionalnih

oblik izobraževanja. Ti so: oddaljenost zaselkov v katerih živijo, nepripravljenost vsakodnevnega vodenja otroka v vrtec, pomanjkanje avtoritete staršev, strah, da se bo otroku kaj zgodilo, sklicevanje na neprimerna oblačila in obutev, premajhna ozaveščenost o pomenu izobraževanja, pogosto preseljevanje. Še vedno je nekaj takih romskih družin, ki izobraževanja ne doživlja kot vrednoto, ampak kot prisilo večinskega naroda.

Zaradi omenjenih razlogov so na CSD začeli izvajati preventivne programe namenjene Romom. To sta Pomoč otrokom pri vključevanju v šolo in pomoč osnovnošolskim otrokom z učnimi težavami. V zadnjem času se dogaja, da romski starši sami sprašujejo po možnostih nudenja razlage učne snovi na CSD, kar je že napredek.

Pri izobraževanju odraslih Romov so pomembne tudi denarne vzpodbude, in sicer brezplačno šolanje, ohranjanje denarne socialne pomoči, štipendija, povrnitev potnih stroškov, itd.

Med starejšo populacijo Romov je veliko takih, ki so nepismeni, kar predstavlja velike ovire pri zaposlovanju. Zaradi njihovega »nomadskega« načina življenja pa prihajajo na razgovore za zaposlitev velikokrat neurejeni, kar še dodatno otežuje problematiko zaposlovanja.

Brez izobraževanja odraslih Romov ni pričakovati bistvenih premikov pri izobraževanju otrok in mladostnikov. Pri vključevanju odraslih Romov v izobraževanje se vključujejo različne institucije: osnovne šole nudijo prostor in pripomočke, zavodi za zaposlovanje minimalne štipendije, CSD sodeluje kot koordinator.

Glavna ovira pri vključevanju Romov v programe izobraževanja odraslih predstavlja nizka stopnja motivacije, ki je povezana s preteklimi negativnimi izkušnjami s šolanjem, nezaupanjem institucijam in splošnim prepričanjem, da je tako ali tako vseeno, saj zaposlitve za Rome ni. Zato je delež brezposelnih Romov iz leta v leto večji, zaposlitvene možnosti pa so v belokranjskem prostoru vse manjše. S tem se poslabšajo objektivne možnosti za zaposlitev, ki jih dodatno otežujejo slaba izobrazbena struktura in tudi predsodki, stereotipi delodajalcev ter način življenja romske skupnosti, ki ne omogoča razvijanja delovnih navad in veščin, ki jih zahtevajo in pričakujejo delodajalci.

V zadnjih mesecih je bilo sklenjenih le nekaj pogodb o zaposlitvi za določen čas, in sicer preko javnih del. Pri podjetjih so Romi nezaželena delovna sila, kar je posledica izkušenj z njimi, pa tudi ker imajo nizko stopnjo izobrazbe oziroma so brez nje in so včasih nezanesljivi pri delu (sicer je brezposelnost v občini Črnomelj dokaj visoka).

Tudi izobraženi Romi imajo težave pri vključevanju v delovni proces, saj so zato krivi predvsem stereotipi delodajalcev, ki že vnaprej postavijo pogoj, naj oseba, ki išče zaposlitev ne bo Rom. Rome se vključuje v programe javnih del, ki so kratkotrajni, vendar so za to delo malo plačani, kar jim gotovo ni vzpodbuda za vztrajanje v zaposlitvi. Veliko njih ustvarja nek dohodek s priložnostnim delom, ki pa ni dokazljiv. Zaradi tega ni med Romi nobene motivacije za iskanje dela, saj bi bili, kratkoročno gledano, na slabšem. Upravičenost do DSP lahko traja celo življenje ne da bi imeli 1 mesec delovne dobe in romska populacija to s pridom izkorišča.

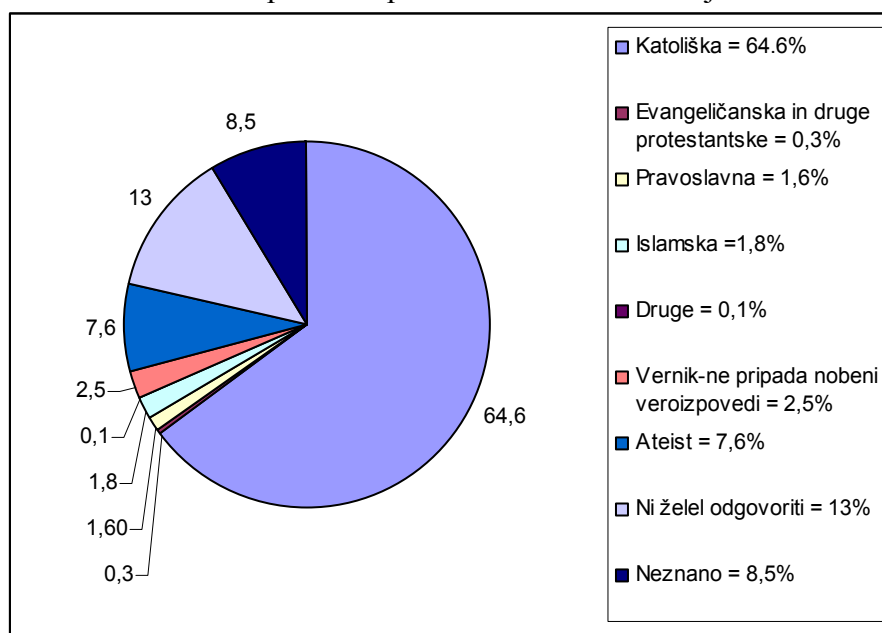
Kazniva dejanja

Med romsko populacijo je kar veliko storilcev kaznivih dejanj in prekrškov. Vse več je prisotnega prekupevanja z drogami, orožjem, avtomobili. Prihaja do nasilnega vedenja tako med člani družine, kakor tudi v širši skupnosti. Veliko je mladoletnega prestopništva, kjer starši ne sodelujejo s pristojnimi službami. Na CSD zaznavajo, da je problematika manj pereča pri tistih Romih, ki so bolj vključeni v okolje, ki so izobraženi. Nujnost pa vidijo v zaposlovanju, v njim primernih oziroma prilagojenih oblikah dela, da bi svoj dohodek bolj cenili, kot prejemanje denarne socialne pomoči s strani države.

Menim, da je poglavitno za celotno okolje, da začne sprejemati različnost človeka in da zagotavlja v vsakem posameznem primeru spoštljiv odnos in pri vsakem posamezniku poišče pozitivne točke/lastnosti. Potrebno je začeti z ozaveščanjem prebivalstva in jim približati romsko kulturo. Tako bi se začeli razbijati stalno prisotni stereotipi o tej skupini prebivalstva, ki živi na robu naše družbe.

4.1.7.2 Prebivalstvo po veroizpovedi

Graf 8: Prebivalstvo po veroizpovedi v občini Črnomelj v letu 2002

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002

Izdelala: Anita Kajtezovič

V zadnjem popisu prebivalstva je najbolj množično zastopana skupina prebivalstva, ki se je versko opredelila za katolike, in sicer 64.6% prebivalcev. Sledi skupina, ki ni želela odgovarjati (13%). Prebivalstvo, ki pripada islamski veroizpovedi je zastopano z 1.8%, za pravoslavce pa se je opredelilo 1.6%. Ti v glavnem poseljujejo tradicionalne uskoške vasi: Marindol, Bojanci, Žuniči, Paunoviči, Miliči in Perudina. Ateistov je v občini Črnomelj 7.6%.

4.1.8 Zaposlitvena sestava prebivalstva

Marca 2006 je bilo v občini 6927 aktivnih prebivalcev, od tega je bilo delovno aktivnih 5971. Stopnja brezposelnosti je znašala 13.1 %, ki pa je ena izmed najvišjih v Sloveniji (Zavod za zaposlovanje Črnomelj, 2006)

Preglednica 18: Delovno aktivno prebivalstvo po skupinah dejavnosti v občini Črnomelj leta 2002

Vrsta dejavnosti	Število zaposlenih	Delež v %
Kmetijske	238	4,0
Nekmetijske	3301	55,3
Storitvene	2221	37,2
Neznano	211	3,5
Skupaj	5971	100

Vir: Statistični urad RS, 2002

Za zaposlovanje v občini Črnomelj so ključnega pomena proizvodne dejavnosti. Industrija je še vedno daleč najpomembnejša gospodarska panoga, saj je leta 2002 zaposlovala preko 55% delovno aktivnih prebivalcev. Delež zaposlenih v kmetijstvu je leta 2002 znašal 4% in je od 2. svetovne vojne dalje upadal. Terciarni in kvartarni sektor (storitveni) je v letu 2002 zaposloval 37.2% vseh delovno aktivnih prebivalcev, kar kaže na nezadostno razvitost storitvenega sektorja. Povprečne bruto plače na zaposlenega so v občini leta 2006 znašale 234.915 SIT, kar je za 50.000 SIT oz. 17.2% manjše od slovenskega povprečja.

4.1.9 Migracije prebivalstva

Rado Genorio kot vzroke izseljevanja navaja naslednje dejavnike (Malnarič, 2000):

- Demografski dejavniki (zaradi množičnega izseljevanja se pojavlja deficit mladega prebivalstva, kar močno zniža stopnjo rodnosti. Demografski razvoj vodi v stagnacijo ali nazadovanje prebivalstva. Tako nastajajo depopulacijska območja z ostarelo strukturo agrarnega prebivalstva in razkrojem kulturne pokrajine);
- Ekonomski dejavniki (Zaostala agrarna produkcija in z njo povezano primitivno kmetovanje, nizka stopnja industrijske proizvodnje, propad tradicionalnih obrtnih dejavnosti, zmanjšani eksistenčni pogoji zaradi znižanega standarda, neustrezne možnosti zaposlovanja – vse to je prisililo višek agrarnega prebivalstva v iskanje svoje eksistence izven domačega okolja);
- Socialni dejavniki (Izseljevanje je povzročilo verižnost v selitvenih tokovih. Pri tem so imeli pomembno vlogo že odseljeni sorodniki in prijatelji);
- Politični dejavniki (Zlasti v času NOB in v prvih letih po vojni so spremembe prisilile posameznike ali skupine, da so se izselili zaradi možnih represalij ali nasprotovanja novemu družbenemu sistemu).

(Malnarič, 2000)

Omenjeni dejavniki pa so v posameznih fazah različno vplivali na izseljevanje.

Izseljevanje iz Bele krajine lahko razdelimo na 4 obdobja:

- 1) 1869-1910, obdobje največjega izseljevanja zaradi gospodarske krize po letu 1890;
- 2) 1910-1941, izseljevanje v ZDA, po prvi svetovni vojni se prebivalstvo izseljuje tudi v Argentino in Brazilijo;
- 3) 1941-1948, prisilno izseljevanje iz strani Italijanov;
- 4) po 1948, v ospredju so notranje migracije.

Kadar govorimo o izseljevanju iz Bele krajine na prelomu iz 19. v 20. stoletje, imamo v mislih naslednje vzroke: splošna gospodarska recesija, izrazita agrarna struktura belokranjskega prebivalstva, geografska zaprtost in odmaknjenost pokrajine od večjih trgovskih poti in centrov. Poleg tega so k izseljevanju pripomogle slaba rodovitnost zemlje, naravne nesreče (zlasti po toči, deževju, sušah) ali slabe razmere v družini in pri živini. Vzrok za izselitev je bil mnogokrat tudi pretep v gostilni ali prepir v družini, beg pred vojaško obveznostjo in misel na lažje in boljše življenje onstran Atlantika. (Dular, 1994)

Vzrok za izseljevanje v prvem obdobju je gospodarska kriza, katero pospeši trtna uš med leti 1890 in 1893 ter uniči velik del vinogradov. Stanje poslabšajo še suše, neurja s točo, slabe letine, požari, pozebe in erozija prsti v vinogradih. Ker so dohodki, ki so jih vinogradniki dobivali od prodaje vina, usahnili, je veliko ljudi odšlo v Ameriko. Po besedah Jožeta Dularja

naj bi se med leti 1896 in 1911 iz črnomaljskega okraja izselilo 5974 ljudi. Eden od vzrokov za tako močno izseljevanje naj bi bilo zadolževanje posestev.

Nekateri so vzroke izseljevanja iskali tudi drugje, predvsem v človeški naravi, ki se ne more ubraniti pogubnega alkohola. Glavni vzrok za izseljevanje so videli v zadolževanju posameznikov. Le ti so zapili živino, da bi kupili novo so se zadolžili. Zadolžitev je bila le povod, pijača pa vzrok zadolževanja in potem izseljevanja. Po zapisih Jura Adlešiča, naj bi Belokranjci ob dodatnih slabih letinah ali toči pili dalje, namesto da bi varčevali. Tako so bili prisiljeni v izposojno denarja in posledično na odhod v tujino. (Juro Adlešič, 1907)

Največ izseljencev je odšlo v ZDA, v Chicago, kjer so krošnjariji in trgovci. V Chicagu so kupili blago in ga nato prodali v državah Illinois, Iowa, Minnessota, Michigan. Danes je največ Belokranjcev v državah Pennsylvania, Ohio, Illinois, Minnessota, Michigan in Wisconsin. Večinoma so delavci v tovarnah ali pa so trgovci, gostilničarji in farmarji.

Med leti 1910 in 1948 je prebivalstvo nazadovalo. Delni vzrok je še vedno izseljevanje preko oceana, zlati v Kanado. Ker so ZDA zaprle svoje meje za doseljevanje so se izseljenci preusmerili v Brazilijo, Argentino in Čile. Nekaj jih je šlo v evropske države. Nekaj let pred drugo svetovno vojno so Belokranjci hodili na sezonsko delo v Nemčijo, Francijo, Belgijo in Nizozemsko. Med leti 1948 in 1953 v Beli krajini število prebivalcev narašča. V tem obdobju prevladujejo notranje migracije.

Po letu 1960 je prišlo do sprememb v selitveni dinamiki, zlasti po gospodarski reformi, ko se začnejo postopoma uveljavljati neagrarne dejavnosti, predvsem industrija. To je povzročilo spremembe v obsegu, smereh in strukturi selitev. Izseljevanje v tujino se je bistveno zmanjšalo. Prisotno je manjše izseljevanje v države Zahodne Evrope ob koncu šestdesetih let. Izseljevanje iz hribovitih in robnih območij pa je potekalo še naprej v smeri industrijskih središč znotraj Slovenije. Hkrati je opazno močno priseljevanje iz nekdanjih republik Jugoslavije zaradi industrializacije v Sloveniji. Ta pojav je v Beli krajini zajel le ožja območja – upravna središča občin.

Preglednica 19: Selitveni prirast v občini v obdobju 2000-2004

Leto	2000	2001	2002	2003	2004	Skupaj 2000-2004
Občina Črnomelj	-40	-40	14	10	-15	-71

Vir: Statistični urad RS, Ministrstvo za notranje zadeve- Centralni register prebivalstva

Na gibanje števila prebivalcev vpliva naravni prirast in selitveni prirast. Naravni prirast je bil v letih 2003 in 2004 po podatkih Statističnega urada RS v Občini Črnomelj, negativen.

Po podatkih za obdobje 2000-2004 je selitveni prirast pozitivno vplival na povečanje prebivalstva v občini v letih 2002 in 2003, medtem ko je v preostalih letih tudi ta bil negativen. Na podlagi podatkov lahko rečem, da se število prebivalstva v občini počasi, a vztrajno zmanjšuje.

4.2 GOSPODARSTVO

Vse do časa po drugi svetovni vojni je bila Bela krajina v gospodarskem pogledu precej pasivna pokrajina. Geografska zaprtost proti ostali Sloveniji, vse do leta 1919 tudi na meji avstrijskega cesarstva, je bila Bela krajina izven industrijskih in trgovskih tokov. Dokaj visoki cestni prelazi proti Dolenjski in ostali Sloveniji so zavirali hitrejši in modernejši pretok blaga, in so zato tudi novosti prihajale v deželo pod Gorjanci s precejšnjo zamudo. (Dular, 1994)

Gospodarska usmeritev je odsev razmeroma skopih naravnih virov, kraškosti ozemlja, odmaknjene prometne lege, slabše razvite infrastrukture in zapoznele industrializacije. V Beli krajini se je zastoj v razvoju začel v drugi polovici 19. stoletja, saj do takrat med Belo krajino in drugimi slovenskimi pokrajinami ni bilo bistvenih razlik. Glavni razlogi za stagnacijo so pozna zgraditev dolenjsko-belokranjske železnice, pozna in skromna elektrifikacija ter šibka industrializacija. (Pokrajine in ljudje, 2000)

Preglednica 20: Primerjava bruto osnove za dohodnino in plač

	bruto osnova za dohodnino/preb. 2003	Indeks SLO=100	Povprečna bruto plača 12/2005	Indeks SLO = 100
Črnomelj	1.050.569	86,2	232.835	81,0

Vir: Urad RS za makroekonomske raziskave in razvoj, Janja Pečar, Regije 2005, Delovni zvezek 9/2005; E-uprava – ISPO – Informacijski servis podatkov

Osnovni kazalec, ki odraža ekonomsko moč prebivalstva je bruto osnova za dohodnino na prebivalca. Pretežni vir osnove za dohodnino pa so plače. Iz preglednice 20 lahko vidimo, da občina precej zaostaja za slovenskim povprečjem. Glede na pomembno vlogo, ki jo igrajo majhna podjetja pri razvoju gospodarstva, bi morali sprejeti ukrepe, ki bi podpirali in spodbujali možnosti za njihov nastanek. Poleg tega bi bilo z ukrepi potrebno spodbujati razvoj novih proizvodov, tehnologij in okrepiti sodelovanje z raziskovalnimi institucijami. Na ta način bi omogočili razvoj inovativnih izdelkov z višjo dodano vrednostjo.

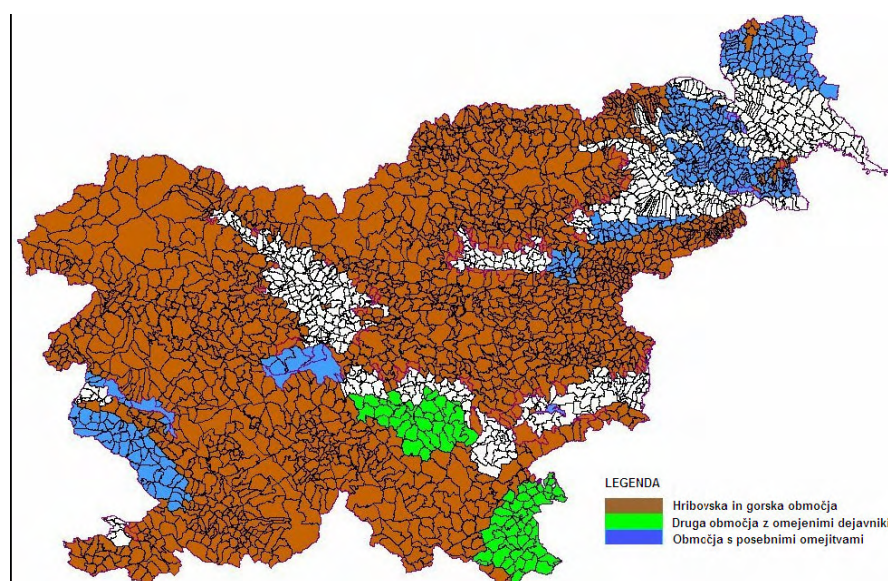
4.2.1 Kmetijstvo

Na splošno velja, da kmetijstvo v tej regiji po stopnji tehnološke in gospodarske učinkovitosti zaostaja za slovenskim povprečjem. Relativno zaostajanje kmetijstva ima vzroke v gospodarskem, psihološkem in naravnem značaju območja. Pri tem velja poudariti naravne posebnosti kmetijskega zemljišča in podcenjujoč odnos do kmetijstva.

Težave kmetijstva Bele krajine se kažejo predvsem kot posledica majhnih in razdrobljenih kmečkih posesti, kraškega površja z močnim izpiranjem prsti ter neurejenimi in neugodnimi tržnimi razmerami. Neugodne razmere v kmetijstvu se kažejo v nizki proizvodnji na enoto obdelovalne površine in po enoti vloženega dela in v prevelikem odtoku delovne sile v razne nekmečke poklice.

Zaradi kraškega površja so naravne možnosti za poljedelstvo najbolj ugodne le v ozkem obkolpskem pasu pod Gribljami in okoli Dragatuša. Saj v tem delu aluvij nudi najkvalitetnejše parcele za kmetijstvo. Kamnitosti ni, tako da predstavljajo ti predeli prijeten kontrast z ostalim kraškim svetom.

Karta 5: Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost v Sloveniji

Vir: Razvojna strategija JV Slovenije, 2006

Območja z omejenimi možnostmi kmetovanja (OMD) so običajno na obrobju in so odmaknjena od večjih gospodarskih središč. Zaradi naravnih dejavnikov so pogoji za življenje zelo oteženi, ekonomske razmere pa neugodne. S prostorskega, socialnega, kmetijskega in poselitvenega vidika so ta območja pomembna za strukturno uravnotežen razvoj. Dolgoročni temeljni cilj kmetijske in socialne politike teh območij je ohranjanje njihove funkcionalne sposobnosti.

Razgiban teren, neugodne klimatske in pedološke razmere, oddaljenost in otežen dostop so glavni dejavniki, ki zavirajo razvoj takšnih podeželskih območij. Zaradi različnih naravnih omejitvenih dejavnikov je proizvodna sposobnost zemljišč manjša, pridelava pa dražja. Ti neugodni pogoji uvrščajo Slovenijo med države z najtežjimi pogoji za kmetijsko pridelavo v Evropi. Več kot 80% kmetijskih zemljišč v Sloveniji je na območjih, kjer so proizvodne sposobnosti omejene, kar pomembno vpliva na konkurenčnost in prilagodljivost slovenskega kmetijstva. (Razvojna strategija JV Slovenije, 2006) Večji del regije JV Slovenije se nahaja v območjih OMD. V občini Črnomelj je kmetijstvo pomembna dejavnost, pri čemer je potrebno poudariti prevladujoče število malih kmetij. Delež kmečkega prebivalstva se je v povojnem obdobju bistveno zmanjšal, opazno je spreminjanje in slabšanje socialno-demografske strukture, predvsem starostne sestave prebivalstva. Iz karte 5 vidimo, da se občina nahaja v območju z omejenimi možnostmi za kmetijstvo.

S kmetijskimi dejavnostmi se aktivno ukvarja 4% prebivalstva občine, oz. 238 delovno aktivnih občanov.

4.2.1.1 Struktura kmetijskih zemljišč

Preglednica 21: Površina zemljišč v uporabi kmetijskih gospodarstev v občini Črnomelj in površina kmetijskih zemljišč po kulturah (v ha)

Vsa zemljišča v uporabi v ha	Gozd v ha	Vsa kmetijska zemljišča v uporabi v ha	Njive in vrtovi v ha	Sadovnjaki v ha	Vinogradi v ha	Travniki in pašniki v ha	Zaraščeno v ha	Neobdelano v ha
18.197	6566	6784	3176	175 (5 int., 170ekst.)	162	3270	4614	233
100%		37.3%	46.82%	2.6%	2.4%	48.2%		

Vir: Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 (Statistični urad Republike Slovenije)

Celotna površina občine Črnomelj je 34.000 ha in skupna površina zemljišč v uporabi kmetijskih gospodarstev 18.197 ha, od tega je 6.784 ha (37,3%) kmetijskih zemljišč. Na osnovi popisa kmetijskih gospodarstev leta 2000 je v občini Črnomelj 1.289 kmečkih gospodarstev, ki skupno obdelujejo 6.784 ha kmetijskih zemljišč. Delež njiv v strukturi kmetijskih zemljišč je 46,8 %. Posamezno kmetijsko gospodarstvo obdeluje v povprečju 5,3 ha kmetijskih zemljišč. V državah članicah EU pa kmečka gospodarstva obdelujejo v povprečju 18,0 ha kmetijskih zemljišč (Eurostat, 2000).

Po podatkih Zavoda za gozdove je v občini Črnomelj 22.984 ha gozdov, kar pomeni 69% pokritost z gozdovi. Večinski lastniki so kmetje, okoli 2.000 ha je v lasti RS in upravljanju Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov RS in 114 ha v lasti Ministrstva za obrambo (MORS). Gozdovi so vključeni v 4 gospodarske enote in za vsako izmed njih so pripravljeni gozdno gospodarski načrti za dobo 10 let. Gozdno gospodarski načrti vključujejo: pregled stanja, pregled sečenj za nazaj - analize sečenj in cilje gospodarjenja za dobo 10 let. V ciljih načrtovanja gozdnogospodarskih načrtov so opredeljene ceste, lovstvo, infrastruktura, požarna varnost in funkcije gozda (varovalna, ekološka, biotopska, lesno predelovalna in lovska). Na podlagi gozdnogospodarskih načrtov se načrtuje tudi sečnja. Z vstopom v EU kmetje lahko uveljavljajo tudi subvencije za gojitvena dela v gozdu in sicer do 50 % sredstev iz usmerjevalnega dela Evropskega kmetijskega jamstvenega in usmeritvenega sklada (EKJUS) in dodatnih 15 % zaradi kategorizacije območja kot ekonomsko šibka in nerazvita obmejna območja.

Po podatkih je na območju občine Črnomelj 112 kmečkih zavarovancev (77 nosilcev kmetijskih gospodarstev in 35 njihovih družinskih članov. Po ocenah Kmetijsko svetovalne službe (KSS) je na območju občine 15 čistih kmečkih gospodinjstev.

Dejavniki, ki vplivajo na spreminjanje rabe zemljišč:

- Neustrezne naravne razmere (sušnost, strmina,...)
- Strukturne pomanjkljivosti (posestna in parcelna razdrobljenost)
- Socialno-ekonomske razmere (možnost zaposlitve v drugih donosnejših gospodarskih panogah)

Zadnja dva dejavnika sta nestalna in se lahko izboljšata, medtem ko je prvi dejavnik bolj stalen in težje spremenljiv.

Preglednica 22: Velikostni razredi kmetij

Velikostni razred	Do 2ha	Od 2 do 5ha	Od 5-10ha	Nad 10ha
Št. kmetij	315 (24.4%)	438 (34%)	402 (31.2%)	134 (10.4%)

Vir: Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 (SURS)

Velikostna sestava kmetij je zelo neugodna in ne zagotavlja ekonomske moči kmetij, saj je v velikostni strukturi kmetij do 5 ha uvrščenih kar 58.4% vseh kmetij, v velikostni strukturi nad 10 ha pa je uvrščenih 10.4% vseh kmetij. Povprečna velikost kmetije znaša 5,26ha (Slovenija 5,28 ha, EU 15 pa 18 ha). Glede na posestno strukturo so naše kmetije pretežno nekonkurenčne. Pomen teh majhnih kmetij je predvsem v ostalih funkcijah, ki jih opravlja kmetijstvo in v usmeritvi v dopolnilne in dodatne dejavnosti.

Preglednica 23: Število družinskih kmetij po tipu kmetovanja

Tip kmetovanja	poljedelstvo	vrtnarstvo	Trajni nasadi	Pašna živina	Prašiči in perutnina	Mešana rastlinska pridelava	Mešana živinoreja	Rastlinska pridelava in živinoreja
Št. kmetij	13	3	107	94	3	290	420	361

Vir: Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 (Statistični urad Republike Slovenije)

Na območju občine je evidentiranih 1289 družinskih kmetij, Iz preglednice 23 je razvidno, da se kmetije na območju občine Črnomelj ukvarjajo z zelo različnimi tipi kmetovanja, kjer živinoreja ostaja najpomembnejša panoga v kmetijstvu. Z živinorejo se ukvarja 878 družinskih kmetij ali 68.1% vseh družinskih kmetij v občini. Specializiranih kmetij, ki se ukvarjajo le z eno panogo je zelo malo, in sicer le 121 oziroma 9,4 % od skupnega števila kmetij.

4.2.1.2 Izobrazba in (formalna) usposobljenost za delo v kmetijstvu ter starostna struktura delovne sile na kmetijah

Izrazite strukturne spremembe v kmetijstvu ob hkratnem sprejemanju formalnih določil Skupne kmetijske politike EU (SKP), zahtevajo tudi hitro prilagajanje lastnikov kmetijskih zemljišč (kmetov). Ob relativno hitrih spremembah v sami tehnologiji pridelave, je za večino kmetov še bolj novo sprejemanje koncepta SKP EU. Iz dolgoletno izključno prehransko naravnane kmetijske pridelave, je sprejemanje koncepta sonaravnega kmetijstva in vloga kmetijstva v okviru razvoja podeželja (večnamenskosti oz. multifunkcionalnosti), pogosto med kmeti težko razumljiva. Te usmeritve so pogosto sprejete z nerazumevanjem zaradi številnih formalnih (birokratskih) določil. Zahtevajo tudi vnaprej predpisan sistem delovanja, organiziranja in sodelovanja, zaradi česar imajo kmetje pogosto težave pri samih organizacijskih oblikah, ker številne med njimi v naši državi nimajo tradicije. Tudi zato je izobrazba in s tem posredno sprejemljivost kmetov ključnega pomena v procesu prilagajanja SKP EU. Izobrazba (oz. formalna usposobljenost) je namreč pogoj v večih segmentih koriščenja finančnih sredstev EU (vse investicije, dopolnilne dejavnosti,...).

Preglednica 24: Izobrazbena struktura delovne sile na kmetijah

Brez ali nedokončana OŠ	Osnovna šola	Poklicna izobrazba	Srednja ali višja izobrazba
17.3%	45,5%	24,4 %	12,8 %

Vir: Statistični Urad Republike Slovenije, Popis kmetijskih gospodarstev 2000

Iz preglednice 24 je razvidno, da ima 62,8 % gospodarjev kmetij osnovnošolsko izobrazbo ali pa še te ne. Prav tako ima samo 23 (1,8 %) gospodarjev kmetij formalno kmetijsko izobrazbo (poklicno ali višji nivo izobrazbe).

Nizka izobrazbena raven gospodarjev je razumljiva glede na starostno strukturo gospodarjev kmetij. Po podatkih SURS-a je kar 60,9 % gospodarjev kmetij starejših od 55 let in njihovo delo predstavlja kar 60 % razpoložljive delovne sile na kmetijah.

4.2.1.3 Poljedelstvo

V občini Črnomelj ima v posesti njive 1.271 kmetij (kar je 98 % vseh kmetij) in obdelujejo v povprečju 2,5 ha njiv, kar je za poljedelstvo kot intenzivno panogo zelo neugodno. Poleg majhne njivske površine na kmetijo predstavlja dodatni problem velika razdrobljenost kmetijskih zemljišč, ki je značilna predvsem za kraško območje. Glavnina pridelovanja poljščin in krme na kmetijah je samooskrbnega značaja oz. glavnina pridelave poljščin na njivah je še vedno namenjena za prehrano živali (kar 80 % njivskih površin). Tržno pridelovanje poljščin je predvsem na nižinskih območjih (območje Gribelj, Dragatuša in Črnomlja). Pri pridelavi poljščin je značilen ozek kolobar, saj prevladuje monokultura koruze, sledita ji pšenica in ječmen. Z vključevanjem ostalih primernih poljščin (okopavine, detelje in travno deteljne mešanice) v večletni kolobar kmetije izboljšujejo lastnosti tal (grudičavost tal), kar ima za posledico vzpostavitev, ohranjanje in vzdrževanje naravne rodovitnosti prsti. Pri izbiri strniščnih posevkov se vse pogostejše kmetije odločajo tudi za setev alternativnih poljščin (ajde, pire). Setev ajde se je ohranila na območju Dragatuša, kjer ima že desetletno tradicijo. Za setev pire pa se odločajo kmetije, ki so usmerjene v ekološko kmetovanje. Z industrijskimi rastlinami (oljna ogrščica in lan) je bilo po podatkih Statističnega urada RS v letu 2000 zasejanih 0,69 ha zemljišč, kar predstavlja 0,02 % vseh njivskih površin. Po oceni strokovnih služb KGZS – Zavod NM se ta delež vsako leto nekoliko poveča. Vključevanje ajde in lanu v kolobar prispeva k ohranjanju tradicionalnega izgleda pokrajine. V zadnjih letih se ena kmetija vključuje tudi v pridelavo semenske proizvodnje v sodelovanju s Semenarno iz Ljubljane. V letu 2003 je bila semenska proizvodnja zasnovana na 10 ha njivskih površin, v letu 2004 pa je obseg semenske pridelave povečan na 40 ha. Kot seme se prideluje repa, koleraba, krmna ogrščica in tritikala.

4.2.1.3.1 Zelenjadarstvo

Na območju občine pridelujejo vrtnine za samooskrbo na 1.057 kmetijah, na skupni površini 37,5 ha (Popis kmetijskih gospodarstev, 2000). Kljub relativno ugodnim naravnim dejavnikom (tudi možnosti namakanja – predvsem na ravninskem območju Gribelj), zelenjavo za trženje pridelujejo le na 8,18 ha in sicer le na 3 kmetijah. To je iz vidika možnosti neposredne prodaje v okviru turistične ponudbe kot organizirane prodaje v okviru specifične blagovne znamke KZ Krka z.o.o., slabo izkoriščena možnost. V integrirano pridelavo zelenjave so vključeni 3 pridelovalci zelenjave. Tržne ekološke pridelave zelenjave na območju občine Črnomelj ni. Zelenjadnice gojijo v glavnem na prostem in le v manjšem obsegu v zavarovanih prostorih. (Statistični urad Republike Slovenije, Popis kmetijskih gospodarstev 2000)

4.2.1.3.2 Sadjarstvo

V občini Črnomelj je skupaj 4,9 ha intenzivnih nasadov sadnega drevja in 170,0 ha ekstenzivnih kmečkih sadovnjakov oz. travniških sadovnjakov (8), kar predstavlja 2,6 % vseh obdelovalnih zemljišč. (Popis kmetijskih gospodarstev 2000)

Zaradi konfiguracije terena, ugodnih klimatskih razmer je intenzivna pridelava sadja ena izmed možnih usmeritev na kmetijah. Zaradi razdrobljene posestne strukture pa bi težko predstavljala osnovno dejavnost na kmetiji.

Večji del kmečkih sadovnjakov je slabo oskrbovanih zaradi česar se posledično pojavlja alternativna rodnost. V zadnjih letih pa vse več kmetov sodeluje v projektu Oživitve travniških sadovnjakov, ki jim nudi pomoč pri oživitveni rezi dreves, postavljanju novih nasadov in predelavi sadja v sok.

4.2.1.3.3 Vinogradništvo in vinarstvo

V občini Črnomelj so zaradi ugodnih klimatskih razmer za vinogradništvo primerna tista zemljišča, ki ležijo na nadmorski višini od 220 do 500 m, so nagnjena in imajo ugodno ekspozicijo (J, JV, V, JZ). Te kmetijske površine so v večini primerov za ostalo kmetijsko rabo nezanimive (večji nagib in zaradi tega omejena možnost strojne obdelave ter manjša donosnost). Zato vinogradniška raba v veliki meri zagotavlja obdelanost teh površin in s tem ohranjanje kulturnega izgleda krajine. Izrazit problem vinogradništva je razdrobljenost vinogradniških površin, kar posledično skupaj s strmimi legami vinogradov povzroča zahtevno in drago pridelavo grozdja in vina. Lastna cena pridelanih vin manjših vinogradnikov in kletarjev je relativno visoka, predvsem na račun majhnih vinogradov in zaradi tega veliko ročnega dela za obdelavo vinogradov. Zaradi drage pridelave cenovna konkurenčnost našega vina s tujimi vini ni možna in se je potrebno usmeriti v še višjo kakovost vin in prodajo neposredno končnemu kupcu.

Na osnovi statističnega popisa kmetijskih gospodarstev iz leta 2000 se na območju občine Črnomelj z vinogradništvom ukvarja 1.196 kmetij (92,9 % vseh kmetij), ki obdelujejo skupaj 170,21 ha vinogradov. V register pridelovalcev grozdja in vina je vpisanih 678 pridelovalcev s skupno površino 91,70 ha vinogradov. Na osnovi digitalnih ortofotoposnetkov je v občini Črnomelj približno 260 ha vinogradov (Vir: MKGP). Odstopanja med podatki so med drugim tudi zaradi dejstva, da pridelovalcem grozdja in vina vinogradov manjših od 0,05 ha, ni potrebno vpisati v register. Po podatkih registra pridelovalcev grozdja in vina v vinogradih prevladujejo bele sorte s 76,8 %, z rdečimi je zasajenih 23,2 % površin.

K napredku panoge in višji kakovosti vin je odločilno prispevalo Društvo vinogradnikov Črnomelj, ki v sodelovanju s Kmetijsko gozdarskim zavodom Novo mesto vsako leto organizira predavanja oz. prikaze s področja vinogradništva in vinarstva ter ocenjevanje mladih vin v novembru. V občini Črnomelj ima 9 pridelovalcev vpisano dejavnost dodelave in stekleničenja vina, letni pridelek mošta in vina pa prijavi približno 100 do 150 pridelovalcev (Vir: Upravna enota Črnomelj).

V letu 1993 je bil pripravljen Idejni projekt Vinske turistične ceste Slovenije, med vinske turistične ceste je bila uvrščena tudi Vinska turistična cesta Bele krajine (BVTC-5). Belokranjska vinska turistična cesta v črnomaljskem vinorodnem podokolišu zajema

vinogradniška območja Ručetne gore, Rodin, Naklega, Stražnjega vrha, Dobličke gore, Tanče gore, Velike Plešivice, Male Plešivice in Preložnika. Na pobudo vinogradnikov, ki so včlanjeni v Društvo vinogradnikov Črnomelj, je Občina Črnomelj leta 2003 sprejela predlog, da se Belokranjska vinska turistična cesta (BVTC-5) razširi tudi na območje Krajevne skupnosti Stari trg, Sinji vrh in Vinica. Projekt vodi Projektni svet belokranjske vinske turistične ceste, ki ga sestavljajo predstavniki iz vseh treh belokranjskih občin. Vanj so vključeni predstavniki vinogradnikov, Upravnih enot, občin in Kmetijske svetovalne službe. Zaradi premalo registriranih ponudnikov ob Črnomaljski vinski turistični cesti v preteklosti, le-ta še do danes ni označena. (Upravna enota, Črnomelj)

Na območju občine Črnomelj so v vinsko cesto vključena naslednja naselja: Adlešiči, Črnomelj, Dobliče, Doblička Gora, Dolenjci, Dragovanja vas, Gorenjci pri Adlešičih, Grič pri Dobličah, Jelševnik, Lokve, Mala Sela, Mavrlen, Mihelja vas, Naklo, Otovec, Petrova vas, Purga, Rodine, Rožanec, Rožič Vrh, Ručetna vas, Sela pri Otovcu, Stražnji vrh, Talčji vrh, Tanča Gora, Tušev Dol in Velika Sela.

4.2.1.4 Živinoreja

Nasploh gledano je bila živinoreja poleg vinogradništva najpomembnejša kmetijska panoga, ki je dajala belokranjskemu kmetu kolikor toliko zanesljiv zaslužek. Zlasti je to veljalo za prebivalce hribovitih, vinorodnih predelov, kjer je bilo dobrih polj malo. Živino so prodajali na številnih sejmiših po Beli krajini in tudi na Dolenjskem. Sejmi so bili močni zlasti v letih po trtni uši, ko je prodaja vina zaradi uničenih vinogradov precej upadla. (Dular, 1994, str. 21)

V občini Črnomelj je živinoreja še vedno pomembna kmetijska panoga. Z živinorejo se ukvarja 1.181 ali kar 91,6 % vseh kmetij. Obseg živinoreje pogojujejo naravne razmere, velik delež travinja (travnate površine predstavljajo 48,2 % kmetijskih površin) in konfiguracija terena, saj je celotno območje občine uvrščeno kot območje z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo. Med posameznimi vrstami domačih živali prevladuje govedo in drobnica. Med ostalimi vrstami domačih živali redijo na kmetijah perutnino pretežno za samooskrbo, podobno velja tudi za kunčjerejo. Kot spremljajoča živinorejska dejavnost se pojavlja še reja damjakov. (Upravna enota, Črnomelj)

Preglednica 25: Število domačih živali po vrstah na družinskih kmetijah v občini Črnomelj

govedo	krave	prašiči	Skupaj št. GVŽ*
3784	1023	3017	3966

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis kmetijskih gospodarstev 2000

*GVŽ –glava velike živine – izhodišče 600 kg žive teže živali; število domačih živali pretvorimo v GVŽ na osnovi standardiziranih koeficientov, ki upoštevajo težo in kategorijo živali.

Na 1.181 živinorejskih kmetijah redijo 3.966 glav velike živine (GVŽ)* domačih živali, kar je 3,4 GVŽ/kmetijo. V državah EU redijo v povprečju 26 GVŽ/kmetijo (Eurostat, 2000). Govedo redijo na 670 kmetijah (51,9 % vseh družinskih kmetij) in sicer skupaj 3.784 govedi, v povprečju pa 5,6 govedi na kmetijo. V državah članicah redijo v povprečju 35 govedi na kmetijo.

4.2.1.4.1 Konjereja

Na območju občine Črnomelj je še vedno razširjena reja slovensko hladnokrvnih konj . Reja je usmerjena v vzrejo žrebet za zakol. V manjšem obsegu je zastopana reja toplokrvnih pasem, ki je namenjena predvsem za rekreacijo. Po statističnem popisu leta 2000 so konje redili na 33 kmetijah, in sicer 130 konj, od tega 76 plemenskih kobil na 27 kmetijah.

4.2.1.4.2 Reja drobnice

V preteklem petletnem obdobju se je stalež ovac povečeval na račun zmanjševanja govedi. Na številnih manjših kmetiji predstavlja osnovno oz. še ostalo panogo v kmetijstvo. Po podatkih Statističnega urada RS (Popis kmetijskih gospodarstev) je v letu 2000 na območju občine Črnomelj redilo ovce 321 kmetij in sicer skupaj 3.871 živali. Prevladujejo ovce jezersko solčavske pasme oplemenjena z romanovsko, sledita v manjšem številu čista jezersko solčavska pasma in belokranjska pramenka.

Belokranjska pramenka je avtohtona pasma ovac v Beli krajini in je najštevilčnejše zastopana v okolici Adlešičev. Ovce so manjšega okvirja, telesna masa ovac znaša okoli 50 kg pri ženskih živalih in 65 – 70 kg pri ovnih. Ima dolgo resasto volno, ki je v večini bele barve in ščiti ovco pred neugodnimi vremenskimi razmerami (mraz, veter, sneg). Značilne so črne lise in pike po glavi, nogah in ušesih. Trebuh je prav tako pri večini ovac poraščen z volno. Ušesa so različne velikosti prevladujejo ovce z daljšimi ušesi. Rep je dolg in poraščen z volno. Ovne krasijo izraziti rogovi, ki so lahko nekajkrat zaviti, ovce imajo kratke rogove ali pa so brez njih. Belokranjska pramenka je glede prehrane skromna ovca, odporna na bolezni in prilagojena našemu okolju. Tehnologija reje tako ni zahtevna in ne zahteva velikih finančnih vlaganj (http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/vs_goljevscek_mateja.pdf). Belokranjska pramenka spada med ogroženo pasmo ovac v Sloveniji. Zaradi nevarnosti, da bo ta pasma izumrla so se leta 1997 rejci teh ovac vključili v program ohranjanja biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji. V letu 2003 je v program vključenih 18 rejcev iz Bele krajine, kateri imajo skupno 386 plemenskih ovac. Ovac te pasme je po ocenah Biotehniške fakultete okoli 600. Medtem, ko se je reja ovac z leti povečevala, je reja koz stagnirala. V letu 2000 (Popis kmetijskih gospodarstev) so na območju občine Črnomelj na 34 kmetijah redili 138 plemenskih koz. Prevladuje srnasti tip kože, sledi sanski tip, v zadnjih letih pa je vse večje zanimanje za bursko pasmo, ki je mesna pasma.

Kmetje, ki redijo drobnico imajo možnost koriščenja kompenzacijskih plačil za rejo plemenski ovac oz. koz. Kot tržne viške kmetije prodajajo predvsem jagnjeta in kozličke, kozje mleko pa uporabljajo za samooskrbo. Trženje mesa drobnice je prepuščeno rejcem samim.

4.2.1.4.3 Prašičereja

Na območju občine Črnomelj so po podatkih iz popisa leta 2000 redili prašiče na 430 kmetijah, kar predstavlja 36 % vseh živinorejskih kmetij. Skupaj so na kmetijah redili 3.017 živali in tako v povprečju 7 prašičev na kmetijo. Še vedno prevladuje »domača reja« prašičev, ki je namenjena samooskrbi. Intenzivneje se s to panogo ukvarja 10 kmetij, od tega ima ena kmetija vzrejni center za plemenske prašiče, ki oskrbuje domači trg s plemenskimi prašiči. Za to panogo je izrazito značilna tradicionalnost reje – večina kmetij redi manjše število prašičev pitancev z namenom zakola - za »koline«. Kmetijska zadruga Krka (KZ Krka) s svojo

osnovno dejavnostjo pokriva območje Občine Črnomelj od leta 2002. Glede na možnost tržne organiziranosti (organizacija prireje z namenom predelave in prodaje v okviru že registrirane blagovne znamke) na območju občine (KZ Krka ima v lasti registrirano predelavo in posamezne predelovalne obrate v bližini), je preusmeritev v prašičerejo za posamezne kmetije z dovolj njivskimi površinami lahko v prihodnje perspektivna. Obstoječa klavnica ima status obrtne klavnice (dovoljen obseg zakola 30 GVŽ/teden) – ker imajo registrirano tudi predelavo, ki pa se na območju občine ne izvaja, izvajajo samo zakol in sicer za vse vrste domačih živali (prežvekovalci in drobnica).

4.2.1.4.4 Čebelarstvo

Čebelarstvo oziroma proizvodnja medu in drugih čebeljih izdelkov je tradicionalno prisotna na kmetijah. S čebelarstvom se ukvarjajo na podeželju kot z dodatno panogo ali zgolj ljubiteljsko. Čebelarji so organizirani v čebelarsko društvo Črnomelj, kjer trenutno čebelarji 63 čebelarjev, od tega jih je približno 1/3 članov tudi članov Čebelarske zveze Slovenije. Skupaj imajo 1.417 družin oz. v povprečju 23 družin na aktivnega člana. Iz spodnje preglednice je razvidno, da število članov in število čebeljih družin v društvu v zadnjih letih upada. V čebelarstvu se srečujejo predvsem s problematiko padca čebeljih družin zaradi prisotnih bolezni. Ekonomičnost je zelo nizka zaradi visokih stroškov zdravljenja čebel in visokih stroškov zimskega krmljenja. (Čebelarsko društvo Črnomelj, 2006)

Preglednica 26: Število čebelarjev in število panjev na območju občine v letih od 1992-2004

Leto	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Št. članov	47	62	62	62	60	63	64	60	55	56	55	50	63
Št. panjev	1837	1742	2059	2064	1986	2246	2242	1980	1768	1779	1732	1420	1417
Panji/čeb.	39.1	28.1	33.2	33.3	33.1	35.7	35.0	33.0	32.1	31.8	31.5	28.4	23

Vir: Čebelarsko društvo Črnomelj

Živinoreja ostaja najpomembnejša panoga v kmetijstvu. V prihodnje se pričakuje opuščanje dejavnosti na manjših kmetijah (pod 5 ha) in povečevanje koncentracije na večjih kmetijah. V govedoreji se bo število kmetij, ki pridelujejo mleko, zmanjševalo, povečalo pa se bo število kmetij, ki se ukvarjajo z rejo krav dojilj. Odločitev za posamezno vrsto dejavnosti je odvisna od višine neposrednih plačil (nacionalni in EU del). (Regionalni razvojni program JV Slovenije, 2006) V rastlinski proizvodnji sta prevladujoči poljščini krompir in koruza, sledita pa jima pšenica in ječmen. Poljedelstvo je razvito za potrebe živinoreje. Specializiranih poljedelskih kmetij je malo.

Reja drobnice ima svoj pomen tudi pri preprečevanju zaraščanja kmetijskih zemljišč. V prihodnje bo pomen dejavnosti prireje mesa odvisen predvsem od politike države pri neposrednih plačilih za to panogo. Da je prireja mesa pomembna dejavnost v tej regiji, dokazuje tudi predelovalni oz. klavni obrat v Črnomlju.

4.2.1.4.5 Dopolnilne dejavnosti

Osnovni namen dopolnilne dejavnosti na kmetiji je zagotavljanje boljše izrabe delovnih moči ter z optimalnim izkoriščanjem vseh proizvodnih zmogljivosti in naravnih razmer na kmetiji zagotavljanje dopolnilnega dohodka, ki ga osnovna kmetijska dejavnost na kmetiji praviloma ne omogoča. V splošnem lahko razdelimo dopolnilne dejavnosti na tiste, ki pomenijo

nadgradnjo osnovni kmetijski dejavnosti (npr. sadjarstvo - predelava sadja), na domačo obrt in na storitvene dejavnosti (usluge).

Pomembno je, da kmetije lahko kot dopolnilno dejavnost unovčijo tudi naravne vire npr. pridobivanje in prodaja energije iz biomase, energijo vodnih, vetrnih in drugih virov. Vrsto in obseg ter pogoje za opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah opredeljuje ustrezna zakonodaja za to področje. Poleg materialno - tehničnih pogojev, je za opravljanje dopolnilne dejavnosti potrebna tudi ustrezna izobrazba in usposobljenost, kar največkrat predstavlja omejitveni dejavnik pri širjenju dopolnilnih dejavnosti.

Na območju občine Črnomelj je 11 turističnih kmetij, skupna kapaciteta bivalnih zmogljivosti turističnih kmetij je 428 sedežev in 76 ležišč. Raznovrstnost kmetijskih panog na območju občine (od živinoreje do pridelave sadja) omogoča razvoj različnih dopolnilnih dejavnosti povezanih s predelavo kmetijskih pridelkov na kmetiji.

Pred drugo svetovno vojno je bila predelava sadja pomemben vir dohodka za številne kmetije, predvsem sušenje sadja in žganjekuha. Tradicionalnost določene dejavnosti je še vedno pomembna pri izbiri vrste dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Pomembna postaja tudi žganjekuha. Za predelavo zelenjave (kisanje zelja in repe) je registrirana ena kmetija v občini. Predelava sadja (sušenje sadja in vrtnin, izdelovanje sadnih in zelenjavnih izdelkov, kuhanje žganja in izdelovanje drugih žganih pijač) je registrirana na treh kmetijah. V predelavo mesa v domače mesnine se usmerjajo na osmih kmetijah, od tega imajo opravljen certifikat za registracijo dejavnosti na štirih kmetijah, v predelavo mleka v skuto in sir pa na eni kmetiji. Širitev predelave živalskih proizvodov na kmetijah onemogočajo velika kapitalna vlaganja pri izgradnji oz. opremljanju objektov ter strogi veterinarskosanitarni predpisi. V zadnjih letih je vse več zanimanja za »peko kruha in potic v krušni peči«. Za registracijo dejavnosti so certifikatno preverjanje za peko kruha opravile gospodinje na dveh kmetijah.

Predelava lesa je registrirana na 3 kmetijah. Storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo in opremo so registrirane na štirih kmetijah. Storitve vključujejo predvsem pluzenje cest in prevoze ter storitve z gozdarsko mehanizacijo (Dokument razvoja kmetijstva in podeželja v občini Črnomelj za obdobje 2004-2009).

Domače obrti so vezane predvsem na številne ročne spretnosti in predstavljajo pomemben delež v naši kulturni dediščini. Nekatero od tradicionalnih domačih obrti so se ohranile še do danes. Med njimi velja omeniti naslednje: izdelava domačega platna (namiznih prtov in prtičkov), zaves, belokranjskih pisanic, opletanje košar in steklenic, izdelava izdelkov iz ličja, izdelava svitkov. Te obrti dopolnjujejo tudi obrti, ki so se razvile kasneje in sicer, izdelava izdelkov iz gline (gudalo), izdelava rož iz papirja, pletenje. Trenutno na območju občine še ni registrirane dopolnilne dejavnosti na področju domače obrti. Poleg omenjenih dopolnilnih dejavnosti pa se na kmetijah ukvarjajo še s čebelarstvom.

4.2.1.4.6 Sonaravno kmetovanje

Sonaravno kmetovanje je prednostna usmeritev SKP – v »kmetijsko razvitejših« državih članicah predstavlja tudi ekstenzifikacijo kmetijske pridelave. Za kmetije na območju občine Črnomelj določila, ki jih postavlja sonaravno kmetovanje, ne pomenijo pomembnejših sprememb glede načinov in obsega kmetovanja. Poleg ohranjanja tradicionalnega izgleda

kulturne krajine in varovanja okolja, je pomemben cilj sonaravnega kmetovanja pridelava hrane »višje kakovosti«. Za kmete je vključevanje v sonaravne oblike kmetovanja prostovoljno in predstavlja možnost koriščenja sredstev iz jamstvenega dela EKJUS. Kmetje, ki se odločijo za tak način kmetijske pridelave, se vključujejo v Slovenski kmetijski okoljski program (SKOP). Neposredna plačila so tako namenjena kritju dela stroškov dodatno vloženega dela z namenom ohranjanja tradicionalnih oblik gospodarjenja na kmetijah in okoljsko zahtevnejši pridelavi. Ob predvidenih spremembah SKP EU, ki predvideva povečan obseg subvencij prav na segmentih sledljivosti, kontrole pridelave in predelave kmetijskih pridelkov, tradicionalnosti pridelave, ohranjanju biotske raznovrstnosti in seveda razvoju podeželja, je nujno načrtno usmerjanje čim večjega števila kmetij v okoljske programe. V osnutkih programskih dokumentov za obdobje 2007- 2013 je eden od prioriteten ciljev prav podpora kmetom, ki se bodo vključevali »programe za kakovostno hrano«. Iz trenutno razpoložljivih osnutkov programskih gradiv je mogoče sklepati, da bo posebna pozornosti (in s tem finančni transferji) namenjeni organiziranju tovrstne pridelave, seveda s poudarkom na zagotavljanju kontrole kakovosti tako pridelane hrane.

Na območju občine so se v letu 2004 v različne SKOP programe vključile 202 kmetije, kar je samo 15,7 % kmetij. To je zelo daleč od zastavljenega nacionalnega cilja o vključevanju 60 % kmetij v tovrstne programe. Zaradi same ekstenzivnosti kmetijske pridelave, naravnih pogojev in zaradi relativno velikega obsega površin, ki so kategorizirana kot območja »posebnega pomena za varovanje narave« ali kot parki, je vključevanje v programe še toliko pomembnejše, saj poleg dodatnih ukrepov v katere se lahko vključijo (ekstenzifikacija, ohranjanje habitatov...), kmetije na teh območjih pridobijo možnost povečevanja teh sredstev za 10 – 20 %. Naslednji izredno pomemben vidik je velika turistična naravnost celotne Bele krajine. Ohranjanje tradicionalnih oblik kmetovanja in kontroliran način pridelave hrane (vključevanje v SKOP to obsega), omogočata povečevanja turistične ponudbe. Pomenita tudi možnost širjenja »mehkega turizma«, povečevanja števila turistov, ki bodo posebej naklonjeni tovrstnemu kmetovanju. Na ta način se bo lahko povečala tudi neposredna prodaja raznovrstnih izdelkov na kmetijah (Dokument razvoja kmetijstva in podeželja v občini Črnomelj za obdobje 2004-2009).

Tak način razvoja bo hkrati omogočal tudi pridobivanje dodatnega dohodka na kmetijah skozi raznovrstne storitvene dejavnosti (vzdrževanje krajine), namenjene vzdrževanju krajine in turistični ponudbe (tradicionalni običaji). Trenutna starostna in izobrazbena struktura lastnikov kmetijskih gospodarstev je kratkoročno verjetno največja težava za vključevanje čim večjega števila kmetij v SKOP programe.

4.2.2 Industrija

O industriji v klasičnem pomenu besede, ki je bila proti koncu 19. stoletja v nekaterih predelih Slovenije že močno razvita, z velikim odstotkom delavcev, v Beli krajini ne moremo govoriti. Črnomelj je bil proti koncu 19. stoletja kmečko obrtniško trgovsko mesto, katerega gospodarski potencial je bil pomemben le za njemu najbližje vasi in hrvaški Žumberak, deloma tudi za prebivalce obkolpskih vasi. (Dular, 1994)

Nekdaj pretežno kmečko prebivalstvo se je po prihodu železnice leta 1914 zaposlilo v industriji. Območje se je po prvi svetovni vojni industrijsko razvijalo s parno žago, livarno, strojno tovarno in rudnikom rjavega premoga. Rudnik so 1997 dokončno zaprli, na njegovem območju pa sedaj nastaja poslovna cona. Črnomelj postaja eno od hitreje razvijajočih se gospodarskih okolij JV Slovenije.

V Črnomlju se je industrija začela razvijati po 1. svetovni vojni s parnimi žagami, ki so žagale les iz bogatih gozdov Kočevskega Roga in Velikega Bukovja, kamor sta bili iz Črnomlja speljani gozdni železnici. Med 1. in 2. svetovno vojno je lesna industrija zaposlovala okoli 600 delavcev, razmahnila pa se je tudi po 2. svetovni vojni. V drugi polovici 19. stoletja pa so v Kanižarici začeli izkopavati rjavi premog. Največ so ga izkopali leta 1969, in sicer 143.000 ton. (Pokrajine in ljudje) Zaradi razmer na svetovnem tržišču (cenejši premog iz Indonezije), slabše kurilne vrednosti domačega premoga in precej izčrpanih domačih zaloge so sredi devetdesetih let začeli z zapiranjem rudnika.

Leta 1919 je začela v Črnomlju obratovati livarna, ki je izdelovala ulitke za široko uporabo, po 2. svetovni vojni pa se je preusmerila zlasti v izdelovanje ulitkov za avtomobilsko industrijo. Ob začetku devetdesetih let se je zaradi izgube trgov število zaposlenih občutno zmanjšalo. (Pokrajine in ljudje, 1999)

Razvoj industrije je bil zlasti v šestdesetih in sedemdesetih letih izredno hiter. Zaradi pomanjkanja domače delovne sile je začela prihajati s sosednjih hrvaških območij in iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik. Prevladovala je delovno intenzivna industrija z največ zaposlenimi v kovinski in elektroindustriji. Kljub močni industrializaciji se je občina Črnomelj vse do leta 1980 uvrščala med manj razvite občine. Šele v drugi polovici osemdesetih let je začela naraščati vloga terciarnih in kvartarnih dejavnosti. (Pokrajine in ljudje).

Sredi devetdesetih let se je v Črnomlju začelo širiti podjetje Danfoss Compressors v sklopu prej obstoječega Gorenja. Danes zaposluje večji del (1263) delovno aktivnega prebivalstva občine Črnomelj.

Po podatkih Agencije RS za javnopravne evidence in storitve (AJ PES) je bilo v občini 201 gospodarska družba z 2706 zaposlenimi (81.2%) in 56.4% izvozno usmerjenostjo. 378 je bilo samostojnih podjetnikov s 344 zaposlenimi (10.1%).

Največje podjetje z največ zaposlenimi v občini je Danfoss Compressors, zato sem mu v nadaljevanju namenila nekaj več pozornosti.

4.2.2.1 Danfoss compressors d.o.o. – Črnomelj

Sedež koncerna je v mestu Nordborg na jugu Danske na otoku Als. Koncern je globalno podjetje, organizirano v tri glavne skupine.

Prva skupina so divizije, ki se ukvarjajo z ogrevalno in vodno tehniko. Njihov glavni proizvod so radijatorski termostatski ventili, komponente za oljne gorilnike, elementi za regulacijo ogrevanja in klimatizacije, merilniki pretokov ter elementi za vodovodno regulacijo.

Druga skupina so divizije, katerih proizvodi se uporabljajo za izvedbo in regulacijo različnih gibanj v tehniki, kot so frekvenčni regulatorji hitrosti elektromotorjev, razne hidravlične komponente in podobno.

Tretjo skupino tvorijo proizvodne divizije, ki so prepoznavne s proizvodi za regulacijo v hladilni tehniki, komercialnimi kompresorji za klimatizacijo in kompresorji za gospodinjske hladilne aparate. V to skupino spada tudi divizija »Household Compressors Division«, h kateri spada tudi tovarna Danfoss Compressors d.o.o..

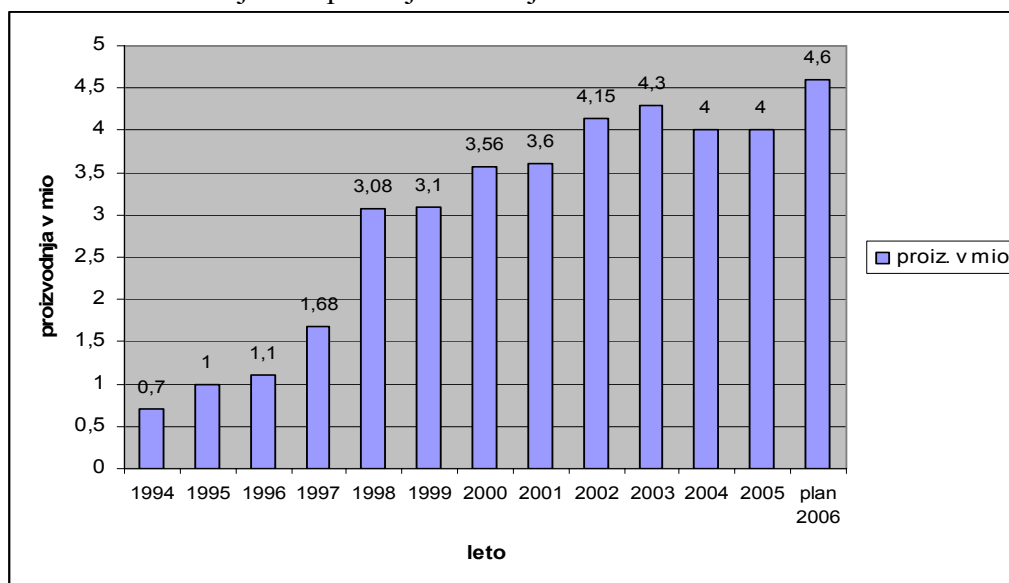
Podjetje je locirano v Črnomlju, kjer na 20.000 m² pokritih površin, ob letni kapaciteti 5 mio, proizvajajo kompresorje tipa NL in FR za različna hladiva.

Največji kupci so svetovni proizvajalci gospodinjskih aparatov za hladilno zamrzovalno tehniko. So imetniki certifikata ISO 9001:2000 od leta 2002 in certifikata ISO 14001 od leta 1999.

Zgodovina kompresorjev v Črnomlju se prične že leta 1978 v okviru Gorenja in ob 160 zaposlenih. Danfoss oktobra 1992 kupi tovarno od Gorenja in marca 1993 začne s proizvodnjo FR kompresorjev. Nova večja prelomnica je maja 1996, ko Danfoss začne z izgradnjo nove proizvodne hale v velikosti 14.000 m² in tako v letu 1997 lahko že začne s proizvodnjo novega tipa NL kompresorja s čimer je močno povečal letno kapaciteto. Tehnološka pridobitev je začetek proizvodnje kompresorjev za hladilne aparate razreda A+ v letu 2004.

Proizvodna kapaciteta znaša 5 mio kompresorjev letno in sledi potrebam na trgu, čemur se prilagaja tudi število zaposlenih. Spreminja se tudi izobrazbena struktura; manjša se število NK zaposlenih, večja pa se število KV delavcev ter zaposlenih z višjo in visoko izobrazbo.

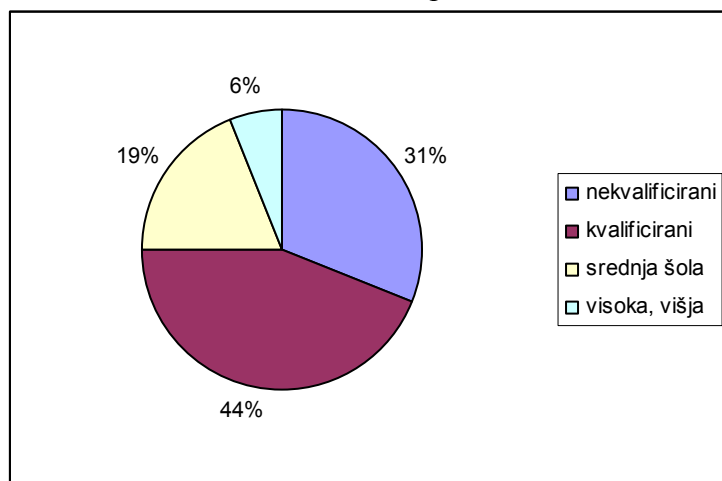
Graf 9: Proizvodnja kompresorjev v milijonih

Vir: Danfoss compressors
Izdelala: Anita Kajtezovič

Koncern Danfoss ima vizijo, da bo postal vodilno svetovno podjetje v okviru svojih glavnih dejavnosti, kot zelo ugledno podjetje, ki izboljšuje kakovost življenja z obvladovanjem naprednih tehnologij v uporabniških rešitvah za kupca s ciljem ustvariti vrednost za vse zainteresirane udeležence.

Graf 10: Izobrazbena struktura zaposlenih v Danfoss compressors

Vir: Spletna stran Danfoss compressors, izdelala Anita Kajtezovič

Po podatkih Statističnega popisa prebivalstva 2002 je v občini v nekmetijskem sektorju zaposlenega 53.3% delovno aktivnega prebivalstva, kar kaže na izredno močno razvit industrijski sektor, ki pa je predvsem izvozno usmerjen. Gospodarstvo regije je preveč odvisno od večjih podjetij (Danfoss compressors) in je zato premalo fleksibilno. Premalo se vlaga tudi v raziskave in razvoj, saj so podjetja vse preveč usmerjena v sledilno strategijo in v svetu niso vodilna na svojem področju.

4.2.2.2 Poslovna cona TRIS-Kanižarica

S sprejetjem zakona o zapiranju Rudnika Kanižarica leta 1995 je postalo jasno, da je z rudarjenjem na tem območju konec, pa čeprav so bile ravno tedaj odprte zaloge na čelih najboljše kakovosti. Prav zato so bili mnogi mnjenja, da bi bilo potrebno z izkopavanjem še nadaljevati, vendar pa to ni bilo možno, saj je bila lastna cena izkopane tone premoga šestkrat višja od cene premoga na prostem trgu. Prav tako se je zaprl praktično kompletni komercialni trg, v energetske bilanci Republike Slovenije pa tudi ni bilo več prostora za premog iz Kanižarice. Osnovne pripombe Rudnika Kanižarica in Občine Črnomelj na takšen program zapiranja so bile, da ni razvojno naravnan in da ne nadomešča izgubljenih delovnih mest. Da bi v zvezi s tem programom dopolnili, je bil pri takratnem ministru za gospodarske dejavnosti dr. Maksu Tajnikarju v septembru 1995 sestanek, na katerem so bili prisotni še župani vseh treh občin, v katerih so rudnike zapirali in bodoči direktorji rudnikov. Pomembni sklepi tega sestanka so bili, da se v programu pod drugo točko izdela infrastruktura za bodoče uporabnike na področju kanižarskega rudnika in v okvirju tretje točke intenzivno dela na novih programih, kot na eni aktivnih oblik prezaposlovanja rudarjev. Tako so bili v bistvu načrtani temelji bodoče industrijske cone na ureditvenem prostoru Rudnika Kanižarice. Vir: http://www2.arnes.si/~ssnmcrnom5/bela/jureg/rudnik_po_rudniku.htm

Pri zapiranju treh slovenskih rudnikov rjavega premoga so bili najbolj uspešni v Kanižarici. Na 37 hektarih rudniških površin naj bi bilo v nekaj letih zaposlenih več ljudi, kot jih je bilo v rudniku v najboljših časih. Nastala je Poslovna cona TRIS-Kanižarica, ki je namenjena novim domačim in tujim vlagateljem. Predstavlja nadgradnjo obstoječe industrijske cone na območju rudnika Kanižarica v zapiranju, v kateri delujejo številna uspešna podjetja. Območje se nahaja jugozahodno od naselja Črnomelj, ob regionalni cesti Kanižarica – Vinica. Razdeljeno je na

širše in ožje območje. Ožje območje rudnika je vizualno razdeljeno še na zgornji in spodnji plato, ki se nahaja ob regionalni cesti. Namenjeno je za proizvodno-poslovno in storitveno cono. V osrednjem delu tega območja je upravna stavba rudnika in razstavni prostor nekdanjih rudniških objektov (vhodna jama, stolp...) z muzejem. Ostale površine so pozidane s proizvodnimi objekti. Širše območje cone je v fazi saniranja posledic rudarjenja, ki bo v bližnji prihodnosti namenjeno za širitev poslovne cone.

Na območju Poslovne cone TRIS-Kanižarica je po predvidenem zazidalnem načrtu na voljo večje število zemljišč v velikosti od 2.000 m² do 10.000 m², katerih lega omogoča združevanje posameznih enot glede na potrebe investitorja. Skupna velikost cone je 106 ha. Od tega je na ožjem območju že pozidanih 25 ha površin, za gradnjo pa je razpoložljivih še 45 ha zemljišča. Trenutno deluje na področju poslovne cone TRIS 25 podjetij, ki zaposlujejo 220 ljudi. Vsi novozgrajeni objekti so večjih tlorisnih in vertikalnih gabaritov, namenjeni poslovnim in proizvodnim dejavnostim. Okolica objektov je urejena. Ob vходу v cono je urejeno parkirišče za tovornjake. Ostala parkirna mesta so zagotovljena na vsaki parceli posebej. Interne oskrbne in povezovalne ceste so asfaltirane. Območje je infrastrukturno opremljeno. Na območju je zgrajeno vodovodno, ločeno kanalizacijsko, električno, telekomunikacijsko in plinsko omrežje ter javna razsvetljava. Komunalno-energetski in telekomunikacijski vodi so speljani ob prometnicah. Organiziran je reden odvoz odpadkov. Utrjena tla na območju industrijske cone niso izpostavljena poplavam in omogočajo hitro ter varno gradnjo.

V bližini je železniška proga Novo mesto – Črnomelj – Karlovec (Hrvaška). V okviru avtocestnega programa RS je predvidena izgradnja tretje razvojne osi, ki bo povezovala regionalna središča v Avstriji, Sloveniji in Hrvaški in bo omogočila navezavo cestnega prometa na glavne evropske prometne smeri.

Iz povedanega je mogoče zaključiti, da gospodarstvo v občini sloni na podjetju Danfoss, kar dela občino odvisno od tega podjetja. Pomembna sprememba oz. korak naprej je bil storjen z ustanovitvijo Poslovne cone Tris, saj se spodbuja malo podjetništvo z namenom bolj enakomerne gospodarske aktivnosti, kar lahko prinese pozitivne družbeno-ekonomske rezultate.

4.2.3 Turizem in turistična ponudba

Zaradi naravnih lepot in zanimivosti (topla in še vedno dokaj čista Kolpa, vinogradi, kmečki turizem, lov in ribolov), ljudskih običajev in gostoljubnosti se v prihodnje pričakuje razširitev turistične ponudbe in okrepljena vloga turizma v gospodarstvu.

»Pojem turistična ponudba zajema tri poglobitve sestavine in sicer: turistični potencial, turistično opremljenost ter prebivalstvo turističnih območij.« (Jeršič, 1985, str. 31)

Razvoj turizma v Beli krajini temelji na naravnih znamenitostih, belokranjski kulinariki, vrhunskih vinih in ponudbi ob vinski cesti, domači obrti, rekreativnih dejavnosti in kulturnih znamenitostih.

4.2.3.1 Turistični potencial

»Pod pojmom turistični potencial razumemo vse tiste sestavine, ki sicer nimajo neposredne zveze s turizmom, zaradi svoje izvorne privlačne moči na turiste pa lahko postanejo turistični objekti; delimo jih na naravne, družbene in kulturne prvine ter na splošno infrastrukturo.« (Jeršič, 1985, str. 31)

4.2.3.1.1 Naravne prvine

Med naravne prvine prištevamo geološko sestavo, topografijo, klimo, vode, živalski in rastlinski svet.« (Jeršič, 1985, str. 32) Naravnogeografske značilnosti črnomaljske občine sem predstavila že v poglavju o naravnogeografskih značilnostih, v tem poglavju se bom zato bolj omejila na družbene in kulturne prvine in na splošno turistično infrastrukturo.

Izviri, reke:

- Reka Kolpa je reka z laskavim naslovom »najdaljša slovenska riviera«. Je najjužnejša slovenska reka, ki sodi med najbolj čiste in najbolj neokrnjene reke na Slovenskem. najtoplejše slovenske reke. V poletnem času doseže temperature do 30°C in je primerna za kopanje. Je izjemno bogata z ribami in najlepša doživetja ponuja skupinam, oziroma družinskemu in rekreativnemu preživljanju prostega časa. Njen turistični potencial se izkorišča v kopalni sezoni, ki je ob najugodnejših klimatskih razmerah dolga dva meseca.
- Izvir reke Lahinje. Prvih 7 kilometrov od izvira reke Lahinje je varovanih in razglašeni kot območje Krajinskega parka Lahinja. Nahaja se jugovzhodno od Dragatuša, predvsem na območju vasi Veliki Nerajec in Pusti Gradac. Park obsega območja povirja in zgornjega toka reke Lahinje. Osrednja naravna znamenitost je reka Lahinja, ob kateri najdemo 6 posebej zavarovanih naravnih spomenikov, 2 naravna rezervata in 5 kulturnih spomenikov. Na razmeroma majhni površini zavarovanega območja (200ha) je več izvirov in različnih kraških pojavov, značilnih za plitvi kras.
- Izvir Jelševnik in črni močeril iz Bele krajine. Črna človeška ribica ali črni močeril je podvrsta človeške ribice. Odkrit je bil približno 300 let za belo podvrsto, leta 1986, v bližnjem izviru Dobličica, nekoliko kasneje pa še v izviru Jelševnik. Izvir Jelševnik je edino mesto, kjer lahko črnega močerila proučujemo v naravnem okolju.
- Steljniki. V Beli krajini srečamo več območij, poraslih z brezovim gozdom in podrastjo orlove praproti. Najlepši stelniki se nahajajo pri naselju Marindol, južno od Adlešičev.
- Hrast pri Vinici-nahajališče boksita. Ob naselju Hrast pri Vinici si je možno ogledati eno največjih in na površju najlepše vidnih nahajališč boksita v Sloveniji. Boksit je nastajal milijone let in je zato pomembna geološka naravna dediščina. Ležišča boksita so pri vaški mlaki Krivača in nedaleč stran v cestnem useku.

Kraške jame:

- Jamarsko je privlačna vodoravna kraška jama Zjot z manjšim podzemnim jezerom in zasigano dvorano. Nedaleč stran je udorna vrtača Glušenka, ki prihaja v stik s podzemno vodo.

Flora in favna: Posebnost krajinskega parka Lahinja so Lugi in manjše močvirje Mlaka, kjer prebiva tudi želva močvirska sklednica (Krajinski park Lahinja, 2004).

4.2.3.1.2 Družbene in kulturne prvine

»Med družbene in kulturne prvine, ki imajo v posameznih območjih lahko tudi turistični pomen, uvrščamo zlasti jezik, mentaliteto, gostoljubnost, navade in šege, folkloro, tradicijo in različne kulturne in gospodarske objekte, ustanove in prireditve.« (Jeršič, 1985, str.32)

Sakralno dediščino predstavljajo v črnomaljski občini številne cerkve med katerimi je najbolj zanimiva: Žeželj nad Vinico, kjer stoji znana Marijina romarska cerkev, do katere vodi iz vasi Golek 14 kapel križevega pota. Prostorna cerkev z veliko lopo je bila na mestu starejše prednice pozidana v 2. polovici 17. stoletja. Danes je cerkev tudi kontrolna točka pohodniške Župančičeve poti.

Pomembnejše kulturnozgodovinske znamenitosti:

- Staro mestno jedro Črnomelj, znano že iz antičnih časov, se je razvilo na okljuku rek Lahinje in Dobličice. Osrednji trg oblikujejo srednjeveški grad, komenda nemškega viteškega reda ter poslopje nekdanje hranilnice in posojilnice. Ob glavni ulici stoji župnijska cerkev sv. Petra, nedaleč stran pa gotška cerkev sv. Duha in pastoralni center. Številne hiše imajo vzdane spominske plošče, ki pričajo o pomenu mesta med 2. svetovno vojno, saj je bila Bela krajina zibelka partizanstva. Za obiskovalce je zanimiva tudi Maleričeva hiša-hiša belokranjskih rokodelcev, v kateri se je pripravljajo različne razstave, izobraževalne delavnice, stalno pa so na prodaj izdelki domače obrti. V sklopu jedra domuje črnomaljska klet oz. ljubiteljem vina odprt degustacijski prostor Vinarskega informacijskega centra Bela krajina.
- Mitrej nad Rožancem spada med najbolj privlačne arheološke spomenike v Sloveniji. Nahaja se ob regionalni cesti Semič-Črnomelj, v vasi Rožanec. Relief je verjetno nastal ob koncu 2. stoletja. V skalo vklesana podoba Mitre je ohranjena v svojem naravnem okolju v dolinici kostanjevega gozdiča Judovje, blizu podružne cerkve sv. Jurija. Odlitek reliefa, narejen v sredini 20. stoletja, je na ogled v Belokranjskem muzeju.
- Vinica-rojstni kraj pesnika Otona Župančiča. Vinica je gručasto naselje na visoki terasi nad reko Kolpo, neposredno ob slovensko-hrvaški meji. Sredi trga stoji rojstna hiša rojstna hiša pesnika Otona Župančiča, ki je obnovljena, saj je prvotna hiša pogorela v požaru leta 1888. V pritličju je urejena pesnikova spominska zbirka, v nadstropju pa zbirka viniškega rojaka Otona Berkopca.
- Šokčev dvor v Žuničih predstavlja za obkolpski del Bele krajine značilen kmečki dom in je eden izmed zavarovanih kulturnih spomenikov v Krajinskem parku Kolpa. Domačija se nahaja ob vhodu v vas ob cesti Vinica-Adlešiči, od Črnomlja je oddaljena 20 km. Gre za tip zaprte domačije, ki jo sestavljajo hiša, lopa in skedenj. Hišo povezuje zid, v katerem so vhodna vrata na dvorišče, s čimer je dvorišče zaprto z vseh strani. Hiša je restavrirana. V njej je urejena kmečka sobica, kjer si obiskovalci lahko ogledajo starinsko pohištvo, otroško zibelko, stara kmečka oblačila, domače platno itd. Drugi prostor je urejen v jedilnico s staro krušno pečjo, ki posebej vabi zaključene družbe in obiskovalce.
- Adlešiči in še nekatere vasi v okolici so znane po tradicionalni domači obrti. Tu še vedno izdelujejo domače laneno platno, belokranjske vezenine in belokranjske

pisanice. Posamezniki se lahko preizkusijo v izdelovanju pisanic in vezenin ter ročnih spretnostih.

- Pobrežje. Gre za mogočno utrdbo na strmi pečini nad Kolpo, ki jo je leta 1557 postavil žumberaški kapetan Lenkovič in se z njo uspešno branil pred Turki. Med 2. svetovno vojno je bila utrdba požgana. Vreden ogleda je kamniti poznogotski portal.
- Mlin v Bregu. Edini še delujoči mlin na Kolpi.

Za turistično ponudbo je zanimiva mestna muzejska zbirka Črnomelj, ki ima svoj prostor v črnomaljskem gradu. Prikazuje življenje Črnomaljcev in podobo Črnomlja od antičnih časov do danes. V zbirki je razstavljena tudi kuhinja naših babic in dedkov iz 50-ih let 20-ega stoletja. Ogled ponuja zbirka del Božidarja Jakca, ki je nastala v obdobju narodno-osvobodilnega boja v glavnem na osvobojenem ozemlju Bele krajine.

Pomembnejše prireditve v Črnomlju so športnega, kulturnega ali zabavnega značaja. Večja kulturna tradicionalna prireditev je Jurjevanje, ki se odvija v juniju. Na nje se predstavijo domače in tuje folklorne skupine z obveznim obredom zelenega Jurija. Ostale večje prireditve kulturno zabavnega značaja so: Martinovanje, ki ga organizira Društvo vinogradnikov Črnomelj in RIC Bela krajina, Regijska revija tamburaških skupin in orkestrov, petkovi in sobotni kulturni večeri za mlade, Etnofolk (Etno-rock koncerti), Župančičeva frulica (srečanje mladih pesnikov in recitatorjev), Mednarodno srečanje tamburašev (KUD Dobreč), Poletje v Črnomlju (koncerti in predstave), gasilske veselice.

Večje športne prireditve so: Tekmovanje v prostih preletih z jadralnim letalom, Pohod po najjužnejši slovenski pešpoti, Državno prvenstvo Slovenije v raftingu za mlade, Jurjev tek, Igre na Kolpi, Eko spust po Kolpi, Vzpon s kolesi na Mirno goro, Polharija, itd.

O Jurjevanju

Belokranjska kulturna zakladnica hrani obilo ljudskih pesmi, plesov, običajev in obredov. Del tega prikažejo belokranjske folklorne skupine vsako leto na folklorni prireditvi Jurjevanje.

Belokranjska obredja spadajo med najstarejše slovenske ljudske običaje. Izvirajo še iz poganstva, čeprav so se skozi stoletja po svoje preoblikovala in prilagajala razmeram, da so preživela. To nam priča o njihovi trdoživosti. Človek je bil nekoč trdneje povezan z naravo in od nje močneje odvisen.

Večina belokranjskega ljudskega izročila je vezanega na pomlad, zlasti na kresno dobo, ki se je pričela na Jurjevo (24. aprila) in končala na Ivanje (24. junija). Zato se v tem času odvija tudi prireditev, ki so jo v Črnomlju na kratko poimenovali JURJEVANJE.

Obred zelenega Jurija pomeni čaščenje božanstva rasti in rodovitnosti. V sprevodu nastopajo: piskači kot obramba pred sovražnimi silami, okrašeno drevo predstavlja drevesno božanstvo, Zeleni Jurij (fant, odet v brezovo zelenje) pa je njegova učlovečena podoba. Dekleta pojejo pobožno priprošnjo. Osmukanje drevesa je obredna smrt božanstva, obred na mostu, ko Zelenega Jurija vržejo v vodo, pa predstavlja smrt starega in rojstvo novega božanstva oziroma prošnjo za rodovitnim dežjem.

Ta obred je bil najdlje ohranjen v Črnomlju. Sprevod se je začel na Gričku, osmukanje drevesa in plesi so potekali na trgu, Jurija pa so vrgli v bližnjo Lahinjo.

Jurjevo je kasneje postalo pomemben pastirski praznik. Verovali so, da je Jurij "volčji pastir", saj naj bi ukazovali volkom, kje naj lovijo. Da bi obvarovali svojo čredo, so se pastirji hoteli prikupiti Juriju z darovi.

Ostanek jurjevskih obredov so otroške pastirske igre, kjer pastirji prosijo za darove ("Došel je, došel Zeleni Jurij...") in postavljanje mlajev.

Dandanes tudi v Beli krajini ti stari ljudski običaji niso več živi v pravem pomenu besede. Obred Zelenega Jurija se izvaja le na prireditvi JURJEVANJE, pastirsko Jurjevanje pa vsako leto na Jurjevo (24. april) izvajajo učenci osnovne šole Vinice, ki obišče tudi sosednje vasi. Ob 1. maju v nekaterih vaseh še postavijo mlaje. Na kresni večer kresujejo le še Adlešičani. Tu je še ohranjena navada, da pri tisti hiši, ki z veseljem pričakuje kresnice, položijo pred hišo v krog ivanjske rože. Tudi sicer so kresnice pri vsaki hiši lepo sprejete.

Za ohranitev belokranjske folklorne dediščine skrbijo danes folklorne skupine iz Adlešičev, Bojancev, Črnomlja, Metlike, Preloke, Predgrada, Semiča, Starega trga in Vinice. Po večini imajo v svojem sestavu tudi tamburaše. Folklorne skupine delujejo tudi na osnovnih šolah v Črnomlju, Metliki Semiču in Vinici.

Julija 2006 je bil v Dragatušu prvič organiziran mednarodni tamburaški festival, katerega se je udeležilo večje število evropskih tamburaških skupin.

4.2.3.2 Turistična cona po Kolpi in Gorjancih

Slovenija in Hrvaška imata bogato skupno zgodovino pod različnimi vladarji in v različnih družbenih redih. Od konca prejšnjega stoletja sta samostojni, sosednji državi. Del državne meje poteka po reki Kolpi ali Kupi (204km), kot ji pravijo na Hrvaškem, ter po Gorjancih in po Žumberku. Kljub naravni in državni meji na Kolpi so ljudje ob njej vedno živeli povezano. Zato ni bilo slučajno, da je oblikovanje turistične cone »Po Kolpi in Gorjancih« ali »Po Kupi i Žumberku« nadaljevanje sobivanja ljudi na tem delu slovensko-hrvaške meje. To je poskus ponovnega in še močnejšega, skupnega soustvarjanja, ustvarjanja možnosti za nova delovna mesta, razvoj dopolnilnih dejavnosti in prizadevanja za boljše življenje. (Turistična cona po Kolpi in Gorjancih, 2004)

V Turistični coni »Po Kolpi in Gorjancih« sodeluje 21 občin, od tega 10 slovenskih in 11 občin na hrvaški strani. Cona je razdeljena na 5 enot:

- V skrivnostni deželi (Občina Bloke, Loški Potok, Loška Dolina)
- V deželi metuljev in Petra Klepca
- V deželi brez in steljnikov
- V deželi vinske trte
- V deželi škratov

Občina Črnomelj je uvrščena v Deželo brez in steljnikov skupaj z občinami Kočevje, Bosiljevo, Netretić, Ribnik, Žakanje, Brod Moravice in mestom Ozalj in Vrbovsko.

Celostno turistično ponudbo v turistični coni predstavljajo osnovne turistične aktivnosti (čolnarjenje, pohodništvo in kolesarjenje), obogatene z različnimi dodatnimi aktivnostmi (lov, ribolov, športne igre, rolkanje,...), povezane z bogate naravne in kulturne dediščine,

znamenitosti in zanimivosti ter gostinsko in drugo turistično ponudbo. Območje turistične cone ponekod prehaja v notranjost občin, ki ležijo ob meji. Glede na to, je ponudba znotraj turistične cone razdeljena na osnovno ponudbo in ponudbo na širšem delu turistične cone. Osnovna ponudba je neposredno povezana s turističnimi aktivnostmi ob meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško. Med ponudbo na širšem območju turistične cone spadajo objekti in območja kulturne in naravne dediščine ter gostinska ponudba, ki je na območju turistične cone, vendar ni neposredno ob meji. (Turistična cona po Kolpi in Gorjancih, 2004)

Vzpostavitev turistične cone po SOPS-u omogoča lažje prehajanje meddržavne meje turistom tudi na označenih prehodnih mestih izven uradnih mejnih prehodov. Na teh mestih je prehajanje meje možno s turistično dovolilnico in dokumentom za prehajanje državne meje na podlagi katerega je bila turistična dovolilnica izdana. Na območju občine Črnomelj so taki prehodi trije, in sicer prehodno mesto Sodevci-Blaževci, Vinica-Pribanjci in Žuniči-Prilišče. (Po Kolpi in Gorjancih, 2004)

4.2.3.3 Turistična opremljenost

»Ta pojem zajema vse tiste objekte (in storitve) za zadovoljevanje turističnih potreb, ki so nastali in ki obratujejo ter se vzdržujejo zaradi turizma. Ločimo objekte turistične infrastrukture in superstrukture.« (Jeršič, 1985, str. 32)

4.2.3.3.1 Turistična infrastruktura

Pod infrastrukturo v ožjem smislu za poletni turizem uvrščamo razne rekreacijske objekte in naprave, ki se običajno nahajajo izven naselij. Na območju občine je na voljo veliko sprehajalnih, pohodniških ter kolesarskih poti, kjer se lahko turisti поближе seznanijo z naravnimi znamenitostmi, s kulturno in etnološko dediščino. V načrtu je ureditev več kolesarskih poti, dopolnitve sedanjih poti ter ureditev učnih poti (rastlinstvo, živalstvo, geologija, etnologija). V trenutku pisanja so aktivne predvsem:

- Grajska gozdna učna pešpot v Dragatušu (Obrh)
- Učna pot od Vinice do Žežlja (spoznavanje drevesnih vrst namenjeno prvenstveno osnovnošolskim dejavnostim)
- Sejemska pešpot od Vinice do Žuničev je urejena in označena pešpot na območju Krajinskega parka Kolpa
- Najjužnejša slovenska pešpot je urejena in označena in poteka na območju Krajinskega parka Kolpa. Pot se začne nad vasjo Dolnji Radenci ali v Srednjih Radencih in se zaključi v najjužnejši slovenski vasi Damelj.
- Župančičeva pešpot od Dragatuša do Vinice

Za koriščenje Kolpe za izvajanje vodnih športov (spust z raftingom, kanujem ali kajakom) je bilo potrebno urediti dostop do vode oz. vstopno izstopna mesta na reki Kolpi. Ta je primerna za čolnarjenje po celotnem toku, pot pa lahko začnemo na kateremkoli pristajalno-izplovnem mestu na reki. Pristajalno izplovna mesta na slovenskem obrežju v črnomaljski občini so: Dol, Prelesje, Srednji Radenci, Damelj, Vinica, Adlešiči, Pobrežje in Griblje. Ostala mesta pa se nahajajo vzdolž slovenske meje: Hrvatsko, Stari Malni, Ložec, Grintovec pri Osilnici, Bosiljeva loka, Mirtoviči, Rački potok (Srobotnik), Kuželj, Petrina pod mostom, Pirče, Fara, Slavski Laz, Brsnik, Žaga, Lobič, Žlebe, Bilpa, Vrt-Goršeti, Laze.

Čolnarska pot se deli na več etap, ki jih določi turist sam, glede na fizično pripravljenost in namen obiska.

Kolpa je tudi pomembno ribolovno območje, ki s čistostjo vode in neokrnjeno naravo privlači številne obiskovalce. V prodaji so enodnevne in letne ribolovne dovolilnice. Porasta v prodaji dovolilnic v zadnjih letih na Ribiški družini Črnomelj niso opazili.

V Črnomlju so na voljo 3 teniška igrišča. Ni pa nobenega, ki bi bil neposredno namenjen za goste nastanitvenih objektov.

Menim, da bi bile potrebne investicije v izgradnjo programske infrastrukture, saj je potrebna razširitev in popestritev dosedanje ponudbe, ki je vezana predvsem na reko Kolpo, kar dela črnomaljski turizem preveč odvisen od poletnih klimatskih razmer. Možnosti so v ureditvi konjeniških poti in ponudbi jahanja konjev, ureditev lokostrelskega poligona, manjšega golf igrišča ipd. To so le nekatere od možnih ponudb, ki bi lahko bile aktualne izven poletne sezone.

Kulturna dediščina in zgodovinske zanimivosti, obrti pa tudi neokrnjena narava bodo zanimivi, potrebno pa jih bo predstaviti na pravi način. Ogromno potenciala je tudi v razvoju lovskega in ribiškega turizma. Morebitne spremembe v zakonodaji glede iger na srečo bi tudi utegnile oživeti omenjeni del igralniškega turizma. Omeniti velja tudi prizadevanja za razvoj te zvrsti turizma, predvsem v Metliki in Črnomlju, kjer se intenzivno iščejo razvojni potenciali (topla voda) za razvoj zdraviliškega turizma.

4.2.3.3.2 Turistična superstruktura

Večina ležišč je skoncentrirana v mestu Črnomelj, v Adlešičih in Starem trgu; od tega prevladujejo ležišča v kočah oz. domovih, turističnih kmetijah in kampih. Iz tega je razvidno, da je struktura ležišč sezonsko naravnana. Manjše število ležišč je tudi na območju Vinice in Dragatuša; gre predvsem za turistične kmetije, sobe in kampe.

Preglednica 27: Vrste nastanitvenih objektov in število ležišč v občini Črnomelj leta 2006

Nastanitveni objekt	Število objektov	Število ležišč	Lokacija
Hotel	1	66	Črnomelj
Gostišče	3	31	Dragatuš, Črnomelj, Bistrica
Turistična kmetija	6	62	Adlešiči, Jankoviči, Damelj, Sodevci, Prelesje, Dragatuš
Sobe/apartmaji	2	14	Prelesje, Hrast pri Vinici
Avtokampi	3	188	Vinica(2), Adlešiči
Planinske koče in domovi	4	219	Marindol, Prelesje, Črnomelj, Radenci,
Skupaj	19	580	

Vir: RIC Bela krajina, 2006

Osnovne turistične nastanitvene kapacitete tvorijo hoteli, moteli, gostišča, penzioni, turistične kmetije, sobe, počitniška stanovanja in apartmaji. V njih je 173 ležišč oz. 29.8 % vseh ležišč v občini. Od tega motelov in penzionov sploh ni.

- Hotel Bojana, Do leta 2006 je bil pod občinsko upravo, z letom 2006 pa pride v privatno lastništvo.
- Turističnih kmetij je v črnomaljski občini šest. Nahajajo se v Adlešičih(2), Starem trgu(3), Dragatušu(1).
- Gostišča s prenočišči so v občini 3. Nahajajo se v Črnomlju in Dragatušu. Predstavljajo le 5.3 % vseh prenočitvenih kapacitet.
- Sobe, počitniška stanovanja/hiše se oddajajo v Vinici in Črnomlju. Skupaj so trije ponudniki. Izstopa počitniška hiša Weiss, ki leži ob vinsko turistični cesti. Je luksuzno opremljena, s kuhinjo, dvema kopalnicama, jedilnico, savno. Turisti se lahko ukvarjajo s številnimi aktivnostmi (pohodništvo, smučanje, lov, ribolov, kolesarjenje, itd.)

Turistična ležišča sezonskega značaja predstavljajo kampi in planinske koče, skupaj 407 ležišč oz. 70.2% vseh ležišč. V celotni občini so trije kampi. Vsi se nahajajo ob neposredni bližini Kolpe. Kampi so kategorizirani z **.

Kategorizacija nastanitvenih objektov je v občini zelo nizka. V pozitivnem smislu izstopa hotel Bojana, turistična kmetija Rztresen in počitniška hiša Weiss. V prihodnje je nujno potrebno zagotoviti večje število kakovostnih nastanitvenih objektov, saj je to pogoj za pridobitev kvalitetnejših segmentov gostov. Neustrezna je tudi prostorska razporeditev nastanitvenih objektov, saj je večina ležišč skoncentrirana v Črnomlju in okolici, ob reki Kolpi, kjer pa so predvsem sezonskega značaja.

Med objekte za prehrano v Črnomlju prištevamo picerije, gostilne, gostišča ter restavracije. Največ jih je v Črnomlju (6), en v Adlešičih, en v Dragatušu in Starem Trgu ter dva v Kanižarici.

Preglednica 28: Gostinski objekti po naseljih

Gostinski objekt	Kraj	Št. objektov
Hotel	Črnomelj	1
Gostilna	Črnomelj, Bistrica, Adlešiči, Stari trg, Kanižarica(2)	6
Gostišče z nastanitvijo	Črnomelj, Dragatuš	2
Restavracija	Črnomelj	1
Picerija	Črnomelj	2

Vir: RIC Bela krajina, 2006

Menim, da je gostinska ponudba številčno premajhna in premalo specializirana. Število objektov za prehrano je tudi neenakomerno razporejeno, saj jih je večina skoncentrirana v mestu Črnomelj.

Občina polaga vse svoje upe v razvoj turizma, kot glavne usmeritvene gospodarske panoge. Trenutno za to nima ne primernih nastanitvenih objektov (številčno premalo in prenizka kategorizacija) in ne zadostnega števila objektov za prehrano. V zadnjih dveh letih se je udeležba folklornih skupin na Jurjevanju precej povečala in se pojavlja problem, kam z gostujočimi in tudi z obiskovalci prireditve. Do zdaj so jih nameščali v domove in centre za šolske in obšolske dejavnosti, a če bi hoteli prireditev razširiti na mednarodni ravni in jo kot tako tržiti se pojavi problem, kam bi vse obiskovalce nastanili.

4.2.3.4 Število gostov in nočitev ter njihova sezonska razporeditev

Preglednica 29: Prikaz števila in strukture turistov ter nočitev za občino Črnomelj

	2002	2003	2004	2005*
Št. domačih gostov	3705	6753	5937	3095
Št. tujih gostov	962	1188	1421	1353
Št. gostov skupaj	4667	7941	7358	4448
Št. prenočitev	14092	22257	23106	12553

Vir: RIC Bela krajina, 2006

*Nepopolni podatki. Mesečna poročila o številu prenočitev in obračunani turistični taksi TIC dobi od Občine Črnomelj. V letu 2005 niso dobili podatkov za naslednje objekte: Uniorjev dom, Tine&Co. D.o.o. Radenci, Kuzma Metod in Kamp Katra.

Iz preglednice 29 je razvidno, da so se nočitve turistov v letu 2005 drastično zmanjšale, število tujih gostov je za 4.7% manjše kot v letu 2004, nočitve domačih gostov pa so manjše za kar 45.7%. Vendar pa je potrebno opozoriti, da zaradi nedoslednosti izpolnjevanja obrazcev turistične takse, TIC ne razpolaga s točnimi podatki. Samo število domačih gostov se je v primerjavi z letom 2004 zmanjšalo za 25.1%, tujih pa za 27.7%. Vse to kaže na slabo animacijo turistov in premalo pestro turistično ponudbo. Število gostov je v letu 2005 manjše zaradi slabega vremena v poletnih mesecih in s tem slabe kopalne sezone, kar kaže na izredno odvisnost belokranjskega turizma od poletnih mesecev in reke Kolpe. V primeru pestrejšje ponudbe oz. vlaganj v programsko ponudbo se število gostov (nočitev) tudi v slabem vremenu ne bi tako zmanjšalo. V občini Črnomelj je veliko število različnih oblik aktivnega udejstvovanja, ki pa so vezane predvsem na naravo danosti okolja, posledica česar je izrazita sezonskost. Prav zaradi tega je nujno potrebna izgradnja ustrezne programske infrastrukture za aktivnosti, ki niso odvisne oz. vezane zgolj na naravo in bodo zato znižale sezonskost.

Kot začetek resničnega povečanja števila gostov, ki tudi dolgoročno ne bodo obremenjevali lokalnega okolja pa na RIC-u smatrajo razvoj termalnega turizma v sinergiji z dopolnilnimi obstoječimi dejavnostmi. Terme naj bi se gradile v neposredni bližini Krajinskega parka Lahinja, a so točna lokacija, čas gradnje in ostale podrobnosti o gradnji term zaradi želja investitorjev zaenkrat tajnega značaja. Kratkoročni cilje zagotoviti cca. 6% rast števila obiskov, oz. 4% povečano porabo gosta v času bivanja v Beli krajini.

4.2.3.4.1 Tuji gosti

Po podatkih TIC-a Črnomelj so bili najpogostejši tuji turisti v občini Črnomelj v letu 2005 iz držav Italije (32.9%), Nemčije (20.4%), BIH (9.3%), Avstrije (8.1%) in Hrvaške (6.8%). Z leti se povečuje število tujih turistov, predvsem iz Velike Britanije, Nizozemske in Danske, saj je Slovenija z vstopom v EU postala zanimiva za spoznavanje pa tudi nizkocenovnim letalskim družbam, ki so Slovenijo približale drugim evropskim prestolnicam.

4.2.3.5 Zasedenost turističnih kapacitet in povprečna doba bivanja gostov

Za območje Črnomlja, ki si veliko obeta od razvoja turizma, je sedanje povprečno število dni bivanja zelo nizko, in sicer znaša 2 dni in je po podatkih RIC-a iz leta v leto manjše. To lahko razložim z dvema dejstvoma, in sicer, da si danes ljudje privoščijo v enem letu več različnih potovanj, ki pa zaradi tega trajajo manj časa ter s tem, da je infrastruktura že zelo zastarela in nekonkurenčna ter zato za turiste nezanimiva. Velik problem predstavlja izrazita sezonskost nočitev, ki je zelo izrazita in je posledica vezanosti turistične ponudbe zgolj na naravo.

Menim, da bi strategija razvoja turizma morala dati poudarek na daljšanju dobe bivanja turistov, kar bi lahko dosegli z že omenjeno izgradnjo ustrezne programske infrastrukture in s tem razširitvijo dosedanje ponudbe s čimer bi se sezonskost zmanjšala.

Ker pa območje Bele krajine ni tradicionalno turistično območje, je zaslediti tudi pomanjkanje interesa udejstvovanja in podpore turističnemu razvoju, kar lahko, v kolikor se prebivalcev s primerno in realno predstavitvijo in pomenom načrtov ne pritegne k razvoju, ogrozi oz. ovira uspeh načrtovanih razvojnih aktivnosti. Velik problem vidim tudi v tem, da lahko postanejo vplivi na okolje zaradi prekomernega razvoja in množičnega turizma preveliki, zaenkrat idilično naravno okolje (ki je hkrati glavni adut turistične ponudbe) pa s tem izgubi vso vrednost. Gre za kraško površje, ki je zelo ranljivo na posege v okolje in to je potrebno imeti v mislih.

4.2.3.6 Prekomejno sodelovanje na področju turizma v okviru komunitarnih programov

V okviru razširjene Evropske skupnosti se tudi v Sloveniji odpira paleta različnih finančnih programov, ki so za različna področja dosegljiva za javni in zasebni sektor. Za občino so trenutno najbolj zanimivi projekti v okviru Programa pobude skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Hrvaška (prej PHARE), ki nudi številne možnosti čezmejnega sodelovanja in povezovanja. Skupni cilj Programa pobude Skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Hrvaška je odpravljanje obstoječih socialno-kulturnih ovir in obrobne položaja obmejnih regij ter spodbujanje trajnostnega razvoja in integracije čezmejne regije z namenom, da se zagotovi trajna rast območja.

V nadaljevanju bom predstavila projekt, s katerim je RIC Bela krajina uspešno sodeloval na razpisu INTERREG IIIA Slovenija-Hrvaška. Bela krajina in njeni čezmejni sosedji imajo velik potencial prav na področju sodelovanja, saj so doslej vlagali predvsem individualne napore v promocijo in razvoj turističnih produktov. Z razvojem sodelovanja se odpirajo številne možnosti za izboljšanje kvalitete življenja predvsem z razvojem novih sodobnih turističnih produktov (gorsko kolesarstvo, avtodomni turizem) ter skupno in medsebojno promocijo na širšem EU območju (izdaja enotnih vodnikov/zemljevidov, izmenjava gostov, skupne promocijske akcije). Poleg tega, da se krepí čezmejno sodelovanje, je pomemben tudi doprinos k razvoju človeških virov (nove zaposlitvene možnosti) ter trajnostni razvoj območja (gre namreč predvsem za izboljšanje kvalitete obstoječe infrastrukture z minimalnimi vplivi na okolje).

V letu 2006 je RIC Bela krajina v okviru programa INTERREG IIIA predstavil projekt »Razvoj čezmejnih turističnih poti v Pokolpju« z akronimom Valis Colapis. Namen projekta je povezati turistično ponudbo na območju občine Črnomelj in Semič na slovenski strani in partnerskih občin na hrvaški strani (Ozalj, Žakanje, Ribnik, Netretić, Bosiljevo in Generalskega Stola), razviti nove čezmejne turistične produkte s poudarkom na naravnih vrednotah in okoljski dediščini ter hkrati podaljšati nizko in okrepiti glavno turistično sezono. Gre za splet tematskih poti, promocijske aktivnosti (promocijsko gradivo, prireditve, internetna postavitev čezmejnega sodelovanja, itd.) in izobraževanje lokalnega prebivalstva, ponudnikov ter vodnikov. Izdelana je zasnova za 10 kolesarskih poti na slovenski strani in 14 kolesarskih poti na hrvaški strani, 18 pohodnih poti na hrvaški strani, celotna zasnova za 2 tematski pohodniški poti (čebelarstva in energetska) in 11 pohodniških poti na slovenski strani in 3 vinske poti na hrvaški strani. Turistične poti bodo glede na izdelane smernice analize stanja speljane tudi ob pomembnejši kulturno zgodovinski dediščini v sklopu pestrejšje

ponudbe za obiskovalce, pohodnike in kolesarje. Obiskovalci so iz leta v leto zahtevnejši, zato je potrebno tudi ponudbi dodajati vsebine, ki bodo obiskovalce pritegnile in jim popestrile obisk ali rekreativno pot (RIC Bela krajina, 2006).

Problematika turizma v Beli krajini:

- Nepovezanost belokranjskih občin pri razvoju turizma oz. pri razvojni strategiji na sploh
- Nesodelovanje občine Metlika v skupnih projektih z RIC Bela krajina (občina Črnomelj in občina Semič)
- Prevelik poudarek na razvoju turizma na reki Kolpi, ki ob idealnih razmerah traja dva meseca (izredna sezonska odvisnost).
- Turistična superstruktura je zelo borna. Izredno pomanjkanje ležišč (predvsem tistih višjega razreda), premajhna in premalo pestra ponudba objektov za prehrano. Restavracij ni oz. je le ena. Premajhna ponudba belokranjskih jedi v obstoječih objektih
- Neizdelana ponudba oz. strategija za individualni/množični turizem. Ni ponudbe za goste višjega ranga
- Tranzitni turizem
- Označevalne table oz. enotna usmerjevalna turistična signalizacija
- Neizkoriščenost kulturne dediščine.
- Potrebna bi bila vzpostavitev blagovne znamke Bela krajina

Predlogi

- Izdelava enotne razvojne strategije turizma, sodelovanje in povezanost vseh treh belokranjskih občin pri razvijanju turizma. Skupni nastopi na turističnih prireditvah, sejnih, promocijah ipd.
- Določiti oz. omejiti območja na reki Kolpi ti. turistične cone, kjer bi se turizem razvijal. Trenutno je vse preveč enodnevnih obiskovalcev, ki s seboj prinesejo zaloge hrane in pijače ob enem pa v Beli krajini pustijo smetje, tako da lokalni turizem od tega utrpi le škodo. Potrebno bi bilo uvesti ekološke takse, parkirnine za avtomobile ipd. Pri tem je nujno sodelovanje s Hrvaško pri zagotavljanju finančnih sredstev za redno in temeljito obnavljanje jezov (slapov).
- Razvoj drugih vrst turizma :
 - 1) podeželski turizem (nastanitev v pristnem belokranjskem okolju, ponudba domačih jedi in pijače, ustanovitev turističnih naselij,...)
 - 2) tematski turizem (turizem po gradovih, cerkvah, mlinih na Kolpi,...)
 - 3) Poslovni turizem (obnova in oživitev nekaterih gradov v poslovne namene, postavitve belokranjskih hiš za bolj zahtevne goste)
 - 4) Rekreativni turizem (pohodništvo, jadrsko padalstvo, zmajstvo, kolesarjenje, jahanje, lov,...)
- Propad stare industrije (kovinske, rudarstva,...) bi lahko izkoristili v razvoj tehniških muzejev. Stare stroje v Beltu, današnjem Livarju, bi lahko izkoristili za enkraten tehniški muzej z bogato tradicijo in opremo. Danfoss bi lahko predstavil kulturo

shranjevanja živil od ledenic, sušenja na zraku do najsodobnejših oblik hlajenja. Uvajanje aktivnega sodelovanja ob ogledu.

4.2.4 Promet

Avstrijska država z Belo krajino ni imela prevelikih ambicij, saj njeno bližnje hrvaško zaledje gospodarsko ni bilo tako pomembno. Povezave z ostalim Balkanom so tekle po drugih poteh, bodisi preko Trsta ali preko Zagreba in so tako Belo krajino zaobšle. Po drugi strani Bela krajina ni imela strateško pomembnih surovin in industrije, ki bi opravičile gradnjo dragih zahtevnejših komunikacijskih povezav z ostalo Slovenijo.

Maja 1914 je Bela krajina dobila tako težko pričakovano železnico. Nanjo so stavili trgovci, obrtniki, poštari, uradniki in kmetje. Železnica je prevzela trgovsko blago, ki so ga v Belo krajino doslej z vozovi prevažali z železniških postaj v Novem mestu, Straži in Karlovcu. Predvsem pa je omogočila, da so začeli izkoriščati bogate gozdove na Gorjancih, Kočevskem rogu in kasneje tudi v Velikem Bukovju.

Zaradi odmaknjene zemljepisne lege promet vse do dvajsetih let 20. stoletja ni imel pomembnejše gospodarske panoge in je tudi danes slabo razvit. Maja 1914 je poštno kočijo zamenjala železnica, saj je bila zgrajena železniška proga Ljubljana-Novo mesto-Metlika-Karlovac. Železnica je bila gospodarsko pomembna predvsem za kraje v neposredni bližini železniških postaj. Začetek 2. svetovne vojne je preprečil že začeto gradnjo železniške proge, ki bi povezala Črnomelj z Vinico in Vrbovskim (Pokrajine in Ljudje, 1999).

Pomembna povezava občine Črnomelj z ostalo Slovenijo je magistralna cesta (Partizanka), ki pelje iz Ivančne Gorice preko Žužemberka proti mejnemu prehodu Vinica. Ta magistralna cesta je v precej slabem stanju, z izjemo odseka, ki je bil grajen leta 2006.

Pomembnejša cesta vodi preko Metlike-Gorjancev- Novega mesta, kjer se priključi na avtocesto do Ljubljane. Kljub izgradnji avtocestnega križa Slovenije je Bela krajina med pokrajinami, ki bodo ostale najbolj oddaljene od avtocest. Zato se je pojavila ideja o novi cestni povezavi med Koroško in Belo krajino, ti. tretja cestna os.

Po prvih obljubah pristojnih slovenskih ministrov naj bi se gradnja začela po izgradnji slovenska avtocestnega križa, torej po letu 2008, in naj bi bila realizirana do 2013. Stala pa naj bi, po prvih ocenah, 235 milijard tolarjev ali okoli milijarde evrov.

Številni župani občin ob tretji razvojni osi že zdaj burno razpravljajo in predlagajo, kje bi morala teči nova slovenska cestna povezava. Čim bližje njihovim krajem, saj je to ugodno za razvoj, pa še zemljišča bi lahko prodali po dobri ceni. (Delo, 19.12.2005)

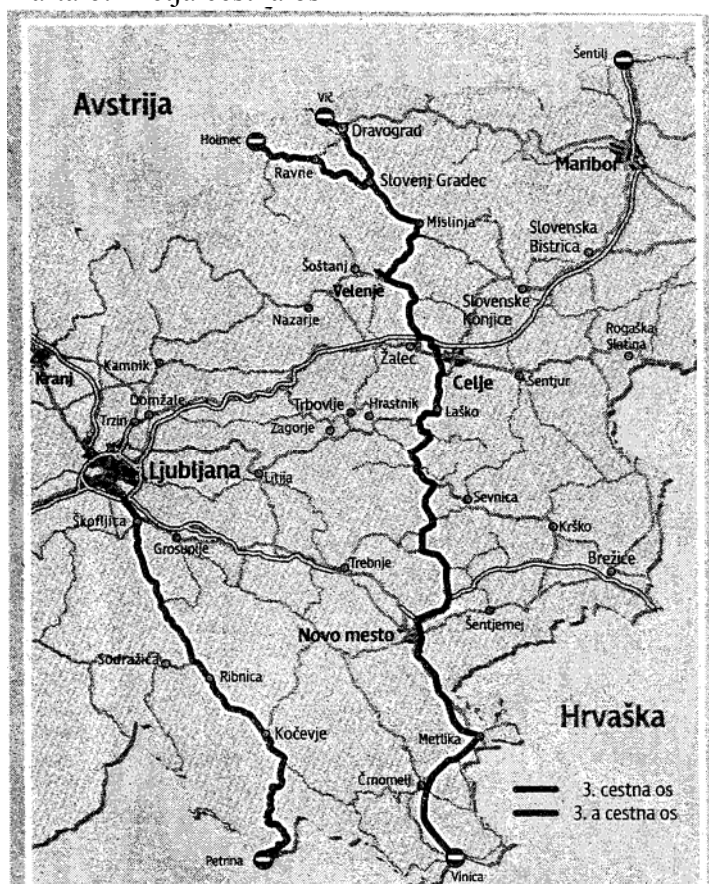
Predor naj bi vstopil v Belo krajino na območju občine Semič v ravninskem delu, nato pa naj bi se cesta razcepila v smeri proti Črnomlju in Vinici ter v smeri proti Metliki, z odcepom za Semič. Takšen potek cestne povezave bi bil smiseln zaradi enakomernega in uravnoveženega razvoja celotne Bele krajine. (Belokranjec št. IX, 2006)

Za umeščanje trase nove državne ceste v prostor je bil v začetku leta v skladu z veljavno zakonodajo začet postopek priprave državnega lokacijskega načrta (DLN), ki bo na podlagi predpisanega postopka in predpisanih strokovnih podlag podal predlog najustreznejše variante rešitve. Postopek priprave DLN je trenutno v fazi pridobivanja, analize in dopolnjevanja smernic nosilcev urejanja prostora, kar pomeni da trasa nove cestne povezave

nikakor še ni določena. V študiji variant se bodo predvidoma vrednotile vse variante, navedene v Programu priprave DLN, in sicer v dveh koridorskih potekih:

- Od avtoceste Ljubljana - Obrežje pri Novem mestu mimo Metlike do mednarodnega mejnega prehoda Metlika (dolžina ceste 31 km)
- Od avtoceste Ljubljana - Obrežje pri Novem mestu mimo Semiča in Črnomlja do MMP Vinica (dolžine 55 km) (Belokranjec IX, 2006)

Karta 6: Tretja cestna os

Vir: Delo, 09.01.2007

Cestno omrežje je v velikem delu v slabem stanju in premalo funkcionalno. Vse bolj pereči so problemi zaradi neustreznih elementov in slabega gradbeno-tehničnega stanja cestnih povezav z drugimi regijami (Osrednjeslovenska, Spodnjeposavska, Notranjsko-kraška), pa tudi zaradi zastarelega in pomanjkljivega železniškega omrežja. Prometna infrastruktura ne omogoča zadovoljivega povezovanja znotraj JV regije med kočevsko-ribniškim delom regije, Belo krajino in preostalo Dolenjsko, pa tudi radialne povezave nimajo ustreznih elementov (Ljubljana – Kočevje – Brod na Kolpi – Reka in Novo mesto – Metlika - Karlovac – Zahodna Bosna – Dalmacija ter Obkolpska cesta, katere pomen je še toliko večji zaradi obmejne lege in zaradi turističnih potencialov območja). Cestne in železniške povezave (notranje in z drugimi regijami in med občinskimi središči) so slabe, kar je neugodno z vidika potencialnih investorjev in dotoka kapitala, pa tudi turistov in nenazadnje z vidika migracij na delovna mesta zunaj regije. Nedokončanost AC križa in slabe prometne povezave v regiji in z drugimi regijami so neugodne tudi z vidika oskrbe regije, delovanja podjetij, dostopnosti industrijskih in obrtnih con ipd.. Slaba izkoriščenost se kaže s strani železniškega omrežja, ki bi ga bilo treba dopolniti in posodobiti. (Razvojni program JV Slovenije, 2006)

Skladno z določili SPRS se iz smeri avstrijske Koroške preko Slovenj Gradca in Velenja na avtocesto pri Celju navezuje nova tretja prometna os, ki se nato nadaljuje proti Novemu mestu in naprej proti Karlovcu oziroma navezavi na avtocesto Zagreb – Reka. S to novo razvojno prometno osjo se bodo povezovala regionalna središča v Avstriji, Sloveniji in Hrvaški; nanjo se bosta tovorni in osebni cestni promet vseh regij ob tej osi navezovala na glavne prometne evropske smeri. SPRS tudi določa, da se na omrežje daljinskih cestnih povezav mednarodnega pomena navezuje cestna povezava čezmejnega pomena v več smereh, med drugim tudi od Celja preko Velenja in Slovenj Gradca naprej proti Velikovcu in od Celja preko Novega mesta ter Metlike proti Karlovcu. Regija bo s 3. osjo in 3. a osjo (oziroma z rekonstrukcijo cestnih povezav čezmejnega pomena Petrina – Kočevje – Ribnica - AC križ) ustrezneje navezana na omrežje daljinskih cestnih povezav mednarodnega pomena in povezana s sosednjimi regijami, poleg tega pa se bo izboljšala dostopnost zdaj slabše dostopnih delov regije. 3. razvojna os in 3. a razvojna os sta regijska strukturna projekta. Pri določanju poteka hitre ceste v okviru 3. razvojne osi se upoštevajo že izdelane študije variant, med njimi tudi študija, ki jo je izdelala družba Topos d.o.o. iz Dolenjskih Toplic, kot ena izmed možnih variant poteka hitre ceste. Z novogradnjami in rekonstrukcijami se bodo izboljšale povezave znotraj regije med Kočevsko-ribniškim območjem, Belo krajino in Dolenjsko. Med Kočevjem in Novim mestom se bo z rekonstrukcijo obstoječe ceste vzpostavila cestna povezava nacionalnega pomena, ki je hkrati del notranjega obodnega cestnega prometnega obroča. Prav tako se med Kočevjem in Črnomljem z rekonstrukcijo obstoječe ceste vzpostavi cestna povezava nacionalnega pomena, kakor tudi odsek od Ivančne Gorice do Dvora ter od Soteske do Vinice. Omenjene cestne povezave bodo omogočale učinkovito povezavo med regionalnimi središči znotraj regije, kakor tudi z ostalimi regijami. Zgrajene bodo tudi nove ceste, s katerimi se bodo izboljšale povezave znotraj regije oziroma omogočila dostopnost nekaterih krajev po ozemlju Slovenije, kar danes ponekod ni omogočeno. Nekatero obstoječe ceste bodo rekonstruirane (korekcije horizontalnih in vertikalnih potekov, preplastitve, novogradnje kot obvozi naselij oz. ureditve ustreznih profilov cest na potekih skozi naselja ipd.) zaradi zagotavljanja povezanosti vseh občinskih središč s cestami regionalnega oz. nacionalnega pomena in njihove čim boljše navezave na cestne povezave mednarodnega in čezmejnega pomena. Hkrati je treba stalno zagotavljati, da se stanje na obstoječih prometnih povezavah ne bo poslabšalo. Zgradila se bo obvoznica Črnomlja, in gradile se bodo nujne povezave regionalnih cest (npr. navezave na avtocestno omrežje).

4.3 Regionalni razvojni program JV Slovenije

Regionalni razvojni program Jugovzhodne Slovenije (RRP) je temeljni programski dokument na regionalni ravni, ki opredeljuje razvojne prednosti regije, določa razvojne prioritete in vsebuje programe, ukrepe in cilje spodbujanja razvoja v razvojni regiji. Sklep o pripravi RRP je sprejel regionalni razvojni svet septembra 2005. RRP je izdelan za obdobje Državnega razvojnega programa za obdobje 2007-2013, ki sovpada z novim programskim obdobjem kohezijske politike EU. V pripravo je bila vključena strokovna in širša javnost, nosilci planiranja in razvojnega načrtovanja v okviru posameznih programov RRP: gospodarstvo; človeški viri in družbena blaginja; okolje, prostor in infrastruktura; razvoj podeželja ter turizem in dediščina. Pripravo RRP je vodila projektna skupina, posamezne programe pa so pripravljale ožje delovne skupine. Razvojne potrebe, možnosti in cilje regije ter programov so bili preverjeni na delavnicah. RRP upošteva in podpira državne razvojne usmeritve. Med pripravo je potekal tudi prenos znanja za implementacijo RRP. Pomemben cilj priprave RRP

je bil tudi usposabljanje nosilcev razvoja v regiji in vzpostavljanje razvojnih partnerstev ter zavezništev pri načrtovanju in implementaciji regionalnega razvojnega programa.

4.3.1 Predstavitev regije

Jugovzhodna Slovenija (JV Slovenija) je po površini največja med 12-timi razvojnimi regijami v Sloveniji na ravni NUTS-3. Obsega geografsko območje Dolenjske, Bele krajine in Kočevsko-ribniškega. Združuje 16 lokalnih skupnosti: Občino Črnomelj, Občino Dolenjske Toplice, Občino Kočevje, Občino Kostel, Občino Loški Potok, Občino Metliko, Občino Mirna Peč, MO Novo mesto, Občino Osilnica, Občino Ribnica, Občino Sodražica, Občino Semič, Občino Šentjernej, Občino Škocjan, Občino Trebnje in Občino Žužemberk. V letu 2006 sta z izločitvijo iz MO Novo mesto nastali še Občina Straža in Občina Šmarjeta z izločitvijo iz Občine Trebnje pa Občina Trebelno-Mokronog in Občina Šentrupert. Šest občin ob meji z Republiko Hrvaško: Občina Loški Potok, Občina Osilnica, Občina Kostel, Občina Kočevje, Občina Črnomelj in Občina Semič, ki leži v obmejnem pasu, se povezuje v Območno razvojno partnerstvo »Pokolpje«. Namen tega je zagotoviti manj razvitemu območju hitrejši gospodarski razvoj v okviru regije.

Več kot $\frac{3}{4}$ površine JV Slovenije je med območji s posebnimi razvojnimi problemi. Skoraj polovico regije je v območju Natura 2000, nekatere občine v celoti. Kar 73% regije je pokrite z gozdom ali je v zaraščanju. Kmetijstvu je namenjenih 24% površin regije, pozidanih pa je 1,8% površin. Po velikosti je največja Občina Kočevje, najbolj razpršena poselitev pa je z 221 naselji v Občini Trebnje.

Razvoja podeželja, ki je ena izmed prevladujočih značilnosti regije, ne moremo več povezovati le s kmetijstvom in gozdarstvom, kot osnovnima ali pretežnima gospodarskima dejavnostma. Podeželje ima daleč širšo in kvalitetnejšo vlogo pri razvoju regije. Možnosti za intenzivno kmetovanje so v regiji majhne in v glavnem vezane na porečje Krke. V regijskem kmetijstvu ostaja najpomembnejša živinoreja oz. prireja mleka in mesa. Glede na veliko posestno razdrobljenost so možnosti kmetijstva predvsem v ekološki pridelavi in v povezovanju z dopolnilnimi in dodatnimi dejavnostmi ter v razvoju podjetništva na podeželju. S 37 evidentiranimi različnimi dejavnostmi, ki se lahko izvajajo le na podeželju, se sedaj ukvarja le okoli 2,6% družinskih kmetij, kar je manj kot polovico slovenskega povprečja. Gozdnatost regije je prav tako njena razvojna prednost. Ne le v gospodarskem pomenu, temveč tudi kot »zelene« regije, možnosti izkoriščanja lesne biomase, lova, gojenja divjadi in turizma, saj domujejo v regiji tudi nekatere redke velike zveri. Razvoj podeželja pa je pomemben tudi za ohranjanje kulture in prepoznavnosti krajine in kvalitete življenja v regiji.

Zaradi visoke stopnje ohranjenosti okolja in narave, kulturne krajine, geografske lege, bogate naravne in kulturne dediščine in podjetniških iniciativ je turizem realna razvojna možnost regije. Zdraviliški turizem je v regiji že uveljavljen. Uveljavlja pa se obrečni turizem, saj je Krka ena najlepših slovenskih rek, Kolpa pa najčistejša. Na Rogu se razvija zimski in celoletni rekreativni turizem. V realizaciji je že več projektov za razvoj kongresnega in poslovnega turizma. V regiji že deseto leto poteka z evropskim logotipom projekt »Po poteh dediščine«. Turizem ni le možnost za Dolenjsko, temveč razvojna možnost za Belo krajino in Kočevsko-ribniško. Uresničitev te možnosti pa je povezana z razvojem prometne in turistične infrastrukture na podeželju in učinkovitejšo organiziranostjo javno zasebnega sektorja. V regiji je prepoznanih 911 naravnih vrednot, veliko jih ima spomeniško, rezervatno in znanstveno pomembnost, v Beli krajini sta zavarovana dva krajinska parka, Krajinski park Kolpa in Krajinski park Lahinja, predvideno je zavarovanje parka Kočevsko-Kolpa, 38

območij je vključenih v Naturo 2000, regija ima izredno bogato in ohranjeno naravno in ustvarjeno dediščino, kar je velik razvojni in premalo izkoriščen kapital.

4.3.1.1 Razvojne prednosti regije:

- močna in dobro razvita izvozna industrija,
- dobri kazalci regijskega gospodarstva in gospodarska dinamika,
- nizka stopnja brezposelnosti,
- uspešna podjetja, kot pomemben delodajalec in kontejner znanja,
- ugodno stanje okolja in ohranjena narava,
- potenciali za veliko bivalno kakovost,
- dograditev avtoceste in navezanost na slovenski cestni križ, ki je sestavni del panevropskih cestnih koridorjev,
- prepoznavna, ohranjena kulturna krajina z veliko pestrostjo,
- razvit zdraviliški turizem,
- bogata naravna in ustvarjena dediščina.

4.3.2 Možnosti za razvoj Občine Črnomelj znotraj regionalnega razvojnega programa JV Slovenije

Razvojne priložnosti občine so: razvoj majhnih in srednjih podjetij (MSP), opremljanje poslovnih, gospodarskih in obrtnih con, razvoj turizma, spodbujanje javno zasebnega partnerstva pri pripravi in izvajanju razvojnih in drugih projektov, gozd in predelava lesa, vlaganja v razvoj znanja, prenos znanja iz velikih podjetij, razvoj storitev za vse generacije in družbene skupine, tretja in tretja A razvojna os, zagotavljanje površin za razvoj, upravljanje okolja po načelu trajnostnega razvoja, obmejnost, razvoj dopolnilnih in novih programov za podeželje, kvaliteta življenja v regiji, nemasovni doživljajski, rekreativni, sprostitveni, kulturni in tematski turizem, naravna in kulturna dediščina, tradicionalna in ekološka pridelava hrane, turistični management, razvoj termalnega turizma, odprtost za investitorje in nove visoko tehnološke programe.

Največje nevarnosti pretijo regiji v preveliki odvisnosti od majhnega števila velikih podjetij, od ogroženih delovnih mest v podjetjih, ki se še vedno prilagajajo razmeram na globalnih trgih (tekstilna in lesna industrija), »bega možganov«, slabih notranjih povezav in dostopnosti, ponekod onesnaževanja okolja in slabšanja bivalnih razmer zaradi pomanjkljive komunalne opremljenosti, neustrezne obravnave kmetijstva in razvojnih možnosti podeželja, preobremenjenosti posameznih naravnih vrednosti oz. »divjem« turizmu na nepripravljenih turističnih območjih in od pasivnosti turističnih ponudnikov. Boljša dostopnost regije pa lahko ob neustreznem regijskem razvoju povzroči nadaljnji odliv kadrov.

Obravnavano območje ima tudi svoje slabosti: slabe dostopnosti in povezanosti, slabo razvitega storitvenega sektorja, pomanjkljivega znanja, premalo kvalitetnih delovnih mest, slabo razvitega podpornega okolja za razvoj podjetništva, še vedno velikega števila delovnih mest v panogah z nizko dodano vrednostjo, velike koncentracije delovnih mest v industriji, pomanjkljive infrastrukturne opremljenosti, romske problematike, pomanjkanja visokošolskih programov in institucij, šibke inovativnosti, velike ranljivosti kraškega sveta, razpršene pozidave, obsežnega območja varstva narave, ki je lahko tudi razvojna ovira, razdrobljene

posestne sestave in opuščanja kmetijske proizvodnje, slabe prepoznavnosti, slabo dostopne naravne in kulturne dediščine in slabih javnih povezav.

Glede na to, da so nekatere največje prednosti regije hkrati tudi morebitne nevarnosti, je načrtovanje razvoja občine kakor tudi celotne JV Slovenije občutljivo.

4.3.2.1 Vizija razvoja in razvojne prioritete (RRP)

V pripravi RRP so ugotavljali pomen (težo) razvojnih aktivnosti celotne regije. Z ne preveč veliko razliko so bile kot najpomembnejše za razvoj regije prepoznane naslednje razvojne aktivnosti:

1. povečanju gospodarske učinkovitosti in uspešnosti,
2. ustvarjanje novih kvalitativnih delovnih mest,
3. izboljšanje dostopnosti in povezanosti,
4. hitrejši in enakomernjši razvoj z vključevanjem območij, ki zaostajajo v razvoju,
5. izobraževanje za potrebe gospodarstva in regije,
6. krepitev podjetniškega sektorja s spodbujanjem rasti majhnih podjetij,
7. razvoj prijaznega podpornega okolja za podjetništvo in podjetniške infrastrukture in
8. zagotavljanje trajnostnega razvoja.

Za razvojno vizijo JV Slovenije za programsko obdobje 2007-2013 je bila izbrana:

»Regija znanja in enakih razvojnih možnosti«

Za uresničitev razvojne vizije so bile oblikovane štiri razvojne prioritete, ki zagotavljajo preboj JV Slovenije v prvo tretjino najuspešnejši slovenskih razvojnih regij in med najuspešnejše razvojne regije v Vzhodni kohezijski regiji.

1. Povezovanje regije znotraj in navzven. S to prioriteto želijo povečati dostopnost regije in zagotoviti boljše povezave med posameznimi mesti, naselji in kraji v regiji. V programskem obdobju se želi spodbuditi povezovanje podjetij, organizacij in posameznikov (poslovne povezave s skupnim razvojnim programom, poslovne in tehnološke mreže, grozdi). Ta prioriteta podpira tudi tretjo razvojno os, kot enega izmed osrednjih projektov Slovenije.

2. Institucije za razvoj in prenos znanja

3. Skupno trženje in promocija za prodor na tuje trge. Regija ima vrsto produktov, ki so premalo poznani. Nova mala in srednje velika podjetja (MSP) so usmerjena predvsem na domači trg. Vstop na zahtevne globalne trge je povezan z velikimi vlaganji, znanjem in poslovnimi tveganji. Za ustvarjanje blagovnih znamk, domiselno in prodorno promocijo je potrebna visoka kakovost.

4. Večje razvojne možnosti in kakovost življenja.

4.3.2.2 Cilji in ukrepi na področju okolja, prostora in infrastrukture

Razvojna vizija programa postavlja v ospredje infrastrukturni, okoljski in prostorski razvoj, ki temelji na boljši povezanosti in dostopnosti regije, vzdržnem in uravnoteženem policentričnem razvoju vseh prostorskih struktur in dejavnosti v regiji. Na področju okolja se predvidevajo ukrepi za izboljšanje stanja okolja in za zmanjševanje razlik v razvoju, vzpostavitev ustreznega urbanega omrežja, za gospodarski razvoj, dvig kakovosti bivanja, izgradnjo manjkajočega in prenovo obstoječega infrastrukturnega omrežja (oskrbe s pitno vodo, odvajanja in čiščenja odpadnih vod, ravnanje z odpadki). Pomembna je ustrezna navezanost regije na slovenski avtocestni križ, gradnja gospodarskih in podjetniških con,

umeščanje tretje in tretje A razvojne osi, možnosti za razvoj podeželja in turizma. Začetek gradnje tretje razvojne osi, ki bo skupaj s tretjo A razvojno osjo bistveno izboljšala notranjo povezanost regije in povezanost regije s sosednjimi regijami ter Hrvaško, Dalmacijo in Bosno in Hercegovino. Potrebna je dograditev in posodobitev državnih cest v regiji, posodobitev železniških povezav in izboljšanje javnega prometa v regiji in z državnim središčem. Izvajali se bodo projekti za izboljšanje preskrbe regije z energijo (plinifikacija in povečanje zanesljivosti oskrbe gospodarstva z električno energijo), pomembna razvojna pobuda pa je povečanje mobilnosti s sistemom telekomunikacij (širokopasovna omrežja, internetni priključki, pokritost s TV signali).

4.3.2.3 Cilji in ukrepi na področju razvoja podeželja

Bela krajina je podeželsko območje z bogato naravno, ustvarjeno dediščino in kulturno krajino. Ima pogoje za razvoj ekološke proizvodnje hrane, živinoreje in gozdarstva, v povezavi s turizmom in podjetništvom na podeželju. Kmetijstvo in gozdarstvo ostajata pomembni gospodarski panogi podeželja, vendar pa je njuna vloga večnamenska – poleg proizvodne in gospodarske imata tudi vlogo ohranjanja podeželja z dodatnimi in dopolnilnimi dejavnostmi. V programskem obdobju 2007-2013 bo izpostavljen prav širši vpliv kmetijstva in gozdarstva pri razvoju podeželja.

Izvajali se bodo naslednji ukrepi:

Ukrep 1: Konkurenčnost kmetijstva in gozdarstva.

Obe dejavnosti sta za učinkovito delovanje v okviru globalnega trga nekonkurenčni. Zaostajata na področju učinkovite rabe proizvodnih virov, v tržni organiziranosti in pri zagotavljanju nekaterih standardov za pridelavo zdrave hrane

Ukrep 2: Izboljšanje podeželja s trajno rabo kmetijskih in gozdnih zemljišč.

Razvoj kmetijstva in gozdarstva vpliva na upravljanje s prostorom, naravne vire, ohranjenost okolja in poseljenost podeželja, zato je njuna vloga za razvoj podeželja izredno pomembna.

Ukrep 3: Ekonomska diverzifikacija in izboljšanje kakovosti življenja na podeželju. Podeželje ne izkorišča vseh svojih potencialov in nima podjetniške iniciative. Mladi se še vedno odseljujejo, kmetijska zemlja ni obdelana in se zarašča. Število delovnih mest na podeželju se ne povečuje. Spodbuditi je potrebno podjetniške aktivnosti, ki niso nujno povezane z dejavnostima kmetijstva in gozdarstva, lahko pa ju vključujejo. Cilji ukrepa so: aktiviranje podjetniških potencialov na podeželju, tudi z diverzifikacijo kmetijskih gospodarstev in nekmetijskih programov ter z ustanavljanjem mikro podjetij, ki bodo izkoriščala razvojne prednosti podeželja, izgleda vasi, oživitev izumrlih vasi in vaških jeder, obnovo večnamenskih objektov, ureditev turistične infrastrukture, obnovo naravne in kulturne dediščine ter oživljanje običajev in tradicije.

4.3.2.4 Cilji in ukrepi na področju turizma in dediščine

Področje turizma in dediščine v RRP 2002-2006, tako kot področje razvoja podeželja, do sedaj nista bila obravnavana kot samostojna programa, temveč sta bila vključena v ostale programe. Razvijali bodo turistično ponudbo z individualnim pristopom do gosta na naravnih in ustvarjenih danostih območja. Cilji tega programa so: povezovanje turistične ponudbe z naravo, podeželjem, kmetijstvom in gozdom, produkti naravoslovnega, kulturnega turizma, povezovanje z dediščino in sedaj prevladujočimi in prepoznavnimi oblikami turizma v regiji.

Ukrepi za doseg te ciljev so:

Ukrep 1:

Izboljšanje dostopnosti do objektov in območij naravne in kulturne dediščine, dvig kakovosti turistične infrastrukture in stanja objektov kulturne dediščine. Potrebno je postaviti, izboljšati in poenotiti pomanjkljivo turistično in drugo obvestilno signalizacijo ob glavnih prometnicah, izboljšati pretočnost informacij o turistični ponudbi v regiji na nacionalni ravni in v mednarodnem prostoru. Ukrep obsega prostorske ureditve, kot so parkirišča, sanitarije, signalizacija, šotorišča, parking za bivalnike, počivališča. Za boljši dostop do turističnih točk je potrebno izboljšati javni promet. Za širitev ponudbe je potrebno izkoristiti najbolj prepoznavne in urejene destinacije, tudi prekomejne. Zagotoviti je potrebno boljšo dostopnost do mednarodnih letališč. Cilj ukrepa je zlasti izboljšati obstoječo turistično signalizacijo in infrastrukturo ter jo prilagoditi evropskim standardom in potrebam uporabnikov iz domačih in tujih turističnih trgov.

Ukrep 2:

Povečati raznovrstnost in kakovost turistične ponudbe in storitev. Potrebno je dvigniti ponudbo in njeno kakovost v gostinsko-nastanitvenih objektih, nameniti več sredstev za investicije v razvoj turistične ponudbe, doseči za razvoj turizma ustrežnejše rešitve v nacionalnih in občinskih predpisih, obogatiti obstoječo preskromno turistično ponudbo, prezentirati in popularizirati izjemna območja narave v regiji, vključiti in razširiti pešpoti, kolesarske, jahalne, čolnarske, učne in vinske poti, foto-lov, opazovanje redkih divjih živali in zveri in oblikovati celovito turistično ponudbo z izgradnjo potrebnih kapacitet.

Ukrep 3:

Izboljšanje organiziranosti in sodelovanje javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju turistične destinacije. Potrebna je mreža turističnih ponudnikov in večja vključenost ponudnikov v celovito turistično ponudbo regije. Namen tega ukrepa je tudi stalen razvoj turističnih produktov, njihova promocija in iskanje učinkovitih tržnih poti.

5 ZAKLJUČEK

Bela krajina predstavlja samosvojo geografsko individualnost, a znotraj nje so tri belokranjske občine. Največjo med njimi predstavlja občina Črnomelj, ki s svojimi 360 km² in 14580 prebivalci predstavlja širše in bolj naseljeno območje Bele krajine. Njen obseg se je bistveno zmanjšal leta 1994, ko je bila ustanovljena tretja belokranjska občina, občina Semič.

Območje je v litostratigrafskem smislu zgrajeno iz apnencev in dolomitov jursko-kredne starosti. Ti so deloma pokriti s terciarnimi, točneje pontijskimi ter s pliokvartarnimi in različnimi kvartarnimi sedimenti.

Razgiban relief opredeljujejo številne vrtače, suhe doline in pogosta skalnatost. Večji del ravnika prekriva rdeča kraška ilovica, ob reki Lahinji in njenih pritokih pa mlade rečne naplavine. Na zakraselem ravniku prevladuje podzemsko odtekanje voda. Na površju so ostali le bolj vodnati pritoki reke Lahinje in reka Kolpa, za nekdanjimi površinskimi tokovi pa so ostale suhe doline. Reliefna zaprtost proti ostalim slovenskim pokrajinam in odprtost proti Panonski nižini oziroma proti severovzhodu od koder prihajajo klimatski vplivi panonskega podnebja je vplivalo na to, da občina leži v območju subpanonskega podnebja oziroma modificirane panonske klime.

Bela krajina je kraška dežela, kjer se srečujeta plitvi in visoki kras, kar pomeni, da je v Beli krajini izredno malo površinskih voda. Kot najpomembnejši vodni viri so prav gotovo kraški izviri, ki jih je v Beli krajini okoli 200. V občini Črnomelj izdatnejši izvir predstavlja izvir zajete Dobličice. Povsem avtohtono, belokranjsko vodo predstavlja reka Lahinja, ki je kljub manjši vodnatosti, a z večjim številom pritokov (Dobličice, Krupe, Nerajčice, Podturnščice) osrednja voda Bele krajine. Tudi problematika onesnaževanja okolja je bistveno povezana z značilnostmi kraškega sveta in s posledično visoko stopnjo ranljivosti podzemnih voda. Zato je pomembno onesnaženje tal in podtalja ter voda kot posledica prekomerne uporabe zaščitnih sredstev in gnojil v kmetijstvu, na območjih naselij pa pomanjkljivi oz. neustrezni sistemi za odvajanje in čiščenje odpadnih voda.

Občina Črnomelj zavzema večino območja Bele krajine, ki je tako v odnosu do celotne Slovenije kot v odnosu do ožje dolenjske regije največkrat opredeljena kot depopulacijsko območje in območje rezerv delovne sile. Gre za obmejno ozemlje in v zvezi s tem gospodarsko zaostalo in prometno periferno območje. Demografske razmere kažejo, da število prebivalstva počasi, a vztrajno upada. Prebivalstvo se stara, mladi se zaradi majhnih potreb po delovni sili izseljujejo. Gospodarstvo kaže na zaostajanje v primerjavi z državo, nekmetijske dejavnosti, ki so v občini ključne za zaposlovanje, zaposlujejo predvsem nižje kvalificirano delovno silo. Na splošno gledano je stopnja izobrazbene ravni nizka in pod slovenskim povprečjem.

Gre za razgibano in zanimivo pokrajino, kjer se ni uveljavilo intenzivno kmetijstvo in gozdarstvo. Ključne slabosti predstavljajo onemogočanje razvoja konkurenčnega kmetijstva zaradi naravnih dejavnikov, predvsem neugodna sestava tal in relief, slaba ekonomska in finančna moč kmetij, neugodna starostna in izobrazbena struktura. Zato se pojavlja opuščanje kmetovanja in zmanjševanje števila kmetij. Tudi čistih kmetij je vedno manj. Zaradi naravnih razmer je razširjena pretežno živinoreja. Reja drobnice pa ima svoj pomen pri preprečevanju zaraščanja kmetijskih zemljišč. Izjemna naravna pestrost območja, priznana dodatna vloga

kmetijstva na podeželju, tudi na nivoju države, predstavljajo izredno priložnost za trženje izdelkov z blagovno znamko, za razvoj turizma, dopolnilnih dejavnosti in podjetništva.

Gospodarstvo v občini sloni na zaposlovanju delovne sile v nekmetijskih dejavnostih (predvsem industrija), kjer prednjači podjetje Danfoss compressors, kar po eni strani dela gospodarstvo občine odvisno od tega podjetja. Pomembna sprememba oz. korak naprej je bil storjen z ustanovitvijo Poslovne cone Tris, saj se spodbuja malo podjetništvo z namenom bolj enakomerne gospodarske aktivnosti, kar lahko prinese pozitivne družbeno-ekonomske rezultate.

Med najpomembnejše slabosti območja se uvršča pomanjkljiva in dotrajana infrastrukturna opremljenost. Ta je vzrok slabi dostopnosti in slabi navezanosti na večja središča ter sosednje regije, hkrati pa je neustrezna komunalna opremljenost zaradi ranljivosti kraškega sveta vzrok onesnaženosti voda in prsti. V splošnem je stanje okolja v občini dokaj ugodno, kar je vzrok za velike bivalne kakovosti. Z nadaljnjo razpršeno pozidavo in slabo komunalno opremljenostjo bo povzročeno nadaljnje onesnaževanje okolja, razvrednotenje kulturne krajine in slabšanje bivalnih kakovosti. Zlasti na podeželju predstavlja nevarnost neusklajenost v delovanju različnih sektorjev- kmetijstva, turizma, varstva narave in kulturne dediščine.

Kot pomembna priložnost območja se kaže načrtovana 3. razvojna os kot območje novih in bolje povezanih cestnih povezav, gospodarskih con in družbenih dejavnosti. Z opremljanjem poslovne cone Tris in ponudbo potencialnim investitorjem se bodo odprle nove možnosti gospodarskega razvoja.

Glede na naravne razmere so priložnosti občine za razvoj turizma, in sicer z vzpostavitvijo in razvojem novih tematskih poti, razpoložljivi razvojni finančni viri za obnovo kulturno-zgodovinske dediščine, možnosti za razvoj lokalne kulinarike in lokalnih proizvodov v tej povezavi, prisotnost območij varstva narave, primernih za prezentacijo in obisk javnosti, razvoj naravoslovnega turizma in rekreacije na področju varstva narave in urejanja obkolpskega prostora. Potrebno je misliti na razvoj kakovostnega in trajnostnega turizma (novi produkti, individualni pristop), inovativni pristopi lokalne skupnosti k spodbujanju inovativnih turističnih iniciativ. Ohranjanje tradicionalnih oblik kmetovanja in kontroliran način pridelave hrane (vključevanje v SKOP to obsega), omogočata povečevanja turistične ponudbe. Pomenita tudi možnost širjenja »mehkega turizma«, povečevanja števila turistov, ki bodo posebej naklonjeni tovrstnemu kmetovanju. Tak način razvoja bo hkrati omogočal tudi pridobivanje dodatnega dohodka na kmetijah skozi raznovrstne storitvene dejavnosti namenjene vzdrževanju krajine in turistični ponudbe (tradicionalni običaji).

Razvoj turizma je pomemben za nadaljnji razvoj območja, saj zagotavlja poselitev, preživetje in boljši življenjski standard prebivalstva. Zaenkrat je območje še pristna destinacija, ki pa lahko prav hitro postane »skomercializirana«.

6 SUMMARY

Bela krajina presents a geographic individuality, consisting of three municipalities. The largest municipality is Črnomelj which covers 360 km² and has 14.580 inhabitants and is as such more densely populated part of Bela krajina. Its size reduced significantly when the third municipality of Semič was formed in 1994.

The area is built up of mostly limestone and dolomite of Jurassic-Cretaceous period. These are in part covered with Tertiary, more precisely with Pliocene and Plio-Quaternary and various Quaternary sediments.

Relief is defined by numerous sink-holes, dry valleys and recurrent rocky surface. Larger part of the area is covered with red karstic clay while the area along river Lahinja and its affluents is covered with fluvial accumulation. Undersurface outflow prevails. On the surface remained only the more watery affluents of river Lahinja and river Kolpa while dry valleys were left after the former surface waterflows. Relief closes this area away from Slovenian geographical units and opens towards Panonian lowland in the north-east and is thus influenced by the Panonian climate which means it has sub-Panonian climate also known as the modified Panonian climate.

Bela krajina is a karstic land where shallow and deep karst meet, which means there are very few surface waterflows. The most important source of water are more than 200 karstic springs. The Dobličica spring is the most important source of water in municipality Črnomelj. River Lahinja presents the core water source in Bela krajina despite its low waters, however it has many affluents (Dobličica, Krupa, Nerajčica, Podturnščica). The pollution of environment is closely related to the karstic character of the area and high vulnerability of under surface waters is a logical consequence. The pollution of soil, under surface and waters is the result of over use of pesticides, insecticides and fertilizers in agriculture. In the populated parts the pollution is the result of inappropriate systems of depositing and refining sewage waters.

Municipality Črnomelj covers the larger part of Bela krajina which is in the frames of Slovenia as well as in the frames of Lower Carniola considered as the area of depopulation and of reserve workforce. It is a border area and as such economically and trafficwise peripheral area. Demographic picture shows that the number of population is slowly yet continuously decreasing. The population is getting older, the young are moving away as there are not many employment opportunities. The economy shows that the area is staying behind when compared with the rest of Slovenia. Secondary sector which holds the key to employment in the municipality mostly employ low qualified work force. The education level of the local people is low and below Slovene average.

It is an interesting landscape where intensive agriculture and forestry have not developed. Agriculture is not competitive due to soil structure and relief, poor economic and financial power of farms as well as disfavoured age and education structure. Therefore, abandonment of farming and reduction of farms is taking place. Pure farms are also becoming a rarity. Due to natural conditions, cattle-breeding is most widely spread. Small cattle-breeding plays an important role in preventing overgrowth of farm land. Unique natural variety of the area, additional role of farming in the countryside, also on the state level, offers good opportunities to market trademark products, to develop tourism, additional activities and small business.

The economy of municipality relies on employing workforce in secondary sector (mostly industry), the company Danfoss compressors having the lead role as well as making the municipality economy dependant of this company. An important step forward was made by establishing the Business zone Tris which encourages small businesses and thus tries to contribute to a more even economic activity and positive socio-economic results.

Poor condition of infrastructure presents one of the weakest points of the area. It means poor access as well as weak attachment to bigger centres and neighbouring regions. At the same time inadequate communal system results in water and soil pollution due to vulnerability of the carstic area. In general, the environment condition of the municipality is favourable and as such offers good living conditions. By continuous spread building and poor communal infrastructure, the environment pollution will continue, the cultural country will be devaluated and the living conditions will worsen. Especially in the countryside, danger is presented in unadjusted activities of different sectors - agriculture, tourism, environment protection and cultural heritage.

An important opportunity for the area is the planned third development axis as the area of new and better road connections, economic zones and social activities. By equipping the business zone Tris and making offers to potential investors new opportunities for economic development will evolve.

The natural conditions enable the municipality to develop tourism. The ways are numerous: establishing and developing new theme paths, the available financial sources for reconstruction culturally historical heritage, development of local culinary products, areas of protected nature which are appropriate for presentation and public access, development of science tourism and recreation in the protected nature areas as well as setting the Kolpa surrounding area. It is essential to keep in mind the development of quality and sustainable tourism (new products, individual approach), inovative approach of local community to encourage inovative tourist iniciatives. Preserving traditional ways of farming and controlled food production (joining SKOP comprizes that) enable enlargement of tourist offer. It also enables development of 'soft tourism', increase of the number of tourist that will be especially fond of this kind of farming. At the same time, this form of development will enable additional income on farms through various tertiary activities intended to preserve the landscape and tourist offer (traditional customs).

The development of tourism is important for further development of the area as it enables settlement, survival and better standard of living for the people. For the time being, the area is still a genuine destination that can, however, quickly become 'commercialized'

7 VIRI IN LITERATURA

- Adlešič, J., 1907. Alkohol in izseleništvo. Zlata doba, 1, 5, str. 65-66
- Angelovski, I., Petric, D., Simčič, P., 2000. Prazniki in praznovanja pri Uskokih v Beli krajini: raziskovalna naloga. Črnomelj, Srednja šola Črnomelj, 22 str.
- Belokranjec, 9(2006), 6, 28 str.
- Belokranjska pramenka
URL: http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/vs_goljevscek_mateja.pdf
(citirano 12.01.2007)
- Dolenjska in Bela krajina. 13. zborovanje slovenskih geografov. 1984. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 418 str.
- Dražumerič, M., 1992. Krajinski park Lahinja. Maribor, Obzorja, 34 str.
- Dular, J., 1986. Bela krajina. Ljubljana, Cankarjeva založba, 125 str.
- Fajfar, S., 2007. Prednost ima obvoznica mimo Škofljice. Delo, 13, 6 (9. januar 2007), str. 4
- Fortun, F., 1978. Geografska problematika turizma v Beli krajini : diplomsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 52 str.
- Geografski atlas Slovenije : država v prostoru in času. 1998. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 360 str.
- Geografski atlas Slovenije za osnovno in srednje šole. 2004. Ljubljana, Tehniška založba Slovenije, 135 str.
- Geološke, Hidrološke in geotermalne raziskave na območju Krajinskega parka Lahinja v občini Črnomelj (1. faza). Končno poročilo. Ljubljana, Geološki zavod Slovenije, 2004. 47 str.
- Geološke, Hidrološke in geotermalne raziskave na območju Krajinskega parka Lahinja v občini Črnomelj (2. faza). Končno poročilo. Ljubljana, Geološki zavod Slovenije, 2005. 36 str.
- Ilešič, S., 1972. Slovenske pokrajine : geografska regionalizacija Slovenije. Geografski vestnik, 44, str. 9-31
- Izhodišča za načrtovanje urbanističnega razvoja občine in mesta Črnomelj. 1976. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 116 str.
- Jeršič, M., 1985. Turistična geografija. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 195 str.

- Klimatografija Slovenije. Količina padavin : obdobje 1961-1990. 1995. Ljubljana, Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, 366 str.
- Klimatografija Slovenije. Temperature zraka : obdobje 1961-1990. 1995. Ljubljana, Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, 366 str.
- Krajevni leksikon Slovenije. 1995. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 638 str.
- Kure, B., 2004. Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit. Ljubljana, Kmečki glas, 254 str.
- Lugi in vlažni travniki v Krajinskem parku Lahinja. 2004. Črnomelj, Koordinacijski odbor projekta »Po poteh Dolenjske in Bele krajine«. (zloženska)
- Malnarič, N., 2000. Problematika regionalnega razvoja v občini Semič : diplomsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 96 str.
- Melik, A., 1959. Slovenija: Zv. 3. Posavska Slovenija. Ljubljana, Slovenska matica, 595 str.
- Naravna dediščina v občini Črnomelj. 2004. Črnomelj, Koordinacijski odbor projekta »Po poteh Dolenjske in Bele krajine«. (zloženska)
- Občina Črnomelj. URL: <http://www.crnatelj.si/zgodovina.asp> (citirano 20.11.2006)
- Plut, D., 1988. Belokranjske vode. Novo mesto, Dolenjski muzej, 199 str.
- Dolenjska in Bela krajina. Prispevki za 13. zborovanje slovenskih geografov, Dolenjske Toplice, 12 – 14. oktobra 1984. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, 418 str.
- Po Kolpi in Gorjancih : turistična cona. 2004. Novo mesto, Podjetniški center Novo mesto, 96 str.
- Regionalni razvojni program JV Slovenije 2007 – 2013. Novo mesto, 2006. Podjetniški center Novo mesto. CD – ROM.
- Republika Slovenija - popis 1981. 1981. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za statistiko. (računalniški izpis)
- Republika Slovenija - popis 1991. 1991. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za statistiko. (računalniški izpis)
- Republika Slovenija - popis 2002. 2002. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za statistiko. (računalniški izpis)
- Rudnik Kanižarica. URL: http://www2.arnes.si/~ssnmcrnom5/bela/jureg/rudnik_po_rudniku.htm (citirano 16.12.2007)

- Slovenija : pokrajine in ljudje. 1999. Perko, D., Orožen Adamič, M.(ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga, 735 str.
- Statistični urad RS. URL:<http://www.stat.si> (citirano 29.01.2006)
- Strategija razvoja kmetijstva in razvoja v občini Črnomelj za obdobje 2004-2009. 2004. Novo mesto, Kmetijsko gozdarska zbornica Novo Mesto. CD- ROM
- Terseglav, M., 1996. Uskoška pesemska dediščina Bele krajine. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 256 str.
- Tomažin, M., 2005. Uskoško prebivalstvo v belokranjskih vaseh Bojanci, Marindol, Miliči, Paunoviči. Razprave in gradivo, 46 , 220-240 str.
- Trdina, J., 1953. Izprehod v Belo krajino. Ljubljana, Mladinska knjiga, 210 str.
- Voda v Beli krajini. Zbornik ob 100 letnici napeljave prvega belokranjskega vodovoda 1898 - 1998. 1998. Semič, Občina Semič, 43 str.

8 SEZNAM PRILOG

- Preglednica 1: Temperaturne razmere za meteorološko postajo Dobliče (Črnomelj) (157 m.n.v.) v obdobju 1961-1990
- Preglednica 2: Padavinske razmere za meteorološko postajo Dobliče (157 m.n.v.) v obdobju 1961-1991
- Preglednica 3: Prikaz nekaterih značilnosti Kolpe in Lahinje
- Preglednica 4: Maksimalna dovoljena količina odvzema za posamezna zajetja
- Preglednica 5: Poraba vode v zadnjih desetih letih
- Preglednica 6: Ocena mikrobioloških in kemičnih rezultatov preiskanih vzorcev površinskih voda
- Preglednica 7: Ocene skladnosti in primernosti vzorcev kopalne vode po merilnih mestih, kopalna sezona 2005
- Preglednica 8: Primerjalni vzorci in izračunani geotermometri
- Preglednica 9: Gibanje števila uskoških prebivalcev v obravnavanih vaseh po popisih prebivalstva 1869-2002
- Preglednica 10 : Gibanje števila prebivalstva med leti 1869- 2002
- Preglednica 11: Število prebivalcev na dan 31.12.1999 - 31.12.2004
- Preglednica 12: Živorojeni, umrli in naravni prirast za leti 2003 in 2004
- Preglednica 13: Prikaz starostne strukture prebivalstva občine Črnomelj za leto 2002
- Preglednica 14: Mlado in staro prebivalstvo v občini od leta 1961- 2002
- Preglednica 15: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po izobrazbi leta 2002
- Preglednica 16: Delež brezposelnih po stopnji izobrazbe v občini Črnomelj
- Preglednica 17: Narodnostna sestava v občini Črnomelj v letu 2002
- Preglednica 18: Delovno aktivno prebivalstvo po skupinah dejavnosti v občini Črnomelj leta 2002
- Preglednica 19: Selitveni prirast v občini v obdobju 2000-2004
- Preglednica 20: Primerjava bruto osnove za dohodnino in plač
- Preglednica 21: Površina zemljišč v uporabi kmetijskih gospodarstev v občini Črnomelj in površina kmetijskih zemljišč po kulturah (v ha)

- Preglednica 22: Velikostni razredi kmetij
 - Preglednica 23: Število družinskih kmetij po tipu kmetovanja
 - Preglednica 24: Izobrazbena struktura delovne sile na kmetijah
 - Preglednica 25: Število domačih živali po vrstah na družinskih kmetijah v občini Črnomelj
 - Preglednica 26: Število čebelarjev in število panjev na območju občine v letih od 1992-2004
 - Preglednica 27: Vrste nastanitvenih objektov in število ležišč v občini Črnomelj leta 2006
 - Preglednica 28: Gostinski objekti po naseljih
 - Preglednica 29: Prikaz števila in strukture turistov ter nočitev za občino Črnomelj
-
- Graf 1: Klimogram Črnomlja za obdobje 1961-1990
 - Graf 2: Prikaz pogostosti smeri vetra v občini Črnomelj za obdobje 1961-1991
 - Graf 3: Količina prodane vode v občini Črnomelj v obdobju od 1996 – 2005
 - Graf 4: Gibanje števila prebivalstva v občini Črnomelj od leta 1869 do 2002
 - Graf 5: Spreminjanje indeksa staranja prebivalstva med leti 1961 – 2002
 - Graf 6: Starostna in spolna sestava prebivalstva občine Črnomelj leta 2002
 - Graf 7: Izobrazbena sestava prebivalstva občine Črnomelj leta 2002
 - Graf 8: Prebivalstvo po veroizpovedi v občini Črnomelj v letu 2002
 - Graf 9: Proizvodnja kompresorjev v milijonih
 - Graf 10: Izobrazbena struktura zaposlenih v Danfoss compressors
-
- Karta 1: Občina Črnomelj
 - Karta 2: Geološka karta občine Črnomelj
 - Karta 3: Območja Nature 2000 v Sloveniji

- Karta 4: Pregled zavarovanih in predlaganih širše zavarovanih območij v JV Sloveniji
- Karta 5: Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost v Sloveniji
- Karta 6: Tretja cestna os